

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Б.І. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**«Мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының
Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясына қатысты:
саяси және әлеуметтік тәуекел туралы факультативтік хаттаманы
ратификациялауға Қазақстан Республикасының дайындығын
қамтамасыз ету жөніндегі өзара ынтымақтастық»
Әдістемелік ұсынымдар**

Астана
2022

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен
баспаға ұсынылды (2022 жылғы 25 мамыр № 6 хаттама)

«Мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясына қатысты: саяси және әлеуметтік тәуекел туралы факультативтік хаттаманы ратификациялауға Қазақстан Республикасының дайындығын қамтамасыз ету жөніндегі өзара ынтымақтастық». Әдістемелік ұсынымдар. – Астана. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2022. – 71 б.

Берілген әдістемелік ұсынымдарда Қазақстан Республикасының Бала құқықтары туралы Конвенцияға Факультативтік хаттамаға қол қоюға Қазақстан Республикасының дайындығын қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының өзара әрекеті қарастырылған.

Әдістемелік ұсынымдар Қазақстан Республикасының Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияға Факультативтік хаттамаға қол қоюға мүдделі жақтарға шетелдік тәжірибені зерделей отырып негіздеуге бағытталған.

Әдістемелік ұсынымдар мектеп директорларына, сынып жетекшілеріне, қоғамдық ұйым мамандарына, құқық қорғау органдарына, ата-аналарға арналған.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2022

КІРІСПЕ

Бүгінгі таңда балалар құқығын қорғауды қамтамасыз ету мәселесі халықаралық құқық ғылымының ең өзекті зерттеу бағыттарының бірі болып табылады. БҰҰ-ның Нью-Йорктегі штаб-пәтерінде 2000 жылдың қыркүйек айында өткен саммитінде Мыңжылдық Декларациясы қабылданды. Бұл декларацияда 147 мемлекет пен үкімет басшыларымен адамзаттың әлеуметтік жағдайына қауіп төндіретін бірқатар мәселелерге қатысты алаңдаушылық танытылды. Бұл мәселелердің алдын-алу үшін әлем елдері 8 мақсатқа қол жеткізуі тиіс. Олардың бірқатары балалардың құқығымен байланысты жалпыға ортақ бастауыш білімді қамтамасыз ету; балалар өлімін қысқарту; аналарды қорғауды жақсарту мақсаттары болып табылады.

Балаларға қатысты көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу әрбір мемлекетте және тұтастай алғанда ғаламдық деңгейде теңдік пен кемсітушілікті, бостандық пен әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ететін шарттарды сақтауға ықпал етеді.

Балалар мен жасөспірімдер жас ерекшелігіне байланысты ата-аналарының және жалпы қоғамның қолдауынсыз өз бетінше өмір сүре алмайды. Сондықтан балалар мен жасөспірімдер көмекке, назар аударуға, ата-аналар мен мемлекеттің қамқорлығына мұқтаж. Балалардың құқықтарының бұзылуы көптеген факторлардан, олардың бірі баланың отбасындағы және қоғамдағы қолайсыз жағдайынан туындайды. Кәсіпкерлікке толмаған балалардың құқықтары барлық жағынан басым сипатқа ие және әлемдік қоғамдастық пен мемлекеттің ерекше қорғауында болуға тиіс.

Нақты жағдайларды талдау аталған мемлекеттердің балалардың құқықтарын немесе аналардың құқықтарын қорғау жөніндегі заңнамасының жетілмегендігін, сондай-ақ балалардың, ата-аналардың, халықтың түрлі осал топтарының құқықтарын тиісінше қорғау кепілдіктерін қамтамасыз етумен байланысты әртүрлі аспектілерді реттеу жөніндегі ұлттық заңнамалар арасындағы айырмашылықты растайды. Бұл БҰҰ-на мүше барлық мемлекеттер (193) осы саладағы іргелі халықаралық келісімнің – 1989 жылғы Бала құқықтары туралы конвенцияның қатысушылары болып табылатын жағдайларда орын алады.

БҰҰ Бала құқықтары туралы Конвенцияға, сондай-ақ оның үш Факультативтік хаттамасына: Балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты Факультативтік хаттамаға және Балаларды саудасы, балалар зинақорлығы және балалар порнографиясы мәселелері жөніндегі Факультативтік хаттамаға, сондай-ақ Бала құқықтары туралы конвенцияның хабарлама рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасына қосылуды ұсынады. Бала құқықтары туралы конвенцияны 1989 жылы Бас Ассамблея қабылдады және 1990 жылы күшіне енді. Оның қатысушылары - 193 мемлекет. Бала құқықтары туралы конвенцияны бүгінгі күні тек Сомали және АҚШ ратификацияламады.

2000 жылы балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты факультативті хаттама қабылданды, оны 152 ел ратификациялады, сонымен қатар 164 ел қатысатын балалар саудасы, балалар зинақорлығы және балалар порнографиясы туралы факультативті хаттама қабылданды. Үшінші

Факультативтік хаттама 2011 жылы қабылданды және оны 47 мемлекет ратификациялады.

Балалар өз құқықтары бұзылған жағдайда құқықтық құралдарды пайдалануда нақты қиындықтарға тап болуы кезінде БҰҰ Бала құқықтары туралы Конвенцияның Үшінші Хаттамасы олардың құқықтары бұзылуы туралы шағым айтуға мүмкіндік береді және ұлттық және өңірлік механизмдерді күшейте түседі.

Демек, *pacta sunt servanda* халықаралық құқығының жалпыға бірдей танылған қағидатына сәйкес Бала құқықтары туралы конвенцияға қатысушы мемлекеттердің барлығы осы Конвенция негізінде алынған барлық міндеттемелерді адал және толық көлемде орындауға міндетті.

Балалардың құқықтары туралы шағымдарды беру және қарау тетігі БҰҰ-да ұзақ уақыт бойы қалыптасу процесінде болды. 20 жылдан астам уақыт бұрын бала құқықтары туралы Конвенция күшіне енді және қазіргі уақытта әрбір мемлекет баланың халықаралық құқықтарын мойындау және құрметтеу міндеттемелерін ресми түрде қабылдады.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті – конвенцияның орындалуын бақылауды жүзеге асыруға жауапты орган ретінде осы конвенцияны қабылдаған елдердің бала құқықтарын қорғау және сақтау жөніндегі өз міндеттемелерін қалай орындайтынына бақылау құқығын алды. Алайда, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі басқа конвенцияларының бұзылу жағдайларына қарағанда, бала құқықтары жөніндегі Комитет мемлекеттер олардың құқықтарын бұзған жағдайларда балаларға келтірілген залалды өтініштерді қарау және түзету өкілеттіктеріне ие болмады. Ол кезде балаларға барлық құқықтарын халықаралық деңгейде сақтауға мүмкіндік беретін тәсілдер болған жоқ. Сонымен қатар балалардың сот ісін бастау кезінде кездесетін ерекше қиындықтары туралы түсінік беретін арнайы заңнама болмады.

Бұл фактіні кемсітушілік деп мойындай отырып, *Kinderhilfe* неміс үкіметтік емес ұйымы (ҮЕҰ) 2000 жылы он жылдан астам уақыт бойы өз мүмкіндіктерін кеңейту мақсатында құқықтары бұзылған құрбан болған балалар үшін әділеттілікті қалпына келтіру бойынша қозғалысты бастады.

Аталған қозғалыс күшейе түсті және 2007 жылға қарай БҰҰ-нан Конвенция аясында шағымдарды беру және қарау тетігін (шағымдар механизмі) құруды талап ететін науқан қарқынды жүргізілді. Науқанның басталғаны туралы ресми хабарланғаннан кейін, 2008 жылы Адам құқықтары жөніндегі кеңестің кезекті сессиясында Бала құқықтары жөніндегі Комитет бұл науқанды ресми түрде қолдады.

Нәтижесінде шағымдар механизмін құру жоспары мақұлданып, 2010 жылдың қыркүйегінде Бала құқықтары туралы конвенцияға хабарлама рәсімі туралы Факультативтік хаттаманың алғашқы жобасы жарияланды.

Үшінші Қосымша хаттама баланың құқықтары бұзылған жағдайда хабарлама жіберу тәсілін егжей-тегжейлі реттейді.

БҰҰ-ның өзге шарттық органдары, мысалы, бала құқықтары туралы Конвенцияда көзделген рәсім жағдайындай, тиісті конвенциялар аясында балалар құқықтарының бұзылуы туралы немесе кәмелетке толмағандарды

қорғау туралы шағымдарды да қабылдауы мүмкін. Кәмелетке толмағандардың немесе олардың өкілдерінің шағым беру тетігі арқылы өз құқықтарын қорғауға сәтті жүгінуінің мысалы ретінде адам құқықтары жөніндегі Комитетте және нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі Комитетте шағымдарды қарау рәсімін атап өтуге болады.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі Комитетімен қатар кез-келген адамнан тиісті конвенциялар аясында БҰҰ-ның төмендегідей 7 шарттық органы: адам құқықтары жөніндегі Комитет, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі Комитет, азаптауларға қарсы Комитет, нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет, күштеп жоқ қылып жіберу жөніндегі Комитет, мүгедектер құқықтары жөніндегі Комитет, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет шағымдарды қабылдауға құқылы.

Алайда, шағымда БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясының немесе оның екі қосымша хаттамасының бұзылуына сілтеме жасалған кезде, оны тек бала құқықтары жөніндегі комитет зерттей алатындығын ескеру қажет. Сонымен қатар Бала құқықтары жөніндегі комитетке шағым беру тетігі адам құқықтары жөніндегі хабарлаулардың басқа рәсімдерінен өзгеше екенін атап өту маңызды, өйткені ол баланың ерекшелігін ескере отырып құрылған.

1. Факультативтік хаттаманы ратификациялауға мемлекеттің дайындығын қамтамасыз ету жөніндегі халықаралық практиканы талдау. Елдердің ұлттық мүдделерді ескере отырып, заңнаманы жетілдіру тәсілдері.

Балалар қоғамдағы әлеуметтік әлжуаз топ ретінде мемлекеттер, халықаралық ұйымдар, ғалымдар мен азаматтық қоғам бұл құқықтарды халықаралық және ұлттық деңгейде заңды түрде тану үшін көп еңбектенді.

Нәтижесінде, халықаралық деңгейде балалар құқығын қамтамасыз ету бойынша 1989 жылғы Бала құқықтары туралы Конвенция (БҚК) және оған қосымша хаттамалар, сондай-ақ балалардың ерекше құқықтарын мойындайтын басқа да көптеген халықаралық келісімдер мен адам құқықтары туралы құжаттар қабылданды. Бала құқықтары туралы ережелер, көптеген елдердегі Бала құқықтары туралы арнайы заңдар, сондай-ақ балаларға олардың құқықтарына негізделген көзқарасты жүзеге асыру мақсатында әзірленген немесе түзетулер енгізілген тиісті заңдар әрекет етеді. Қазіргі уақытта әлем бойынша балалардың құқықтарына қатысты заңнамалық реформалар белсенді жүргізілуде.

БҰҰ-ның 18 тәуелсіз сарапшыдан тұратын бала құқықтары жөніндегі комитеті Конвенцияны ратификациялаған мемлекеттердің оны жүзеге асыруын бақылауға жауап береді. Олардың үкіметтері Біріккен Ұлттар Ұйымының Бала құқықтары жөніндегі комитетіне баяндамаларды кезең-кезеңімен табыс етуге және Конвенцияны жүзеге асыру ісіндегі өздерінің жетістіктерімен және өз еліндегі Бала құқықтары саласындағы заңнамамен танысу үшін олардың алдында ресми хабарлауға міндетті. Мүше-мемлекеттердің баяндамаларымен және Комитеттің жазбаша пікірлері және ескертулерімен Комитеттің ресми сайтында танысуға болады.

Бала құқықтары туралы Конвенциясына сәйкес қатысушы мемлекеттер арнайы қорғау шаралары мен көмекті, білім беру және денсаулық сақтау сияқты қызметтерге қолжетімділікті, жеке тұлғаны, қабілеттер мен таланттарды толық көлемде дамыту үшін жағдайларды, бақыт, махаббат және түсіністік ортасын, ақпарат беруді және әрбір бала үшін қолжетімді және белсенді тәсілмен, кемсітусіз және ерекшеліктерсіз өз құқықтарына қол жеткізуге қатысуды қамтамасыз етуге тиіс деп қаулы етеді.

Конвенция қабылданғаннан кейін 30 жыл ішінде миллиондаған балалардың өмірі Конвенцияда және оның үш факультативтік хаттамасында бекітілген құқықтарды біртіндеп жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау есебінен біршама жақсарды.

Бала құқықтары туралы Конвенция және оның үш Хаттамамалары әлемнің көптеген елдерінде ұлттық заңнамаға өзгерістер енгізуге негіз болды, атап айтқанда:

- Бала құқықтарының қағидаттарын заңнамаға енгізу;
- Бала құқықтары мәселелері бойынша ведомствоаралық және пәнаралық органдар құру;
- Балаларға арналған ұлттық бағдарламалар әзірлеу;
- Балалар құқықтары жөніндегі уәкілдің немесе балалар құқықтары жөніндегі уәкілдің жәрдемдесуі;

- Балалардың құқықтарын іске асыруға арналған бюджеттік қаражатты қайта құрылымдау;
- Баланың өмір сүруіне және дамуына бағытталған араласулар;
- Балалар арасындағы әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті қоса алғанда, бала құқықтарын іске асыру жолындағы кемсітушілікті және басқа да кедергілерді жою;
- Балаларға өз көзқарастарын білдіруге және тыңдауға мүмкіндік жасау;
- Балаларға арналған серіктестікті кеңейту;
- Шаралардың балаларға әсерін бағалау.

Бала құқықтары туралы Конвенцияның стандарттарын 10 жылдан астам уақыт бойы үкіметтер, үкіметтік емес ұйымдар, құқық қорғаушылар, заңгерлер, денсаулық сақтау мамандары, әлеуметтік қызметкерлер, білім беру қызметкерлері, балаларды дамыту жөніндегі сарапшылар және бүкіл әлемнің діни көшбасшылары талқылады. Нәтижесінде ол баланы қорғау және үйлесімді дамыту үшін дәстүрлер мен мәдени құндылықтардың маңыздылығын ескеретін барлық мүдделі жақтармен келісілген құжат.

Үшінші Хаттаманың қандай да бір елде табысты жүзеге асырылуы қатысушы мемлекетке мемлекет ішінде құқықтық қорғаудың тиімді құралдарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін сәйкес ұлттық механизмдер әзірлеу қажет.

Бұл жерде ең алдымен бала құқықтарын қолдау және қорғау бойынша ұлттық құқық қорғау мекемелері мен басқа да мамандандырылған мекемелердің ролі аса маңызды болады.

Конвенцияға үшінші Хаттамаға сәйкес, егер Конвенцияда көзделген құқықтар бұзылған деп есептесе, жекелеген адамдар бала құқықтары жөніндегі комитетке жүгіне алады. Конвенцияның жүзеге асырылуын бақылаудың үшінші мүмкіндігі, егер оның мүше мемлекет Конвенцияда бекітілген құқықтарды бұзды деп пайымдауға мәжбүрлейтін дәйекті ақпараты болса, Бала құқықтары жөніндегі Комитет өз қызметін өз бастамасы бойынша жүзеге асыра алады.

Бала құқықтары туралы жеке хабарлауды қабылдау процесі көптеген себептерге байланысты ұзаққа созылды. Бұл жердегі басты себеп - балалар мен олардың құқықтары сол кездегі адам құқықтары туралы жеткілікті қорғалған деген саяси және кәсіби көзқарастардың болуы. Бұл мәселе ұлттық деңгейде тұрақты даулар мен талқылаулардың тақырыбы ғана емес, кейбір мемлекеттердің осы уақытқа дейін бала құқықтары туралы Жеке Заңы болмауының себебі де болып табылады.

Бала құқықтары туралы ережелерді қамтитын адам құқықтары жөніндегі халықаралық құралдар не оларды орындау міндетті сипатта болуы да, болмауы да мүмкін. Міндетті сипатқа ие емес, көбінесе «жұмсақ құқық» деп аталатын құралдар мемлекеттердің осы құралдарда көрсетілген идеяларды немесе процестерді қолдауға келісетінін, бірақ оларды ұлттық заңнамаға айналдыруға міндетті емес екенін білдіреді.

Бала құқықтарын қорғау туралы Конвенцияның жалпы мақсаты - әр баланың қадір-қасиетін құрметтеу және насихаттау, барлық балалар үшін өз құқықтарын шындыққа айналдыру. Осыған байланысты, 193 мемлекеттің осы Конвенцияны ратификациялағаны және Бала құқықтары туралы Конвенцияның жалпы мақсатына жету бойынша міндеттемелер қабылдағаны өте маңызды. Көптеген мемлекеттер өздерінің Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялауының салдарын толық түсінбеуі мүмкін.

Бала құқықтары туралы Конвенция ережелерін тәжірибе жүзінде іске асыру – бұл үлкен уақыт шығындарын талап ететін және көптеген қиындықтарға тап болатын, мысалы, қатысушы мемлекеттегі әдет-ғұрыптарға, дәстүрлерге немесе моральдық құндылықтарға қайшы келетін үлкен міндет. Бірақ Конвенцияға қатысушы 193 елдің барлығы іс жүзінде Бала құқықтары туралы Конвенцияда бекітілген балалар құқықтарын іске асыру үшін түрлі шаралар (заңнамалық, әкімшілік, әлеуметтік және т.б.) қолданады.

Баланың қолайлы дамуына қауіп-қатерлер, балаларды қорғауды жақсарту және Бала құқықтары туралы Конвенцияның қағидаттарын нығайту уақыт өте келе оған БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған үш Факультативтік хаттаманы әзірлеу қажеттілігін тудырды.

Факультативтік хаттама халықаралық шарт болып табылады. Факультативтік хаттама Конвенцияның жүзеге асырылуын және мониторингін нығайтуға бағытталған екі рәсімді көздейді. Біріншіден, бұл жеке хабарлаулар - рәсім адамдарға олардың құқықтарының бұзылғаны туралы Комитетке мәлімдеуге мүмкіндік береді, ал екіншісі - Конвенцияның өрескел немесе жүйелі түрде бұзылуына тергеу жүргізу үшін Комитетке өкілеттік беру арқылы тергеу процедурасы рәсімі.

Кесте 1 – БҰҰ Балалар құқықтары туралы Конвенциясы мен оның хаттамалары

1989 ж. БҰҰ Балалар құқықтары туралы Конвенциясы		
Бірінші Факультативтік Хаттама	Екінші Факультативтік Хаттама	Үшінші Факультативтік Хаттама
Балаларды қарулы қақтығыстарда пайдалануға тыйым салу	Балалар саудасымен, балалар жезөкшелігімен және порнографиясымен күрес	Баланың Адам құқықтары жөніндегі БҰҰ Комитетіне шағымдану құқығы

Бала құқықтары туралы Конвенцияның екі қарама – қарсы көзқарастардың өкілдері - либералистер мен протекционистер (тәрбиешілер, консерваторлар) арасындағы ұзақ академиялық даулардың тақырыбы болып табылады. Либералистер баланың адам ретінде ең алдымен қадір-қасиетке, теңдікке және өзін-өзі анықтауға құқығы бар және оны қоғамға белсенді қатысу арқылы жүзеге асыруға болады деген көзқарасты ұстанады.

Протекционистер отбасында, сәйкесінше қоғам өмірінде пайда болуы мүмкін жағымсыз салдарға алаңдаушылық білдіреді. Баланы босатуға бағытталған әр қадам ересектердің және ең алдымен ата-аналардың билігі жойылуы мүмкін деген жаңа қорқыныш тудырады. Протекционистер үшін балалар ересектер сияқты жетілген, тәуелсіз және ұтымды шешімдер қабылдай алмайды. Балалардың барлық құқықтарға, әсіресе шешім қабылдауға қатысу құқығына ие бола алмайтындығы туралы мәлімдеме Бала құқықтары туралы Конвенцияны қабылдағаннан кейін қызу пікірталастар тудырды. Кейбіреулер ересектердің құқықтары бар балалардың құқықтарының теңеуі баланың мүдделеріне сәйкес келмейді деп сендірді, бұл пікірді балаларға қатысты консервативті және кемсітушілік деп санайтын авторлардың кері реакциясын тудырды.

Балалар құқықтары туралы Конвенцияның орындалуы үкіметтік және басқа да іс-әрекеттерге мониторинг жүргізуге, балалардың құқықтарын жүзеге асыру үшін қажетті сәйкессіздіктер мен іс-әрекеттер бойынша консультация беруге уәкілетті тәуелсіз институттармен көбірек байланысты. Балалар мәселелері бойынша адам құқықтары жөніндегі ұлттық мекемелер (АҚҰМ) мемлекеттік бюджет есебінен қаржыландырылатын және заң шығарушы органға және/ немесе үкіметке бағынатын заңнама негізінде жұмыс істейтін қоғамдық ұйымдар болып табылады.

Жеке тұлғалар заңдарды орындау құқығы мен тәжірибесіне ықпал ете отырып, сарапшылар ретінде адам құқықтары жөніндегі халықаралық құқықтың негіздерін жүзеге асыруға және әзірлеуге қатысады. Адам құқықтары жөніндегі шарттық органдардың мүшелері сияқты бұл сарапшылар өз мемлекеттерінің өкілдері ретінде емес, өз атынан әрекет етеді.

Ерекше қорғауды талап ететін мән-жайлардағы балаларға қатысты Конвенцияның баптары:

- Босқын бала (22 бап);
- Қарулы қақтығыстарға қатысатын балалар (38-б.);
- Балаларды пайдалану (32, 33, 34, 36-баптар);
- Балаларды ұрлау, балаларды сату немесе олардың контрабандасы (35-б.);
- Ювеналды әділет/ заңға қайшы келетін балалар (37, 40-б.);
- Ұлттық азшылықтарға немесе байырғы халықтарға жататын бала (30 бап);
- Зорлық – зомбылық және қанау құрбандары - баланы қалпына келтіру немесе әлеуметтік қайта біріктіру (39-б.).

Факультативті хаттамаларды орындау оларды ратификациялаған мемлекеттер үшін міндетті шарт болып табылады және олар дереу тиісті заңдар мен басқа шараларды қабылдауы керек. Қатысушы мемлекеттердің екі хаттама негізінде құқықтарды орындау жөніндегі есептерді ұсыну процесін жеңілдету үшін Комитет әрбір хаттама бойынша жалпы басшылық қағидаттарын дайындады.

Факультативтік хаттамалар балаларды қарулы қақтығыстарда пайдалануға тыйым салуға, балалар саудасына, балалардың жезөкшелігі мен порнографиясына қарсы күреске, сондай-ақ балаға БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитетіне Конвенцияны бұзатын мемлекеттің іс-әрекеттеріне шағымдану құқығын беруге арналған.

2021 жылдың ортасындағы жағдай бойынша Қазақстан тек соңғы, үшінші Факультативтік Хаттаманы ратификацияламады.

Бала құқықтары туралы Конвенция, егер бала немесе оның өкілі оның құқығы бұзылған деп санаса, жеке шағым беру үшін қандай да бір арнайы рәсімді көздемейді. Жеке шағым беру рәсімі Үшінші Хаттамада кеңінен қарастырылған.

Сондықтан балалардың Комитетке тікелей шағым беру жүйесінің көмегімен оның ережелерінің орындалуын тұрақты мониторингтеу жүйесінде көзделгеннен гөрі неғұрлым тиімді, тікелей және жедел қорғауды қамтамасыз ету мүмкіндігіне ие болады.

Балалардың құқықтары саласындағы арнайы шағым беру жүйесінің болмауы Бала құқықтары туралы конвенцияның хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасының қажеттілігін негіздейді.

Бала құқықтары бұзылған жағдайда оны қорғаудағы бұл кемшілікті Адам құқықтары жөніндегі Кеңес ұсынды, ол бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттама жөніндегі ашық жұмыс тобына хабарлау рәсімін жасау жөнінде шаралар қабылдауды және факультативтік хаттама әзірлеуді тапсыруға шешім қабылдады.

Факультативтік хаттаманың қорытынды мәтінін адам құқықтары жөніндегі Кеңес мақұлдады және оны 2011 жылғы 19 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдады. 2012 жылғы наурызда хаттама ратификациялау үшін ашық талқыланды. 37 мемлекет хаттамаға қол қойып, 6 мемлекет ратификациялады.

Факультативтік хаттаманы елде қолдану үшін оны тиісті мемлекеттің үкіметі ратификациялауы керек. Бұл процесс әр түрлі мемлекеттерде әр түрлі және көбінесе Парламенттің мақұлдауын талап етеді. Парламент шартты ратификациялағаннан кейін мемлекет Шарттың ережелерін орындауға міндеттеме қабылдауға келіседі.

Бала құқықтары жөніндегі Конвенцияны, балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты Факультативтік хаттаманы және балалар саудасына, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына қатысты Факультативтік хаттаманы ратификациялаған не оған қосылған кез келген мемлекет Нью-Йорктегі Біріккен Ұлттар Ұйымында кез келген уақытта Үшінші Факультативтік хаттаманы ратификациялай алады немесе оған қосыла алады.

Үшінші Факультативтік Хаттама баланың құқықтарын бұзу мәселесі кез-келген басқа адам құқықтарын бұзу реттелетіндей халықаралық деңгейде шешілуі мүмкін екендігіне кепілдік береді.

Үшінші Факультативтік хаттама БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі барлық басқа да шарттық органдарының хабарлау рәсімдеріне ұқсас бала құқықтарын жүзеге асырудың қосымша құралы болып табылады. Ол жаңа материалдық құқықтар орнатпайды, сондықтан мемлекет тарапынан жаңа

міндеттемелерді туындатпайды. Бұл Хаттамаға сәйкес Балалар құқықтары туралы БҰҰ Комитетіне халықаралық ювеналды сот төрелігі функциясы беріледі. Хаттаманы ратификациялаған мемлекет балалардың жасына байланыссыз олардың халықаралық сот төрелігіне қол жетімділігін қамтамасыз ету бойынша қажет шаралар қабылдауы тиіс.

Үшінші Факультативтік хаттаманы ратификациялай отырып, мемлекеттер өздерінің бала құқықтарын сақтауға, қорғауға және орындауға дайындығын көрсетеді және халықаралық деңгейде үлгі болады.

Бұл жаңа Хаттама балаға немесе балалар тобына не олардың өкілдеріне Конвенцияда көзделген құқықтардың бұзылуына, балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты Факультативтік хаттамаға және балалар саудасына, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына қатысты Факультативтік хаттамаға сәйкес шағым беруге мүмкіндік береді. Шағым жазбаша түрде берілуге тиіс. Анонимдік шағымдарды Бала құқықтары жөніндегі комитет қарастырмайды.

Бала құқықтары жөніндегі Комитет Комитетке түсініктемелері мен ақпаратты беру туралы өтінішпен тиісті қатысушы мемлекетке шағым жібереді, хаттамада бірнеше рәсімдік нормалар болады және Комитет неғұрлым егжей-тегжейлі рәсімдік нормалар құрады. Шағымды жабық сессияларда қарағаннан кейін Комитет, егер ол анықталған болса, бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге бағытталған іс-әрекеттерді қабылдау үшін қарау нәтижелерін, қорытындылар мен ұсынымдарды тиісті қатысушы мемлекетке жібереді.

Егер қатысушы мемлекеттердің бірінде бала құқықтарын өрескел және жалғасып жатқан бұзушылықтар бойынша сенімді ақпарат (мысалы, үкіметтік емес ұйымнан) алынса, Комитет қосымша тергеу жүргізуді бастай алады. Бірақ тергеу Комитеттің осы функциясын қабылдаған мемлекетке қатысты ғана жүргізілуі мүмкін.

Қорытындылай келе, шағым беру хаттаманы ратификациялаған мемлекет аумағында тұратын балалар үшін ғана мүмкін болатындығын атап өткен жөн. Бұл баланың құқықтары бұзылған жағдайда оны қорғауды күшейту үшін осы Хаттаманы ратификациялау мүмкіндігінше күшейтілуі керек дегенді білдіреді.

Үшінші факультативті хаттаманы қабылдаудың негізгі себебі соңғысының кіріспесінде келтірілген, онда бала құқықтар субъектісі ретінде және өзіне тән қадір-қасиеті мен дамып келе жатқан мүмкіндіктері бар адам ретінде ерекше және тәуелді жағдайда болады, бұл көбінесе олардың құқықтары бұзылған жағдайда құқықтық қорғау құралдарын пайдалануда нақты қиындықтар тудыруы мүмкін.

Балаларға немесе олардың өкілдеріне балалардың құқықтарын бұзғаны үшін жеке-жеке шағым беруге мүмкіндік беретін хабарлаулар рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттама 2011 жылғы желтоқсанда қабылданды және 2012 жылғы 28 ақпанда қол қою үшін ашылды. Қазіргі уақытта хаттамаға 52 мемлекет қол қойып, 47 мемлекет ратификациялады; ол үш ай бұрын жетінші ратификациядан кейін 2014 жылғы 14 сәуірде күшіне енді.

2012 жылғы 28 ақпанда Женевадағы (Швейцария) хабарлаулар рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттаманың ресми тұсаукесер рәсiмiнде құжатқа 20 ел - Австрия, Бельгия, Бразилия, Чили, Коста-Рика, Финляндия, Германия, Италия, Люксембург, Мальдив, Мали, Черногория, Марокко, Перу, Португалия, Сербия, Словакия, Словения, Испания және Уругвай қол қойды.

Кейiнiрек құжатқа тағы 15 ел қосылды - Албания, Андорра, Аргентина, Кабо-Верде, Кипр, Лихтенштейн, Мадагаскар, Мальта, Маврикия, Парагвай, Румыния, Сенегал, Тайланд, Македония және Түркия.

2021 жылғы мамырдағы жағдай бойынша Хабарлаулар рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік Хаттамаға 52 мемлекет қол қойды, ал 47 мемлекет оны ратификациялады немесе оған қосылды.

Үшінші Факультативтік Хаттаманың қазірдің өзінде күшіне енгеніне қарамастан, ол бүкіл әлем бойынша балалардың көпшілігі үшін қолжетімсіз болып қалуда, өйткені көптеген мемлекеттер бұл хаттаманы әлі ратификацияламаған. Балалар шағым беру механизмін қолдануы үшін мемлекеттер Үшінші Факультативтік Хаттаманы ратификациялауы қажет.

Осы кезеңге Бала құқықтары туралы Конвенция 6 елден 12 хабарламаны қарады, олардың 6-ы Испанияға қарсы 39 өтініш қаралуда. Сонымен қатар, елдер бойынша Испания көш бастап келеді – 26 шағым, Даниядан – 6 шағым, Финляндия мен Бельгиядан - екеуден, бір шағымнан Грузия, Германия және Португалиядан келіп түсті. Шағымдар саны көп болар еді, бірақ хабарлаулар рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманы Конвенцияға қатысушы 47 мемлекет қана ратификациялады.

Шағымдар сипатына талдау жасаса, қатысушылардың бала құқықтары туралы Конвенцияның 3-бабын (баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету), 2-бабын (кемсітудің барлық нысандарынан қорғау), 8-бабын (өзінің даралығын сақтау құқығы) және 27-бабын (баланың дамуы үшін қажетті өмір сүру деңгейіне құқық) бұзғаны үшін шағымдардың ең көп саны келіп түскенін байқауға болады.

Конвенцияға қол қою және ратификациялау нәтижесінде Андорра, Аргентина, Колумбия, Нидерланды, Испания, Уругвай сияқты бірқатар елдер 38-бапта белгіленген 15 жастан бастап балаларды қарулы қақтығыстарға тарту және қатысу үшін ең төменгі жаспен келіспейтіндігі туралы ескертулер мен толықтырулар жасады, ұлттық заңнамаларында ол үшін 8 жасты белгіледі.

Бала құқықтары туралы Конвенцияның ережелерін іске асыру жолындағы өте маңызды кедергі әлем халықтарының мәдени дәстүрлері болып табылады, елдердің қалыптасқан салт-дәстүрлері бала құқықтарының стандарттары туралы қазіргі заманғы идеяларға қайшы келеді. Бұл туралы 2014 жылғы 14 қарашадағы «Әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі комитеттің №31 Бірлескен жалпы ұсынымында/Бала құқықтары жөніндегі комитеттің зиянды практика жөніндегі № 18 жалпы тәртіптегі ескертуінде» айтылған.

Зиянды практика кемсітушілікке, оның ішінде жыныс, жыныс белгісі және жасы бойынша дискриминациялауға негізделеді, әдетте, оны қолдану үшін негіздеме әлеуметтік-мәдени және діни әдет-ғұрыптар мен құндылықтарға

сілтемелер, сондай-ақ әйелдер мен балалардың кейбір қолайсыз топтарына қатысты қате түсініктер болып табылады.

Жалпы алғанда, зиянды тәжірибе көбінесе зорлық-зомбылықтың ауыр түрлерімен байланысты немесе әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың бір түрі болып табылады.

Әр түрлі аймақтар мен ұлт мәдениетінде зиянды тәжірибенің әртүрлі шығу тегі мен таралуы мүмкін, бірақ ең көп таралған және құжат бойынша расталғаны - бұл әйел жыныс мүшелеріне зиян келтіретін операциялар, балалар мен мәжбүрлі неке, полигамия, «ар-намысты қорғау үшін» жасалған қылмыстар және қалыңмалды мәжбүрлеп талап ету.

Мемлекеттік діні ислам болып табылатын Конвенцияға қатысушы көптеген мемлекеттер қол қою және ратификациялау кезінде Конвенцияның ислам шариғатына қайшы келуі мүмкін ережелеріне ескертпелер мен мәлімдемелер жасады. Бұл Ауғанстан, Алжир, Бруней, Иран, Ирак, Иордания, Кувейт, Мальдив, Мавритания, Оман, Катар, Сауд Арабиясы, Сомали, Сирия Араб Республикасы, Біріккен Араб Әмірліктері елдері болып табылады.

Бұл 14-бап (ой, ар-ождан және дін бостандығы), 20 және 21 баптарды (бала асырап алу) қамтиды. Бұл жерде атап өткен жөн, мемлекеттік діні ислам болып табылатын Марокко Корольдігі өз аумағында діни сенім бостандығын ұстанады.

Сингапур елінің аталған Конвенцияға ескертпелерді қарастыру тәжірибесі қызықты: Сингапур мемлекет баланың мүддесі үшін дене жазасын ақылға қонымды қолдану құқығын мойындайды. Сонымен қатар Сингапур билігі бастауыш білім берудің міндеттілігін заңнамалық тұрғыдан бекіту қажет деп санамайды, өйткені барлық балалар бастауыш мектепке барады, ал тегін бастауыш білім алуға сол елдің азаматтары болып табылатын балаларға ғана кепілдік беріледі.

Баланы ести алу құқығы Австрия, Ирландия, Польша елдерінің конституцияларында, баланың ең жақсы мүдделері қағидаты - Ирландия мен Сербия елдері конституцияларында қарастырылған.

Латын Америкасының барлық мемлекеттері құжатты ратификациялады, олардың көпшілігі оның ережелерін заңнамаға енгізді. Жаңа заңдар мен кодекстер шашыраңқы нормаларды біріктірді немесе балалар мен жасөспірімдерге қатысты саясат жүйесін қайта қалыптастырды, ол көп жағдайда «жан-жақты қорғау жүйесі» деп аталады. Барлық айырмашылықтармен аймақтың әртүрлі елдерінде қалыптасқан бұл жүйелер ортақ белгілерге ие.

Біріншіден, бала құқықтары бойынша саясаттың негіздерін әзірлеу және басқа құрылымдардың қызметін үйлестіру жүктелген басқарушы органның болуы. Олар билік иерархиясындағы орны мен әртүрлі елдердегі саяси, техникалық және қаржылық тәуелсіздік дәрежесінде ерекшеленеді.

Екіншіден, маңызды өкілеттіктер аймақтық және жергілікті деңгейлерге берілетін орталықсыздандыру принципі. Алайда, орталықсыздандырудың екінші жағы да бар, ал федералды құрылымы бар мемлекеттерде штаттар мен провинциялар біртұтас саясат жүргізуге айтарлықтай кедергі келтіретін маңызды автономиялығы бар.

Аргентинада бұл мәселені шешу үшін Федералды кеңес құрылды, ол жылына бір рет жиналып, Буэнос-Айрес қаласы және провинцияларда болады. Бразилияда басқарудың әртүрлі деңгейлерінде құрылған алқалы органдар (мемлекеттік кеңестен бастап) дәл осындай міндетті орындайды. Мексикада штаттар қажетті заңдарды дербес қабылдайды және өз қызметін федералды орталықпен үйлестіреді.

Үшіншіден, қалыптасқан жүйенің маңызды ерекшелігі - азаматтық қоғамның әртүрлі құрылымдарының билік өкілдерімен тең қатысуы. Бразилияда, Гватемалада және Венесуэлада жетекші органдар тепе – теңдік негізінде қалыптасады, ал Парагвай, Сальвадор және Доминикан Республикасында жергілікті деңгейде жұмыс істеуге азаматтық белсенділердің қатысуы айтарлықтай. Міндетті компонент – Латын Америкасының барлық дерлік елдерінде бар адам құқықтарын қорғаудың тәуелсіз тетіктері. Бұл институттар көбінесе автономды (кейбір жағдайларда Президент Әкімшілігінің немесе Бас прокуратураның құрамына кіреді) және әдетте, балалар мен жасөспірімдердің құқықтарын қорғау жөніндегі арнайы бөлімшелерге ие.

Балалар мен жасөспірімдердің өз жүйелерінің жұмысына қатысуы ерекше жаңалық болып табылады. Мысалы, Эквадорда бес жасөспірімнен тұратын ұлттық консультативтік кеңес бар, олар елдің провинцияларынан екі жылға сайланады. Мұндай кеңестер жергілікті жерлерде де бар, 2012 жылы олардың саны 80-ге жуық болды. Уругвайдың балалар мен жасөспірімдер институтында елдің әр бөлімінен 13-17 жастағы өкілдерден тұратын көмекші консультативтік кеңес бар. Сальвадор, Перу және Гондураста балалар мен жасөспірімдер ұйымдары муниципалды деңгейдегі мамандандырылған кеңестердің жұмысына қатысады. 2018 жылы Колумбияда 1000-нан астам бала тиісті мемлекеттік саясатты әзірлеу кезінде кеңес алуға тартылды, ал «De cero a siempre» арнайы бағдарламасы олардың ерте жастан бастап қоғамдық өмірге қатысуын қолдайды.

Чили, Мексика және Куба сияқты елдерде конвенцияны ратификациялау жаңа жүйенің қалыптасуына әкелмегенін және балалар мен жасөспірімдерге қатысты саясат дәстүрлі қалыптасқан схемаларға сәйкес жүзеге асырылатынын атап өткен жөн.

Көптеген елдерде Балалардың құқықтарын ескере отырып, Конвенцияға Үшінші Хаттаманың ата-ана құқығына нұқсан келтіретініне алаңдаушылық білдірілді.

Ықтималдықтың абсолютті үлесімен бұл қауіптер Конвенцияны түбегейлі түсінбеуге негізделген деп айтуға болады. Кіріспеде, Конвенцияның көптеген баптары сияқты, қамқор отбасылық ортада тәрбиелеу балалардың қалыпты дамуы үшін өте маңызды екендігі баса айтылған. Конвенция отбасыларға балаларының құқықтарын кеңейтуге мүмкіндік беруді талап етеді.

Жалпы, қазіргі әлемдегі балалардың құқықтарын халықаралық қорғаудың өзекті мәселелерін талдай отырып, ең ауыр проблемалар - бірінші кезекте бүкіл әлемде орын алып отырған балаларға қарсы қылмыстар. Осыған байланысты балалар олардың өміріне, физикалық және психикалық денсаулығына зиян келтіретін қылмыстардың құрбаны болады.

Екіншіден, балалар әлі де қарулы қақтығыстардың құрбаны болып отыр, қарулы қақтығыстарда үйлер, мектептер, ауруханалар қиайды, кейбір балалар ата-аналарын жоғалтады. Мемлекеттік күштердің де, мемлекеттік емес қарулы топтардың да балаларды жалдау жағдайлары жоғары деңгейде болып отыр.

Бала құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық стандарттарды табысты жүзеге асыру жолындағы кедергілерді көптеген мемлекеттердің Конвенция ережелеріне ескертпелер мен мәлімдемелер жасау фактісі деп санауға болады. Атап айтқанда, ислам мемлекеттерінің көпшілігі Конвенцияның шариғат нормаларына қайшы келуі мүмкін ережелерін өз аумағында қолданбау құқығын қолданады.

Хабарлаулар рәсіміне қатысты хаттама Балалардың құқықтарын тиісінше қорғауды қамтамасыз етуде заңды күшіне ие, өйткені қатысушы мемлекеттерді баланың мемлекетшілік деңгейде пәрменді қорғау құралдарына қол жеткізуін қамтамасыз етуге тиіс ұлттық тетіктерді әзірлеуге міндеттейді.

Хаттамаға қол қоя отырып, мемлекеттер өздерінің юрисдикциясындағы барлық адамдардың құқықтарын кез-келген қол сұғушылықтан, қатыгез іс-әрекеттен немесе қорқытудан қорғау жөнінде өздеріне байланысты барлық шараларды қолдануға міндеттенеді. Бұл акт балалардың Конвенцияда немесе жоғарыда аталған екі хаттаманың бірінде көзделген өз құқықтарының кез-келгенін бұзғаны туралы Баланың құқықтары жөніндегі комитетке жеке немесе ұжымдық хабарлама жіберу құқығын бекітеді. Комитет хабарламаны мүмкіндігінше қысқа мерзімде қарайды және туындаған проблеманы шешу жөнінде дауласушы тараптарына өз ұсынымдарын жібереді.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік Хаттаманың I бабының негізінде төмендегі рәсімдерге негізделген Балалар құқықтары бойынша Комитет құзыреттілігі танылады:

- 1) Жеке және мемлекетаралық хабарламаны қарастыратын хабарлау рәсімі;
- 2) Қатысушы-мемлекеттердің балалар құқықтарын қатаң немесе жүйелі бұзуға тергеу жүргізуді қарастыратын тергеу рәсімі.

Осы Хаттамамен өзіне жүктелген функцияларды жүзеге асыру кезінде Бала құқықтары жөніндегі Комитет баланың ең жақсы мүдделерін қамтамасыз ету қағидатын басшылыққа алады. Сонымен қатар ол баланың жасына және жетілуіне сәйкес баланың көзқарастарына тиісті назар аудара отырып, баланың құқықтары мен көзқарастарын ескереді.

Комитет өзінің кепілдік беру рәсімдерінің ережелеріне баланың өз атынан әрекет ететіндер тарапынан айла-шарғы жасауына жол бермеуге арналған және оның пікірінше, баланың ең жақсы мүдделерін қамтамасыз етуге жауап бермейтін кез-келген хабарламаны қараудан бас тарта алады.

Хабарлауларды қатысушы мемлекеттің юрисдикциясындағы тұлғалар немесе тұлғалар тобы немесе осы қатысушы мемлекет тарапы болып табылатын төмендегі құжаттардың кез-келгенінде көзделген құқықтардың кез-келгенін қатысушы мемлекеттің бұзу құрбандары болып табылады деп мәлімдейтін осындай тұлғалардың немесе тұлғалар тобының атынан беруі мүмкін:

- ✓ Конвенция;

✓ Балалар саудасы, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына қатысты конвенцияға Факультативтік хаттама;

✓ Балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты конвенцияға Факультативтік хаттама.

Комитет хабарламаны қолайсыз деп санайды:

a) хабарлама анонимді болып табылады;

b) хабарлама жазбаша түрде баяндалмаған;

c) хабарлама осындай хабарлауларды беру құқығын теріс пайдалануды білдіреді немесе Конвенцияның және/немесе оған факультативтік хаттамалардың ережелерімен үйлеспейді;

d) дәл осы мәселені Комитет қарастырды немесе халықаралық талқылаудың немесе реттеудің басқа рәсіміне сәйкес қарастырылады немесе қарастырылды;

e) құқықтық қорғаудың барлық қолжетімді ішкі құралдары қолданылмады. Бұл ереже қорғаныс құралдарын қолдану негізсіз кешіктірілген немесе тиімді көмек көрсетуі екіталай болған жағдайда қолданылмайды;

f) хабарлама негізсіз немесе жеткіліксіз негізделген;

g) хабарламаның нысанасы болып табылатын фактілер, егер осы фактілер осы күннен кейін жалғаспаса ғана, тиісті қатысушы мемлекет үшін осы Хаттама күшіне енгенге дейін орын алған болса;

h) автор осы мерзім ішінде хабарлама жіберу мүмкін еместігін дәлелдей алатын жағдайларды қоспағанда, хабарлама ішкі құқықтық қорғау құралдары болмаған кезден бастап бір жыл ішінде ұсынылмаған жағдайларда тоқтатылады.

Үшінші Факультативтік Хаттама баланың бұрыннан бар құқықтарын бұзуға назар аудару процесін реттейді, сондықтан оны жиі «процедуралық» деп атайды. Оған қосымша, Бала құқықтары жөніндегі Комитет 2013 жылғы 16 сәуірдегі хабарлама рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасына сәйкес рәсім ережелерін әзірледі. Бұл құжат баланың құқықтары бұзылған жағдайда хабарлама жіберу тәсілін егжей-тегжейлі реттейді.

Хабарлаулар рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттама БҰҰ Бала құқықтары жөніндегі комитетіне басқалардың ішінде балалардың шағымдары бойынша істерді қарауға, яғни іс жүзінде халықаралық ювеналдық сот төрелігі органының функцияларын орындауға айрықша құқық береді.

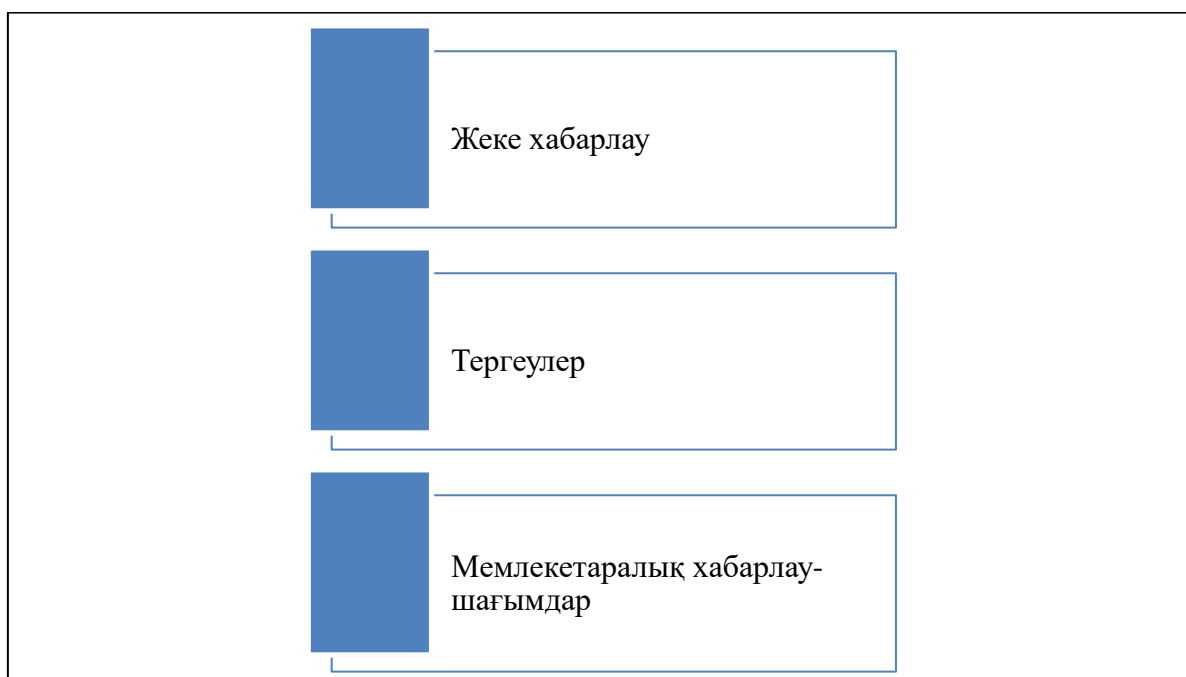
Балалардың жасына қарамастан халықаралық сот төрелігіне қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін қажетті шаралар қабылдау қажет.

БҰҰ-ның өзге шарттық органдары, мысалы, бала құқықтары туралы Конвенцияда көзделген рәсім жағдайындай, тиісті конвенциялар аясында балалар құқықтарының бұзылуы туралы немесе кәмелетке толмағандарды қорғау туралы шағымдарды да қабылдауы мүмкін.

Кәмелетке толмағандардың немесе олардың өкілдерінің шағым беру тетігі арқылы өз құқықтарын қорғауға сәтті жүгінуінің мысалы ретінде адам құқықтары жөніндегі Комитетте және нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі Комитетте шағымдарды қарау рәсімін айтуға болады. Алайда, шағымда БҰҰ-

ның Бала құқықтары туралы Конвенциясының немесе оның екі қосымша хаттамасының бұзылуына сілтеме жасағанда, оны тек бала құқықтары жөніндегі комитет зерттей алатындығын ескеру қажет. Сонымен қатар Бала құқықтары жөніндегі комитетке шағым беру тетігі адам құқықтары жөніндегі хабарлаулардың басқа рәсімдерінен өзгеше екенін атап өту маңызды, өйткені ол баланың ерекшелігін ескере отырып құрылған. Алдымен баланың құқықтарын қорғауды жақсарту үшін баланың құқықтары жөніндегі комитетке шағым беру механизмінің нысаны мен құрылымын оны қалай қолдануға болатындығын қарастырған жөн.

Сонымен, Қосымша хаттамаға сәйкес өтініш берудің үш негізгі процедурасы бар: жеке хабарлаулар, тергеулер, мемлекетаралық хабарлаулар-шағымдар.

Сурет 1 - Балалардың Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасына өтініш беру процедурасы

Жеке хабарлаулар. Жеке хабарлаулар хабарлауларды қарау рәсіміне сәйкес шағым берудің ең тікелей нысаны болып табылады. Жеке хабарлаулар жеке тұлғаларға, атап айтқанда кәмелетке толмағандардың өздеріне өз құқықтарын қорғауға немесе өкілдер арқылы жүгінуге мүмкіндік береді. Хабарлаулар БҰҰ жұмыс тілдерінің бірінде жазбаша түрде берілуі керек. Шағым жасаған және берген адам «автор», ал құқықтары бұзылған бала көбінесе «жәбірленуші» деп аталады. Зардап шеккен балаларды «талапкер» деп санауға болады және оларға арнайы автордың көмегінсіз шағым дайындауға және беруге мүмкіндік беріледі. Балаға шағым жасауға көмектесетін адамға ешқандай шектеулер жоқ, бірақ бала өз атынан шағым беруге келісуі керек. Егер құрбан болған баланың келісімін алу мүмкін болмаса, егер автор келісімнің жоқтығын түсіндіре алса, сондай-ақ қарау баланың мүдделерін қорғауға қызмет ететініне сендіре алса, шағым қарауға

қабылдануы мүмкін. Қажет болған жағдайда Комитет осы мәселе бойынша оның пікірін сұрата алады.

Сонымен қатар, жәбірленуші баланың келісімінің шынайылығына күмән туындаған жағдайда, Комитет нақты баланың дұрыс емес қысымға немесе әсерге ұшырамайтындығына көз жеткізу үшін қосымша ақпарат талап етуі мүмкін (2011 жылғы 19 желтоқсандағы Бала құқықтары туралы конвенцияның хабарлауларға қатысты Факультативтік хаттамасының 5-бабы бойынша). БҰҰ-ның басқа комитеттерінің, атап айтқанда адам құқықтары жөніндегі комитеттің тәжірибесіне сәйкес хабарлама авторларына олардың балаларының атынан, оның ішінде олардың келісімінсіз іс-әрекеттерінің негізсіздігіне байланысты жиі бас тартылғаны орын алады.

Шағым белгілі бір мемлекеттік мекемеге немесе аймақтық жергілікті билікке қарсы емес, хабарлама рәсімі туралы қосымша хаттаманы ратификациялаған мемлекетке ғана берілуі мүмкін. Мемлекетке қарсы шағым беру үшін талапкер өзінің юрисдикциясында болуы керек.

БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы жанындағы петиция бөлімі шағымда жағдайды бағалау үшін Комитетке қажетті барлық ақпарат бар екеніне көз жеткізу үшін алынған әрбір шағымды алдын ала тексеруді жүзеге асырады. Мұндай ақпараттың бар екендігі расталғаннан кейін шағым қараудың екі кезеңіне өтеді.

Бірінші кезеңде Комитет жарамдылық дәрежесін анықтайды және шағым факультативтік Хаттамада және рәсімдік Қағидаларда көрсетілген барлық талаптарға сәйкес келетіндігін тексереді. Егер Комитет шағымның қабылданбайтынын шешсе, шешім мен негіздеме авторға және оған қарсы осындай шағым жіберілген мемлекетке жіберіледі. Егер шағымның авторы кейіннен комитеттің бұл негіздемелерінің бұдан былай өзекті еместігін жазбаша растай алатын болса, Комитет шешімді қайта қарай алады және шағымды мәселенің мәні бойынша қарауға қабылдай алады. Комитет өтініштің қабылдануы мүмкін екеніне көз жеткізгеннен кейін ол шағымды істің мәні бойынша қарауға кірісуге құқы бар. Бұл кезеңде Комитет шағымда сипатталған оқиғалардың бала құқықтарының бұзылуы болып табылатындығын және егер олар болса, қандай шаралар қабылдануы керек екенін анықтайды.

Шағым кем дегенде бір жәбірленушіні атауға және Конвенцияда немесе оның факультативті хаттамаларында көрсетілген бір немесе одан да көп құқықтардың бұзылғанын растауға тиіс. Мемлекеттер өздері қатысушылары болып табылатын шарттарды ғана сақтауға міндетті болғандықтан, ықтимал құқық бұзушылықтардың тізімі нақты мемлекет ратификациялаған шартта немесе оның хаттамасында көрсетілген құқықтармен шектеледі. Мысалы, егер мемлекет балаларды қарулы қақтығыстарға тарту туралы қосымша хаттаманы ратификацияламаса, онда осы мемлекетке қарсы шағым осы Қосымша хаттамада көрсетілген құқықтардың бұзылуына сілтеме жасай алмайды.

Барлық мемлекеттер үшін хабарлауларда шағым беру тетігі күшіне енгеннен кейін болған бала құқықтарының бұзылуына ғана сілтемелер болуы мүмкін. Басқаша айтқанда, балалар, егер мұндай бұзушылықтар нақты мемлекет

үшін хабарлаулар рәсімі күшіне енгеннен кейін жасалмаса, бұрын бұзылған өз құқықтарын қорғау үшін жүгінуге құқы жоқ.

Шағымдарды жасырын түрде беру мүмкін болмағандықтан, жауапкер мемлекет шағымның авторы немесе құрбаны кім екенін біледі. Алайда, қосымша хаттамада қарастырылған шағымдар механизмі құпиялылыққа кепілдік береді. Комитет алынған әрбір шағым туралы деректерді тұрақты негізде сақтаса да, қарау жабық тәртіпте өтеді. Қарауға қабылданған шағымдар тиісті мемлекетке сенімді түрде жіберіледі және Комитет те, мемлекет те шағымда немесе шағымға байланысты көрсетілген адамды олардың тікелей рұқсатынсыз көпшілік алдында атауға құқылы жоқ.

Бұдан басқа, мемлекеттер авторлардың, зардап шеккендердің және шағым беруге жәрдемдесетіндердің барлығының құқықтарын қорғауға міндетті және шағым беру тетігімен байланысты адамдарға төнетін қауіп-қатердің немесе оларға лайықсыз қараудың алдын-алу үшін бар күш-жігерін жұмсауға тиіс. Егер зардап шеккен балаға үлкен қауіп төніп тұрғаны анық болса, Комитет мемлекеттен уақытша деп аталатын шараларды қабылдауды сұрауы мүмкін. Мұндай шаралар комитет шағымды мәні бойынша қарауды аяқтағанға дейін жәбірленушілерге елеулі зиян келтірілмеуі үшін қолданылады. Комитет уақытша шаралардың орындалуын белсенді қадағалап отырады және қажет деп тапқан жағдайда мұндай шаралардың қажеттілігін қайта қарауға құқылы.

Уақытша шаралар айрықша деп аталатын жағдайларда сұратылуы мүмкін екенін атап өту маңызды, бұл ретте Комитеттің оларға сұрау салуы баланың құқықтары бұзылғанын білдірмейді (2011 жылғы 19 желтоқсандағы Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттаманың 6-бабы). Егер Комитетке мемлекет осы міндеттемелерді орындамайтыны туралы ақпарат келсе, онда Комитет мемлекетке оның міндеттері туралы еске салуға және қорғау құқықтарының сақталуын талап етуге құқы бар. Мұндай жағдайларда Комитет жағдайды сол жерде бақылауды жалғастырады және жария мәлімдемелер жасауға немесе мемлекетті өз әрекеттері үшін жауапкершілікке тарту үшін басқа да қадамдар жасауға құқылы.

Комитет сондай-ақ шағым жасауға негіз болған мән-жайлар туралы егжей-тегжейлі білуге тиіс. Хабарламада жәбірленушінің құқықтары қалай бұзылғандығы түсіндірілуі керек және орталық биліктің жауапкершілігі көрсетілуі керек. Шағымда фактілерді дәйекті баяндау және өтініш берушінің әңгімесін қолдау үшін қосымша құжаттарды қолдану қажет. Анық негізделмеген немесе жеткілікті негізделмеген деп жіктелуі мүмкін шағымдарды Комитет қабылдамайды.

Шағымдар, егер оларда қолжетімді мемлекетішілік қорғау құралдары таусылғаны туралы дәлелді дәлелдер келтірілмесе, қарауға қабылданбайды. Бұл жағдайды Комитеттің назарына ұсынбас бұрын, өтініш берушілер алдымен мәселені мемлекеттік әділет жүйесі деңгейінде шешуге тырысуы керек дегенді білдіреді. Көбінесе бұл сотқа талап арызбен жүгінуді және істі апелляция беру мүмкін емес кезеңге дейін жүргізуді білдіреді. Ішкі мүмкіндіктер таусылғаннан кейін, өтініш берушілер, әдетте, Комитетке шағым беру үшін бір жыл уақыт

алады. Комитет бұрын берілген немесе басқа халықаралық қорғау рәсімдерінің көмегімен қаралған мәселелерді қарауға қабылдамайды.

Алайда, мүмкіндіктердің таусылу ережесі бойынша да, шағым беруге уақытша шектеу бойынша да ерекшеліктер бар. Атап айтқанда, өтініш берушілер ұлттық соттарға шешім қабылдаудың мемлекетішілік тәсілдері негізсіз ұзартылған немесе тиімділігі төмен құқықтық қорғау құралы болып табылатын жағдайларда жүгінуге міндетті емес. Бұл, мысалы, Сот төрелігі жүйесінің сыбайлас жемқорлықты көрсетуі мүмкін немесе сот жүйесінен жауап алу өте ұзақ уақытты қажет етеді. Алайда мемлекетішілік құқықтық қорғау құралдарының сарқылуынан негізсіз жалтару шағымды тек қолайсыз етеді. Сонымен қатар, комитет ішкі шешім әдістері таусылғаннан кейін бір жылдан астам уақыт өткен соң, автор тиісті уақыт шеңберіндегі кемшіліктер мүмкін емес екенін дәлелдей алатын жағдайларда хабарлама қабылдай алады.

Хаттамада Комитет шағымды қарауға қабылдауға шешім қабылдағаннан кейін, ол ілеспе құжаттамамен бірге шағымның көшірмесін тиісті мемлекетке ұсынуы керек екендігі айқындалды. Мемлекет ұсынылған фактілер туралы мемлекеттің пікірі қамтылатын жазбаша жауап дайындауды бастайды. Мұндай жауап Комитетке қысқа мерзімде, бірақ алты айдан кешіктірілмей жіберілуге тиіс және жауаптың көшірмесі ілеспе құжаттамамен бірге авторға да жіберілуге тиіс.

Шағым, оған жауап және тараптар ұсынған барлық басқа құжаттар алынғаннан және таратылғаннан кейін Комитет қарау процесін бастай алады. Жабық отырыстар кезінде Комитет бала құқықтарының бұзылуының орын алғанын анықтайды және мүмкіндігінше тезірек қорытынды жасауға ұмтылады.

Шағымды жылдам қарау, әсіресе Комитет жауапкер мемлекеттен аралық шаралар қабылдауды сұраған жағдайларда өте маңызды. Шағымды қарау процесінде Комитет Тараптардан алынған барлық жазбаша құжаттарды назарға алады және БҰҰ-ның басқа бөлімшелерімен, адам құқықтарын қорғау жөніндегі өңірлік ұйымдармен және мемлекеттік құқық қорғау мекемелерімен, мемлекеттік емес ұйымдармен және Бала құқықтары жөніндегі тәуелсіз сарапшылармен консультация жүргізе алады. Егер бұл баланың мүдделеріне қызмет етсе, Комитет авторды, құрбан болған баланы және/немесе жауапкер мемлекетті тыңдауға шақыра алады, онда олар сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік алады. Комитет сонымен қатар баланың жасына және жетілуіне сәйкес баланың көзқарастарына тиісті назар аудара отырып, баланың құқықтары мен көзқарастарын ескереді. Мұндай тыңдаулар тек ерікті болып табылады және қатысушы балаға қатысты «жұмсақ» түрде өткізілуі керек. Егер тыңдау өткізілсе, Комитет талқыланғаны туралы ақпаратты, сондай-ақ тыңдауға қатыспаған тараптардың әрқайсысы үшін жауап беру мүмкіндігін беруге міндетті.

Комитет шағымда аталған оқиғалардың бала құқықтарын бұзу болып табылатынын анықтау үшін жоғарыда келтірілген барлық ақпаратқа сүйенуі тиіс.

Факультативтік хаттамаға сәйкес шағымдар механизмі хабарламаны «достық реттеу» опциясын көздейді, бұл комитет шағым туралы шешім қабылдағанға дейін тараптарға жанжалды жағдайды шешуге мүмкіндік береді.

Егер шағымның авторы мен жауапкер мемлекет шешім табу мақсатымен кездесу өткізгісі келсе, оларды комитеттің қолдауымен және көмегімен жасауға мүмкіндігі болады.

Егер нәтижесінде қалыптасқан жағдайды қалай шешу туралы келісімге қол жеткізілетін болса, онда реттеуге өз мақұлдауын берер алдында Комитет автордың толық келісетініне көз жеткізуі тиіс. Егер Комитет нәтижеге қанағаттанса, ол шағымды қарауды тоқтатады және істің фактілері мен қол жеткізілген келісімді қысқаша сипаттайтын шешім шығарады.

Шешім қабылданғаннан кейін Комитет барлық тартылған тараптарға өз пікірі мен ұсынымдарын жеткізеді. Мұндай пікір түпкілікті болып табылады және мәселенің мәні бойынша қабылданған шешімдерді өзгертуге немесе шағымдануға болмайды.

Комитет түпкілікті шешім шығарғаннан кейін, оның мәні бойынша қарау нәтижесі немесе достық реттеу нәтижесі болып табылатындығына қарамастан, жауапкер мемлекет Комитеттің пайымдаулары мен ұсынымдарын қарауға және Комитетке Комитеттің пайымдаулары мен ұсынымдары аясында қабылданған немесе қабылданатын іс-әрекеттер туралы жазбаша жауап пен ақпарат беруге тиіс.

Ұсынымдар мен қабылданған шешімдердің орындалуын қамтамасыз ету үшін мемлекет Комитеттің шешіміне қатысты қабылданған немесе жоспарланған қадамдар туралы жазбаша түрде хабарлауға тиіс. Мұндай ақпарат Комитетке мүмкіндігінше тезірек және кез келген жағдайда алты айдан кешіктірілмей берілуі тиіс. Комитет шешімнің және ұсынымдардың орындалу нәтижелерін ақпаратты одан әрі сұрату жолымен тексере алады, сондай-ақ Бала құқықтары туралы Конвенция бойынша есептіліктің тұрақты рәсімі процесінде мемлекетке шағым туралы сұрақтар қоюға құқылы. Егер Комитеттің пікірлері мен ұсыныстары өте күрделі болса, Комитет БҰҰ-ның басқа бөлімшелерінен техникалық мәселелер бойынша кеңес пен көмек сұрай алады. Жауапкер мемлекеттің келісімімен Комитет басқа халықаралық сарапшылар мен мамандарға жүгінуге, оларға шағым туралы ақпарат беруге және ұсыныстарды орындаудың оңтайлы тәсілдерін талқылауға құқылы.

Хаттаманың маңызды ережелерінің бірі - Комитет жауапкер мемлекеттен БҰҰ органдарына Бала құқықтары жөніндегі конвенцияға және оның маңызды факультативті хаттамаларына сәйкес барлық елдерге баланың құқығын жақсырақ жүзеге асыруға көмектесетін қандай да бір әмбебап шаралар бар-жоғын анықтау үшін ерекше маңызды мәселелерді жеткізуді сұрай алады.

Хаттаманың маңызды ерекшелігі кәмелетке толмағандардың өздерінің бала құқықтары жөніндегі комитетіне жүгінудің бекітілген құқығы болғандықтан, БҰҰ-ның адам құқықтарын қорғау жөніндегі өзге комитеттеріне жүгінулермен салыстырғанда шағымдарды қараудың осы рәсімінің төмендегідей ерекшеліктерін атап өткен жөн:

- шағымды қарау кезінде баланың құқықтары жөніндегі Комитет баланың ең жақсы мүдделерін барынша қамтамасыз ету қағидатын ұстануы және баланың құқықтары мен пікірін ескеруі тиіс;

- балалардың немесе балалардың ықтимал манипуляцияларын болдырмау үшін Комитетке баланың мүдделеріне сай келмейтін шағымдарды қараудан бас тартуға мүмкіндік беретін арнайы кепілдіктер енгізілді;

- шағым беруге қатысы бар кез-келген адамның, оның ішінде зардап шеккен балалардың жеке басын олардың келісімінсіз көпшілік алдында жариялауға болмайды;

- шағым беруші тұлға өзінің іс-әрекетін баланың келісімінсіз оның атынан негіздей алатын жағдайларды қоспағанда, шағым зардап шеккен баланың келісімімен берілуге тиіс.

Тергеу. Бала құқықтары жөніндегі Комитет, егер оған бала құқықтарының өрескел немесе жүйелі түрде бұзылуы орын алатыны туралы анық ақпарат түскен жағдайда, тергеп-тексеру рәсімін тағайындай алады. Мұндай ақпаратты кез-келген адам Комитеттің Женевадағы өкілдігіне бере алады, бұл ретте барлық құжаттар мен жазбалар құпия ретінде қаралатын болады.

Тергеу - бұл баланың құқықтарын «өрескел» немесе «жүйелі» бұзуға назар аударудың тәсілі. Шағымды қарастырудан айырмашылығы, оның барысында белгілі бір жәбірленушінің құқықтары бұзылғандығы анықталады, тергеу бүкіл мемлекет аумағында болып жатқан бала құқықтарының елеулі немесе ауқымды бұзылуын зерттеу мақсатында жүргізіледі. Нақты зардап шеккен балалар анықталмайды және тергеулер барлық қатысушы тараптар үшін ұжымдық болатын тергеу процесіне ұқсайды.

Жеке шағымдар сияқты, тергеулер үкімет байқалған бұзушылықтар үшін жауап берген кезде ғана және мемлекет бекіткен жағдайда ғана жүргізілуі мүмкін. Бұдан басқа, мемлекеттердің Факультативтік хаттаманы ратификациялау кезінде немесе одан кейін бала құқықтарының бұзылуын қандай да бір тергеп-тексеруге жауап бермейтіндігі туралы мәлімдеуге құқы бар.

Тергеу туралы шешім қабылданғаннан кейін Комитет тергеу үшін комитеттің бір немесе одан да көп мүшелерін тағайындайды, олар қысқа мерзімде аталған бұзушылықтар туралы есеп беруі керек. Егер бұл орынды болса және қарастырылып отырған мемлекет қарсы болмаса, Комитет мүшелері сол жерде болып жатқан оқиғалардың толық көрінісін алу үшін елге бара алады. Келу кезінде олар не болып жатқанын тікелей білетін азаматтармен (соның ішінде балалармен) кездесулер ұйымдастыра алады. Барлық ақпарат жиналып, есеп дайын болғаннан кейін Комитет өз қорытындыларын, түсініктемелері мен ұсынымдарын қарау үшін мемлекетке жібереді. Мемлекет мүмкіндігінше тез және кез-келген жағдайда алты айдан кешіктірмей жауап беруге тиіс. Кері байланыс ретінде Комитет кейіннен мемлекеттен қабылданған іс-әрекеттерді немесе тергеу аясында белгіленген жоспарларды жария етуді, сондай-ақ Бала құқықтары туралы Конвенция бойынша тұрақты есептілік процесі процесінде тергеп-тексеру туралы сұрақтар қойып, қосымша сұрай алады.

Тергеу процедурасының маңызды мәні Комитетке бала құқықтарының кең көлемде бұзылуы туралы ескертудің қарапайым және түсінікті әдісі болып табылады. Әлемнің кез-келген нүктесінен кез-келген адам ықтимал бұзушылықтар туралы ақпарат бере алатындықтан, хабарламаға не қосылуы керек деген талаптар жоқ. Сондықтан тергеуді бастау туралы өтініш жеке шағым

беруден гөрі аз күш жұмсауды білдіреді. Тергеулер сонымен қатар зардап шеккен балаларды тікелей қамтымайды және бұзушылықтар туралы хабарлауға шешім қабылдаған адамдар үшін құпиялық қамтамасыз етіледі.

Мемлекетаралық хабарлаулар. Кейбір жағдайларда мемлекеттер бала құқықтарына қатысты өз міндеттемелерін орындамайтын басқа мемлекеттерге қарсы шағым беру үшін Бала құқықтары жөніндегі комитетке хабарлау рәсімін пайдалана алады. Мұндай шағымдар мемлекетаралық хабарлаулар деп аталады және әдетте жеке хабарлаулар мен тергеулерге қарағанда күрделілігі төмен процедуралар болып табылады.

Мемлекетаралық хабарлама Комитетке осындай шағымдарды қабылдауға және қарауға рұқсат берген кез-келген мемлекетке қарсы берілуі мүмкін. Хабарлаулар рәсімі туралы Факультативтік хаттаманы ратификациялау кезінде немесе ратификациялаудан кейін мемлекет оның мемлекетаралық хабарлауды қабылдайтынын және оларға жауап беретінін ерекше атап өтуге тиіс. Мемлекеттер хабарлауларды өздері қабылдауға келіскен жағдайда ғана бере алады.

Мемлекетаралық хабарлама өтініш беруші мемлекет басқа мемлекет бала құқықтарының бұзылуына жауапты деп есептеген жағдайларда берілуі мүмкін. Хабарлауда қандай құқықтардың бұзылғаны және бұл үшін қай ел жауап беретіні көрсетілуге, сондай-ақ осындай бұзушылықтармен қатар болған фактілер мен мән-жайлардың тізбесі көрсетілуі тиіс. Жеке шағымдары бар жағдайлар сияқты, мемлекеттер Конвенцияны немесе оның Факультативтік хаттамаларын ратификациялау нәтижесінде өздеріне қабылдаған міндеттемелерді орындамағаны үшін ғана жауапты болуы мүмкін.

Комитет алынған мемлекетаралық хабарлауларды бала құқығын бұзды деп айыпталған мемлекеттерге беру үшін жауап береді.

Мемлекеттен оған қарсы шағымға ресми жауап беруді талап ететін ереже жоқ, бірақ Комитет екі мемлекеттен қосымша ақпарат сұрай алады. Егер талап етілсе, Комитет мемлекеттерге хабарлауларға қалай және қашан жауап беру, «достық келісімдерге» ықпал ету немесе елдерге келісімге қол жеткізуге көмектесу үшін арнайы комиссиялар құру туралы ережелер белгілеу мақсатында ынтымақтаса алады. Комитет хабарлауларды көбінесе жабық отырыстарда қарайды. Бұл процесс аяқталғаннан кейін Комитет есеп шығарады және оны екі елге де дереу ұсынады. Егер достық келісімге қол жеткізілсе, Комитет өз есебінде фактілерді қысқаша тізумен және Келісімнің сипаттамасымен шектеледі. Комитет сондай-ақ елдер арасында қол жеткізілген келісім туралы өз пікірін білдіре алады, алайда бұл пікір құпия болып қалуы тиіс. Комитеттің есептері түпкілікті болып саналады және кері байланысты қарастырмайды.

Мемлекетаралық хабарлаулар рәсімінің маңыздылығын атап өткен жөн, өйткені мұндай рәсім бала құқықтарының бұзылуын жариялауға кең мүмкіндіктер береді. Мемлекетаралық хабарлаулар нақты құрбан болған балаларға нұсқаулар болмауы керек және тек ауыр немесе ауқымды құқық бұзушылықтармен шектелмейді. Сондай-ақ, олар қарау процедурасына қатысты қарапайымдылық пен икемділіктің жоғары дәрежесін ұсынады. Соған қарамастан, БҰҰ шеңберіндегі адам құқықтарын қорғау жөніндегі басқа

комитеттердің тәжірибесі бойынша мемлекетаралық хабарлаулар сирек орын алады және оларды баланың құқықтарын қорғау мақсатында емес, саяси мақсаттарда пайдалану қаупі бар. Дегенмен, мемлекетаралық хабарлаулар беру Комитетке бала құқықтарының кез-келген бұзылуын қарастыруға мүмкіндік бере алады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, 2011 жылғы Факультативтік хаттама мемлекеттер құрған балаларды қорғаудың ұлттық жүйелерін алмастырмайды. Ол балалардың құқықтарын қорғаудың қолданыстағы ұлттық және өңірлік тетіктерін күшейтуге және толықтыруға бағытталған және құқықтары мемлекет тарапынан бұзылған балаға мемлекетішілік деңгейде құқықтық қорғаудың пәрменді құралдарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін тиісті ұлттық тетіктерді әзірлеуге ықпал ететін болады.

Балалардың сот төрелігіне қол жеткізуде көптеген кедергілерге жиі ұшырайтындығына және шағымдарды қараудың басқа тетігінің болмауына байланысты осы бұзушылықтарға назар аудару мүмкіндігі жиі болмайтындығына байланысты, Комитет балалар құқықтарының бұзылуын анықтап, олардың құқықтық қорғау құралдарына жүгінуін қамтамасыз ете алады, егер ұлттық соттарға мұндай жүгіну нәтиже бермесе.

Шағымдар нақты жағдайлармен шектелгенімен, олар көбінесе белгілі бір елдегі баланың құқықтарын бұзудың кең тәжірибесінің көрсеткіші болып табылады. Шағымдар баланың құқықтарын бұзатын заңдарға, ережелер мен бұйрықтарға назар аударуы мүмкін және үкіметтерге осындай заңдарды, ережелер мен бұйрықтарды өзгерту үшін қысым көрсетуі мүмкін. Белгілі бір жағдайларда Комитет үкіметке болашақ бала құқықтарының бұзылуына жол бермеу үшін заңдарды өзгертуді немесе ережелерді қайта қарауды ашық түрде ұсына алады.

БҰҰ-ның 1989 жылғы Бала құқықтары туралы Конвенциясына сәйкес шағымдардың тетігі үкіметтердің балалардың ұлттық соттарда сот төрелігіне қол жеткізуін жақсартуға ықпал етеді. Балаларды ұлттық деңгейде сатисфакцияны алудың тиімді әдістерімен қамтамасыз ете отырып, мемлекеттер халықаралық шағымдардан толықтай құтыла алады. Шағымдар сөзсіз тиісті мемлекеттік органдардың балалар құқықтарына деген қызығушылығын арттырады және баланың құқықтарын құрметтеуге ықпал ету үшін жалпы азаматтық науқандарға біріктірілуі мүмкін.

Комитетке қатысушы мемлекеттердің орындауы үшін міндетті шешімдер қабылдауға құзырет берілмегеніне қарамастан, оның шағымдарды қарау жөніндегі өкілеттіктері, сөзсіз, мемлекеттердің іс-әрекеттерін олардың халықаралық міндеттемелерге сәйкестігі немесе сәйкес келмеуі тұрғысынан қосымша бағалайтын болады, осылайша баланың құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйелерінің жұмысын күшейтуге ықпал етеді.

Сонымен қатар қатысушы мемлекеттер Комитеттің сұрауларына жауап дайындау процесінде бұл жауаптарды өздерінің халықаралық міндеттемелерін орындау ретінде ғана емес, олардың юрисдикциясындағы аумақта баланың құқықтарын қорғау саласындағы жағдайды одан әрі сапалы бағалау, жана

проблемаларды анықтау және оларды шешу тәсілдерін әзірлеу мүмкіндігі ретінде қарастыруға мәжбүр болатындығын атап өтуге болады.

Жеке хабарламаны қабылдаған кезде Комитет кез келген хабарламаны мүмкіндігінше тезірек құпия тәртіппен тиісті Қатысушы мемлекеттің назарына жеткізеді, ол алты ай ішінде мүмкіндігінше қысқа мерзімде жауап береді. Хабарлаулар бойынша тергеп-тексеру нәтижелерін Комитет жабық отырыстарда қарайды және ұсынымдармен бірге тиісті тараптарға кідіріссіз жіберіледі.

Сонымен бірге, Бала құқықтары туралы конвенцияның хаттамасында жеке адам мен мемлекет арасындағы жанжалды қатынастарды реттеудің ерекше рәсімдері бар. Комитет Конвенцияда және/немесе факультативтік хаттамаларда жазылған міндеттемелерді құрметтеу негізінде мәселені достық реттеуге қол жеткізу мақсатында тиісті тараптарға өзінің жұмсақ қызметтерін ұсынады.

Бұдан басқа, тергеп-тексеру рәсімін жүргізу кезінде Комитет тергеп-тексеру жүргізу және Комитетке баяндаманы шұғыл ұсыну үшін өз мүшелерінің біреуін немесе бірнешеуін тағайындай алады, қажет болған жағдайда қатысушы мемлекеттің келісімі бойынша тергеп-тексеру оның аумағына баруды қамтуы мүмкін. Мұндай тергеу құпия түрде жүргізіледі, осы процестің барлық кезеңдері қатысушы мемлекетпен ынтымақтастықта жүргізіледі.

Осыған байланысты Комитетке жауаптар дайындау процесі әрбір мемлекетте ықпал ететін болады:

1) ұлттық заңнаманы өзі тарапы болып табылатын Бала құқықтары жөніндегі тиісті халықаралық шарттардың ережелеріне сәйкес келтіру үшін қабылданған шараларға жан-жақты шолу жүргізу;

2) жалпы баланың құқықтарын көтермелеу мәнмәтінінде шарттарда бекітілген құқықтарды іске асыруды көтермелеу ісінде қол жеткізілген жетістіктерді бағалау және бақылау;

3) халықаралық шарттарды іске асыру саласындағы жаңа проблемалар мен олқылықтарды анықтау;

4) анықталған проблемаларды шешу үшін тиісті стратегияларды жоспарлау және әзірлеу.

Осылайша, егер баланың құқықтарын қорғау саласындағы хабарлаулар мен шағымдарды қарау механизмін осы тұрғыдан қарастыратын болсақ, онда бұл мемлекет осы мемлекеттегі Балалардың құқықтарын қорғау үшін не істелгенін және не істеу керектігін бағалау үшін маңызды құрал болып табылады.

Үшінші Факультативтік хаттаманың мақсаты балалардың немесе олардың өкілдерінің Бала құқықтары туралы конвенцияда және оған факультативтік хаттамаларда көзделген олардың құқықтарын мемлекеттің бұзуына қатысты жеке мәлімдемелермен Бала құқықтары жөніндегі комитетке жүгіну мүмкіндігін қамтамасыз ету болып табылады.

Сонымен Бала құқықтары туралы Конвенцияның ережелерін іске асыру жолындағы өте маңызды кедергі әлем халықтарының мәдени дәстүрлері болып табылады, олар бала құқықтарының стандарттары туралы қазіргі заманғы идеяларға қайшы келеді.

Баланың ең жақсы мүдделерін ескеру қағидаты балаға немесе балаларға қатысты кез келген мәселелерге байланысты қолданылуы және Конвенцияда жарияланған құқықтар мен адам құқықтары туралы басқа шарттардың ережелері арасындағы кез келген ықтимал коллизияны жою кезінде назарға алынуы тиіс. Баланың мүдделеріне сәйкес келетін ықтимал шешімдерді анықтауға назар аудару керек. Бұл жүзеге асыру шараларын қабылдаған кезде мемлекеттер барлық балалардың, соның ішінде осал жағдайдағы балалардың мүдделерін нақты анықтауға міндетті деп саналады.

Баланың ең жоғары мүдделерін заңнамада, саясатты әзірлеу мен мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлерінде жүзеге асыруда бірінші орынға қою мәселесін шешу кез келген ұсынылған заңның, саясаттың немесе бөлінетін бюджет қаражатының балаларға әсерін және олардың құқықтарын жүзеге асыруын болжау үшін бала құқықтарына әсер етуді үздіксіз бағалауды талап етеді.

Кесте 2 - Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік Хаттаманы ратификациялау бойынша кейбір елдердің аргументтері\тәуекелдері

Ел	Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік Хаттаманы ратификациялау бойынша аргументтер
Біріккен Батыс Еуропа елдері	<ul style="list-style-type: none"> - Балаларды шағымданушыларға айналдыру мүмкіндігі - Отбасының тәрбиеік ролі мен ата-ананың беделіне нұқсан келтіру
Мұсылман елдері	<ul style="list-style-type: none"> - Баланың мүддесі үшін ата-ананың дене жазасын ақылға қонымды қолдану құқығын сақтау
Ресей Федерациясы	<ul style="list-style-type: none"> - Хаттаманың кейбір тұжырымдары көптеген елдер үшін егемендік тұрғысынан проблемалық болуы - Ұлттық заңнама нормаларының мәнінің әлсіреуі - Ұлттық сот жүйесін айналып өту - Отбасы құндылығының ықтимал төмендеуі - мемлекеттердің егемендігіне және олардың әрқайсысындағы отбасы институтының жағдайына қауіп төндіреді

Бала құқықтары туралы конвенцияның хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасына Украина 2014 жылғы 20 қарашада Нью-Йоркте қол қойды.

Қырғызстан Республикасының хабарлаулар рәсіміне қатысты конвенцияға Факультативтік хаттаманы қабылдауы елге бала құқықтарын қорғаудың ұлттық тетіктерін күшейтуге, бала құқықтарын сақтауға өз бейілділігін растауға мүмкіндік береді және балаларға олардың құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Оны ратификациялау республикалық бюджеттің шығыс бөлігін ұлғайтуды қарастырмайды.

2014 жылғы 28 мамырда Женевада Қырғызстанның ресми делегациясы БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінде 2004-2014 жылдар кезеңінде елдің Бала құқықтары туралы конвенцияны және оған факультативтік екі

хаттаманы орындауы туралы есеп берді. Осы сессияда Бала құқықтары жөніндегі комитеттің мүшелері Қырғыз Республикасына БҰҰ Конвенциясына қатысты хабарлама рәсімдеріне қатысты Факультативтік хаттаманы ратификациялауды ұсынды, оған Қырғызстан келісті.

Қырғыз Республикасы 1994 жылы БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына және 2002 жылы қарулы қақтығыстарға, балалар саудасына, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына балалардың қатысуына қатысты БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясына екі Факультативтік хаттамаға қосылды.

Ресей Федерациясы Бала құқықтары туралы конвенцияға Үшінші Факультативтік хаттамаға қатысты наразылықтарын білдіреді.

Атап айтқанда, БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің заңсыз (*ultra vires*) іс-әрекеттері және Бала құқықтары туралы конвенцияға жаңа Факультативтік хаттама осы мәселелердің бір бөлігі Ресей Федерациясының жаңа хаттамаға қатысу перспективаларына қатысты Ресей Федерациясының Сыртқы істер министрлігінің Ресей үкіметтік емес ұйымының бірінің сұрағына берген ресми жауабында:

а) хаттаманы әзірлеу рәсімінің кемшіліктері «... біз осы құжаттың мәтінін әзірлеу рәсінде бірқатар мемлекеттердің түзетулері мен ұсыныстары «артта» қалған кезде елеулі кемшіліктерді атап өттік. Нәтижесінде, қосымша хаттама бұрын қабылданған ұқсас халықаралық шарттардың шеңберінен шығады және оның жеке тұжырымдары көптеген елдер үшін проблемалық болып табылады».

б) ұлттық заңнама нормаларының мәнінің әлсіреуі атап айтқанда, Факультативтік хаттама кәмелетке толмағандардың өздеріне шағымдарды Бала құқықтары жөніндегі комитетке жіберуге мүмкіндік береді. Бұл ретте олардың жасы мен құқық қабілеттілігі бойынша ұлттық заңнама ескерілмейді. Бала құқықтары жөніндегі Комитет өзінің субъективті критерийлері бойынша кәмелетке толмаған өтініш берушінің «жетілу» дәрежесін және оларға жіберілген ақпараттың «құндылығын» өз бетінше анықтайды.

с) сонымен қатар, осы факультативтік хаттамада адам құқықтары жөніндегі шарттық органдарға хабарлама жіберілгенге дейін құқықтық қорғаудың барлық ішкі құралдарының қолданылу қажеттілігі сияқты базалық қағидат іс жүзінде жойылады. Шағымдар, егер ол «тиімді көмек көрсетуі екіталай» болса, ұлттық сот жүйесін айналып өтіп, бала құқықтары жөніндегі комитетке жіберілуі мүмкін. Мұндай тұжырым Бала құқықтары жөніндегі комитетке кез-келген алдын-ала сот ісін тиімсіз және қажет емес деп тануға мүмкіндік береді».

д) отбасы құндылығының ықтимал төмендеуі.

«Факультативтік хаттамаға енгізілген «жаңашыл» тәсілдер көптеген мемлекеттердің ресми билігінде ғана емес, сонымен қатар құқық қорғаушы, оның ішінде дәстүрлі отбасылық құндылықтарды қорғайтын үкіметтік емес ұйымдарда да алаңдаушылық тудырады. Олардың пікірінше, балаларды «шағымданушыларға» айналдыру отбасының тәрбиелік рөлі мен ата-ананың беделіне нұқсан келтіруі мүмкін».

Бұдан әрі баяндаудан БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті отбасы өмірі мен бала тәрбиесінің ұлттық мәдениеттерінде, сондай-ақ ұлттық құқықтық жүйелерде дәстүрлі түрде танылатын ата-аналардың рөлі мен құқықтарын кемітуге әкелетін қатысушы мемлекеттерге жүйелі түрде қысым көрсеткені айқын болады.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің заңсыз (*ultra vires*) әрекеттері және Бала құқықтары туралы конвенцияға жаңа хаттама балаларға БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетіне өз бетінше шағым беру құқығын беру хаттама, іс жүзінде, Комитет а priori баланың ең жақсы мүдделерін және оның ата-анасынан және ұлттық сот жүйесінен гөрі қорғауды қажет ететін жағдайларды анықтауда анағұрлым құзыретті деп санайды.

Мұндай тәсіл, өзі даулы болып табылатын, комитеттің іс-әрекеті өзінің құзыреттілігіне, объективтілігіне және Конвенция нормаларына және халықаралық құқықтың жалпы қағидаттарына сәйкестігіне қатысты елеулі қарсылықтар туғызбауды талап етеді.

Ресей Федерациясы бұл жағдайда хаттамаға қол қою және ратификациялау арқылы Комитетке осы өкілеттіктерді беру қатысушы мемлекеттердің егемендігіне және олардың әрқайсысындағы отбасы институтының жағдайына қауіп төндіреді деп қорытынды жасаған.

Ресейдің Федерация Кеңесінің ғылым, білім, мәдениет және ақпараттық саясат жөніндегі комитеті Ресейдің БҰҰ хаттамасына тез арада қосылуын қолдады, бұл балаларға туғаннан бастап БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетіне өз құқықтарының бұзылуына шағымдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, осы құжатқа сәйкес, белгілі бір елге оның кішкентай азаматтары ғана емес, басқа мемлекеттер де шағымдана алады.

РФ Сыртқы істер министрлігі мен бірқатар қоғамдық ұйымдардың осы Хаттамаға қосылу ресейлік қоғам үшін отбасылық құндылықтар туралы дәстүрлі емес көзқарастарды енгізудің тағы бір құралы болуы мүмкін деген қарсылықтары байқалмады.

Ресейде 14 жастан асқан баланың құқықтары мен мүдделерін сотқа тәуелсіз жүгіну арқылы қорғау тәртібі іс жүзінде жүзеге асырылмайды. Бала құқықтары жөніндегі федералды және аймақтық уәкілдердің сот қорғауына қатысты өкілеттіктері негізсіз шектеулі. Бұл құжат тәуелсіз және бейтарап органдарға жүгіну арқылы мемлекет бұзған баланың негізгі құқықтарын қорғау механизмін дамытады, бірақ елдің егемендігі мен отбасы өмірінің ішкі мәселелеріне араласпайды. Ресей Федерациясының өкілі БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің мүшесі болуы көзделеді.

Ресейлік дипломаттардың шағымдарының ішінде, атап айтқанда, БҰҰ-ға шағымдана алатын балалардың жасы көрсетілмеген. Бұл жағдайда тіпті сәбилер де шағым жасай алады. Сонымен қатар, қабылданған шағымдардың маңызды критерийі өз еліндегі барлық құқықтық қорғау құралдарының қолданылуы. Нәтижесінде, ұлттық инстанцияларды айналып өтіп, Комитетке жүгінуге болады.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті шағымдарды жаңа ережелер мен нұсқаулар жасау үшін қолданады және оларды мемлекеттердің заңнамаларына енгізуге тырысады.

Ресей мен Украинаның 120-ға жуық қоғамдық бірлестіктерін қамтитын «Отбасы құқығы үшін» ұйымы 2010 жылдан бастап Ресей Федерациясында қабылданған заңдарға, сондай-ақ отбасылық құндылықтарға әсер ететін халықаралық құжаттарға сараптамалық баға бере отырып, дәстүрлі отбасының құқықтарын құқықтық қорғауды жүргізеді. Сарапшы ретінде Павел Парфентьев БҰҰ-дағы балалардың бірқатар шағымдарын оқыды. Адвокаттың кәсіби көзқарасы бойынша оларды ересектер жазады. Атап айтқанда, балалар өздерінің мүдделерін «өте сауатты емес» ата-аналар емес, әлеуметтік қызметкерлер қорғауын сұрайды. Сондай-ақ, мектептерде жыныстық білім көбірек болуын талап етеді.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті келіп түскен жеке немесе ұжымдық шағымдарды қарайды, шешімдер қабылдайды, ал қажет болған жағдайда толық ақпарат алу үшін сол жерге барады. Содан кейін шағым түскен елдің басшылығына өз тұжырымдары мен ұсыныстарын жібереді. Сонымен қатар, балалар мен олардың мүдделерін білдіретін ересектер ғана емес, тіпті басқа елдер де, егер олар бұл мемлекет балалардың құқықтарын дұрыс қорғамайды деп санаса, шағымдана алады.

Әрине, БҰҰ Комитеті оның ұсыныстары орындалуы міндетті емес екенін баса айтады. Сонымен қатар «халықаралық міндеттемелерге сәйкестігі немесе сәйкес келмеуі тұрғысынан мемлекеттің іс-әрекетін бағалайтын осындай органның болуы баланың құқықтарын қорғаудың ұлттық және ұлт деңгейден жоғары жүйесінің жұмыс істеуін күшейтуге ықпал етеді» деп көрсетеді. Басқаша айтқанда, халықаралық ортада мұндай әсер «жұмсақ күш» деп аталады, ол тез емес, бірақ нақты әсер етеді.

Қазір халықаралық деңгейде балалардың өздері қорғаныста болуы керек деген идея дамып келеді. Балалардың құқықтарын кеңейте отырып, олар ата-аналардың құқықтарын шектейді. Ересек адам - баладан айырмашылығы - айла-шарғы жасау қиынырақ және ол балаларының құқықтарын тиімді қорғай алады.

Бала құқықтары жөніндегі комитеттің мемлекеттердің бала құқықтарын бұзғаны туралы шағымдарды қарау жөніндегі құзыреті субсидиарлық сипатқа ие екенін атап өткен жөн, бұл зерттелетін Факультативтік хаттаманы ратификациялау арқылы мемлекеттің Комитеттің осы саладағы құзыретін міндетті түрде тануына негіз болады. Осы Хаттамаға қандай да бір мемлекеттің қатыспауы шағымды қабылдаудан бас тарту үшін сөзсіз негіз болып табылады.

Бұдан басқа, мемлекетаралық шағымдарды қарау кезінде сондай-ақ қатысушы мемлекеттің комитеттің хабарламаның осы түрін алуға және қарауға құзыретін тану туралы қосымша өтініші талап етіледі. Шағымды қарау қорытындылары бойынша Комитет осы хабарлама бойынша өз ойларын ұсынады, олар қатысушы мемлекетке ұсынымдарды қамтуы мүмкін.

2011 жылғы Факультативтік хаттаманың 11-бабы негізінде Комитеттің көрсетілген актілерін мемлекет міндетті түрде қарауға, сондай-ақ Комитеттің атына 6 айдан кешіктірілмейтін мерзімде Комитеттің пайымдаулары мен

ұсынымдары аясында қабылданған немесе қабылдануы болжанатын кез келген іс-әрекеттер туралы жазбаша жауап жіберуге тиіс.

Қазақстан Республикасының осы Хаттамаға қосылуы ішкі құқық аясында құқықтық қорғау құралдарын пайдалануда қиындықтарға тап болған баланың құқықтарын қамтамасыз ету кепілдіктерін арттырады.

Алайда, 2011 жылғы үшінші қосымша хаттамада шарттық органның пікірлері мен ұсыныстарын мәжбүрлеп орындау механизмі жоқ екенін атап өткен жөн, бұл ол қабылдаған шаралардың тиімділігін төмендететін маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Қазіргі таңда әлемде балалардың құқықтарын халықаралық, өңірлік және Ұлттық қорғау институттары мен тетіктерін жетілдіруді жалғастыру қажет.

Әр елде мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқарудың және азаматтық қоғам институттарының бірлескен күш-жігері әр балаға қамқорлық жасауға, 1989 жылғы Бала құқықтары туралы конвенцияда бекітілген қағидаттар негізінде балалардың құқықтарын сақтауға, қамтамасыз етуге және қорғауға бағытталған тиімді, оңтайлы және уақытылы ұлттық, аймақтық және жергілікті құқық қорғау жобаларын, ең алдымен кемсітпеу принциптері және баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету мақсатында әзірлеу үшін қажет.

2019 жылы әлемде атап өтілген Бала құқықтары туралы Конвенцияның 30 жылдығы Конвенцияға жаңа факультативтік хаттамаларды, балалар құқықтары жөніндегі жаңа халықаралық стандарттарды (халықтың ең әлеуметтік жағынан осал және әлсіз қорғалған тобы ретінде) әзірлеу, адам құқықтары мен бала құқықтары саласындағы құқықтық білім беру мен ағартудың жаңа бағдарламаларын, сонымен қатар азаматтық білім беру саласындағы жаңа оқыту жобаларын дайындау үшін негіз болды.

Халықаралық тәжірибе қазіргі институттар барлық бақылау міндеттерін шешуді қанағаттандырмайтын және құқықтарды қосымша қорғау қажеттілігі туындаған кезде кәметке толмағандардың құқықтары жөніндегі мамандандырылған институттарға қажеттілік туындайтынын куәландырады. Бұл үрдіске Қазақстан Республикасының заңнамалық-құқықтық саласындағы көптеген олқылықтар мен кемшіліктер, қадағалау органдарының шамадан тыс жүктелуі және т.б. ықпал етеді.

Үшінші Факультативтік хаттама мемлекеттердің қалыптастырған балаларды қорғаудың ұлттық жүйелерін алмастырмайды. Ол балалардың құқықтарын қорғаудың қолданыстағы ұлттық және өңірлік тетіктерін күшейтуге және толықтыруға бағытталған және құқықтары мемлекет тарапынан бұзылған балаға мемлекетшілік деңгейде құқықтық қорғаудың пәрменді құралдарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін тиісті ұлттық тетіктерді әзірлеуге ықпал ететін болады.

Шағымдар баланың құқықтарын бұзатын заңдарға, ережелер мен бұйрықтарға назар аударуы мүмкін және үкіметтерге осындай заңдарды, ережелер мен бұйрықтарды өзгерту үшін қысым көрсетуі мүмкін. Белгілі бір жағдайларда Комитет үкіметке болашақ бала құқықтарының бұзылуына жол бермеу үшін заңдарды өзгертуді немесе ережелерді қайта қарауды ашық түрде ұсына алады.

Мемлекеттердің БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманы ратификациялау бойынша алдында тұрған міндеттерді бес топқа біріктіруге болады:

1. Балалардың жағдайы туралы ақпаратты жинау, талдау және қорыту;
2. Балалардың жағдайы және олардың құқықтарының бұзылуының негізгі себептері туралы баяндамалар мен талдау материалдарын дайындау;
3. Бала құқықтары туралы Конвенцияның білімін таратуға бағытталған насихаттау жұмысы (тек қатысушы мемлекеттер арасында ғана емес);
4. Балалардың мүддесі үшін мемлекет саясатына әсері;
5. Балалардың шағымдарын шешу және олардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру бойынша нақты іс-шаралар.

Кесте 3 - БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманы ратификациялау бойынша міндеттері

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманы ратификациялау бойынша міндеттері
1. Балалардың жағдайы туралы ақпаратты жинау, талдау және қорыту
2. Балалардың жағдайы және олардың құқықтарының бұзылуының негізгі себептері туралы баяндамалар мен талдау материалдарын дайындау
3. Балалар құқықтары туралы Конвенцияның білімін таратуға бағытталған насихаттау жұмысы
4. Балалардың мүддесі үшін мемлекет саясатына әсері
5. Балалардың шағымдарын шешу және олардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру бойынша нақты іс-шаралар

Қазақстан Республикасы Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялап, оның басты міндетін барлық мемлекеттік, жеке меншік, әкімшілік, сот және заң шығару органдарының қызметінде баланың құқықтары мен мүдделерін басымдықпен және барынша қамтамасыз ету бағытында кешенді жұмыстар жүргізіп отыр.

Хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманың қатысушысы болған мемлекеттер бала құқықтары жөніндегі комитеттің – жылына үш рет отырыс өткізетін 18 тәуелсіз сарапшылардан тұратын топтың конвенцияға және оған екі материалдық – құқықтық Факультативтік хаттамаға сәйкес өз құқықтарының бұзылуы туралы өз юрисдикциясы шеңберінде адамдардан шағымдар алу құзыретін таниды.

2013 жылғы қаңтарда Комитет осы Факультативтік хаттама негізінде берілген шағымдарға қолданылатын рәсім ережелерін қабылдады. Шағымдарды өздеріне қарсы шағым берілген қатысушы мемлекет олардың құқық қабілеттілігін мойындайтынына қарамастан, олар конвенцияны және/немесе оған факультативтік материалдық-құқықтық хаттамаларды бұзудың құрбаны болды деп мәлімдейтін жеке адам немесе адамдар тобы беруі мүмкін. Сондай-ақ,

шағымдарды тағайындалған өкілдер немесе ықтимал зардап шеккендердің мүдделері үшін әрекет ететін басқа адамдар өздерінің нақты келісімімен бере алады. Комитет рәсімінің ережелеріне сәйкес, зардап шегушінің мүдделерін білдіру, оның келісіміне қарамастан, тиісті емес қысымның немесе уәждің нәтижесі болуы мүмкін деген аландаушылық болған жағдайда, Комитет қосымша ақпаратты немесе құжаттарды, оның ішінде үшінші көздерден, болжамды зардап шегушінің атынан шағым беру тиісті емес қысымның немесе уәждің нәтижесі болып табылмайтынын және баланың шұғыл мүдделерінде жүзеге асырылғанын растайтын құжаттарды сұрату құқы бар.

Өтініш беруші өзінің іс-әрекетін негіздеуі мүмкін және Комитет бұл іс-әрекетті баланың мүддесі үшін қолайлы деп санаған жағдайда, шағымдар болжамды зардап шегушінің атынан оның нақты келісімінсіз берілуі мүмкін. Егер бұл мүмкін болса, шағым берілген адамнан зардап шеккен адамға шағым туралы хабарлануы мүмкін және оның жасына және жетілуіне сәйкес оның пікіріне тиісті көңіл бөлінеді.

Комитет өзіне берілген шағымдар шеңберінде достық реттеуге жәрдемдесуге ниетті. Достық реттеу Конвенцияда және/немесе оның материалдық-құқықтық факультативтік хаттамаларында көзделген міндеттемелерді орындауға негізделуі тиіс. Комитет осы міндеттемелерді сақтауға негізделмейтін достық реттеуді қабылдамайды.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттама Комитеттің Бас Ассамблеяға екі жылда бір рет ұсынылатын өз баяндамасына осы Факультативтік хаттамаға сәйкес жүзеге асырылатын өз қызметінің қысқаша баяндамасын қосуды талап етеді.

Есепті кезеңде Комитет 200-ге жуық хабарлама алды, олардың 43-і Факультативтік хаттаманың 5-бабына сәйкес жеке хабарламалар ретінде тіркелді. Осы 43 хабарламаның 31-і 2017 жылы тіркелді, нәтижесінде 2017 жылы тіркелген істер саны бойынша Бала құқықтары жөніндегі Комитет адам құқықтары жөніндегі шарттық органдар арасында үшінші орынға шықты.

Комитет төрт іс бойынша шешім қабылдады (бір істе бұзушылықтың болуы туралы қорытынды шығарылды, ал үш іс шеңберіндегі хабарламалар қолайсыз деп танылды) және екі істі қарауды тоқтатты. 2018 жылғы 2 ақпандағы жағдай бойынша 11 іс қаралмаған.

Өзінің жетпіс үшінші сессиясында Комитет У.А.И. Испанияға қарсы (CRC/C/73/D/2/2015) істе хабарлаудың жол берілмейтіндігі туралы шешім қабылдады.

Өзінің жетпіс төртінші сессиясында Комитет Коста-Рикаға қарсы А.Б.Х. және М.Б.Х. ісінде хабарлаудың қабылданбайтындығы туралы шешім қабылдады (CRC/C/74/D/5/2016).

Барлық шешімдер консенсус негізінде қабылданды.

Олар Комитеттің веб-бетінде орналастырылған

<http://juris.ohchr.org/en/search/resultsBodies=5&sortOrder=Date>.

Бала құқықтары туралы Конвенцияны және оның Факультативтік хаттамаларын іске асыруда мемлекеттер қол жеткізген прогресс мониторингінің

құрамдас бөлігі ретінде Бала құқықтары жөніндегі Комитет осы шарттың тарапы болып табылатын әрбір мемлекетке мерзімді шолуды жүзеге асырады.

Әртүрлі көздерден дұрыс және маңызды ақпарат берген кезде Комитет мемлекеттерге нақты және тиімді ұсыныстар жасауға, Конвенция мен оның факультативті хаттамаларында қарастырылған құқықтарға толық кепілдік беруге жақсы мүмкіндік алады. Конвенцияларды толық іске асыру бағыты бойынша мемлекеттердің прогресіне өз шолуының бір бөлігі ретінде және 45(А) - бапқа сәйкес Комитет БҰҰ агенттіктері (мысалы, ЮНИСЕФ) және ҮЕҰ-ны, адам құқықтары жөніндегі ұлттық институттарды (АҚҰИ), сондай-ақ балаларды қоса алғанда, басқа да құзыретті органдар ұсынған баяндамаларды қарайды.

Кесте 4 - Халықаралық ұйым шешімінің орындалуы туралы мәлімет

Ел атауы	Негізгі қиындықтар	Қорытынды
Австрия	14 жастан бастап босқын-балаларды одан әрі депортациялау үшін қамауға алу тәжірибесі; мұсылман қыздарға бетін жабатын киімдер кимеуге тыйым салу	Бала құқықтарын қорғау бойынша Австриядағы жағдай тұрақты және қолайлы деп саналады.
Бельгия	Жасөспірімдер арасында суицид, қоғамдық орындарда жыныстық қудалау, балаға қатыгездік қатынас, отбасындағы зорлық	Жағдайды жақсарту бойынша шаралар қабылдау қажет
Мальта	Отбасылардағы және/немесе олардың сенім шеңберіндегі адамдар тарапынан балаларды сексуалдық қорлау жағдайлары туралы тұрақты хабарлаулар. Сарапшылардың пікірінше, елде саяхат және туризм саласында балаларды жыныстық қанау қаупі жоғары; проблемалық мінез-құлықты көрсететін кәмелетке толмағандарды жабық психиатриялық мекемелерге орналастыру практикасы	Бала құқықтарын қорғау саласындағы жағдай жақсартуды талап етеді.

Халықаралық құқықта өзіне берілген құқықтары мен кепілдіктері бар баланың халықаралық құқықтық мәртебесін бөлу міндетті түрде 1989 жылғы Бала құқықтары туралы Конвенцияның халықаралық-құқықтық ережелерін мәжбүрлеп жүзеге асырудың арнайы механизмімен қамтамасыз етілуі керек, ол тәуелді болған кезде әрқашан қамқорлық пен қорғауды қажет етеді.

Баланы халықаралық құқықтық қорғау мемлекет пен оның заңнамасынан алшақ болмауы керек. Халықаралық құқықтық қорғаудың түпкі мақсаты баланың құқықтарын қорғаудың ұлттық тетіктерін қалыптастыру және дамыту болып табылады.

Баланың құқықтары халықаралық заңнама ретінде танылатынына және олардың жүзеге асырылуына халықаралық келісімдерді ратификациялау арқылы кепілдік берілетініне қарамастан, құқықтарды кеңейту әлі де қажетті шарт болып табылады. Мұндай кеңейту халықаралық заңнама мен практика деңгейінде де, ұлттық заңнама мен практика деңгейінде де барлық қызметті қоса алғанда, неғұрлым кең мағынада түсінілуі тиіс. Мұндай қызмет Бала құқықтары

тұжырымдамасын насихаттауға, мемлекеттердің осы құқықтарды қорғау және құрметтеу жөніндегі міндеттемелерді қабылдауына, сонымен қатар оларды жүзеге асыру үшін жағдайлар жасауға бағытталуы тиіс.

Бала құқықтары саласындағы халықаралық заңнаманың проблемасы осы құқықтарды орындауда жатыр. Басқаша айтқанда, бұл бағыттағы басты міндет - баланың құқықтарын барынша қамтамасыз ететін қорғаныс жүйесін дамыту. Бірақ Бала құқықтары туралы Конвенция мен элективті хаттамалардың орындалуы халықаралық және ұлттық деңгейде әлеуметтік, экономикалық және саяси нақтылықпен тығыз байланысты.

Әлем бойынша бүгінгі таңда миллиондаған балалар кедейлікте өмір сүреді, маргиналдануға, қоғамнан қуылуға және қанауға ұшырайды. Байлық пен кедейлік арасындағы алшақтық азаймайды және өсу қаупі бар жаһандық экономикалық дағдарыс нәтижесінде көптеген елдерде кедей халықтың саны артуда. Дағдарыстың халықаралық ұйымдар мен үкіметтердегі ең осал балаларға әсерін зерттеудегі алшақтықты болдырмау үшін бірлескен күш салу қажет.

Балалардың құқықтары олардың тыныштығы мен қауіпсіздігіне кедергі келтіретін жағдайларда да сақталуы керек. Қарулы қақтығыстар, терроризм және қылмыстар, соның ішінде ұйымдасқан қылмыстар жыл сайын миллиондаған балалардың өміріне қауіп төндіреді. Ең кедей елдер қоғамдағы бейбітшілік пен халықтың әл-ауқатына қауіп төндіреді. Қарулы қақтығыстардың сипаты мен бейбіт тұрғындарға әсер еткен салдардың өзгеруі балаларды, соның ішінде кәмелетке толмағандарды сарбаздар ретінде көп тартқаны үшін ақы алды. Саяси тұрақсыздық, Үкіметтің жиі ауысуы, басқару органдарындағы жекелеген өзгерістер көбінесе баланың құқықтарын жүзеге асыруда тежегіш болып табылады.

Қазақстанда Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасын ратификациялау процесінде осы халықаралық актінің ережелерін іске асыру жылдамдығына әсер етуі мүмкін объективті сипаттағы бірқатар тәуекелдер мен кедергілер бар.

Балалар құқығын қорғау туралы Конвенцияның Үшінші Факультативтік Хаттамасы балаларға зорлық-зомбылық, қанаушылық немесе кемсітушілік сияқты ұлттық деңгейде реттелмеген ауыр бұзушылықтарды тексеруге мүмкіндік береді.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасын ратификациялаудың ықтимал «кедергілерінің» екі тобын бөлуге болады – саяси және әлеуметтік сипаттағы тәуекелдер.

Кесте 5 - Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасын ратификациялаудың тәуекелдер

№	Саяси тәуекелдер	Әлеуметтік тәуекелдер
1	Факультативтік хаттама мен Қазақстан Республикасының балалар құқықтарына қатысты қандай да бір мәселелерін құқықтық реттеу арасындағы қайшылықтар мен сәйкессіздіктер	Қазақстан қоғамындағы отбасы құндылықтарына өзгеріс

2	Сыртқы бақылау үстем болады	Баланы арызқойшыға айналдыру қаупі
3	Балалардың құқығының бұзылуы туралы мемлекетаралық хабарлау беру баланың құқын емес, саяси мақсатта пайдаланылуы қаупі	Қазақ дәстүріндегі отбасылық нормаларға қайшы келеу
4	Мемлекеттік органдардың қызметіне Хаттама ережелерін білмеуі наразылық тудыруы	Ата-аналар мен балалар тарапынан әлеуметтік жанжал болуы

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасын ратификациялаудың саяси тәуекелдеріне төмендегілер жатады:

- ✓ Факультативтік хаттама мен Қазақстан Республикасының қандай да бір мәселелерін құқықтық реттеу арасындағы қайшылықтар мен сәйкессіздіктер;

БҰҰ-ның 2011 жылғы Бала құқықтары жөніндегі конвенциясының үшінші факультативтік хаттамасының және қазақстандық заңнаманың ережелерін талдау негізінде Факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы шешім қабылдауға әсер етуі мүмкін елеулі қайшылықтар жоқ деген қорытынды жасауға болады.

- ✓ Мемлекеттің тәуелсіздігі қағидатына қайшы келеді, сыртқы бақылау ауқымы ішкі саясаттан үстем болады деген ойдан туындайды.
- ✓ Балалардың құқығының бұзылуы туралы мемлекетаралық хабарлау беру баланың құқын емес, саяси мақсатта пайдаланылуы мүмкін. Дегенмен мемлекетаралық хабарлау Комитетке кез-келген бала құқығының бұзылу мүмкіндігін қарастыруға мүмкіндік береді. Үшінші Факультативтік Хаттама балаларды қорғаудың ұлттық жүйесін жоққа шығармайды.
- ✓ Бала құқығына байланысты ұлттық заңнамадағы қайшылықтарды анықтау.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасын ратификациялаудың әлеуметтік сипаттағы тәуекелдеріне төмендегілер жатады:

- ✓ Қазақстан қоғамындағы отбасы институтына нұқсан келтіру мүмкіндігі;
- ✓ Антиотбасылық тенденцияға әкеліп соқтыруы мүмкін, өйткені «баланың денесіне зақым келтіруге болмайды» деген міндеттеме ата-ананың бала жақсы мүддесіне қайшы келеді;
- ✓ Балалардың арызқойларға айналуы;
- ✓ Қазақстандық дәстүрлерге Хаттама ережелерінің қайшы келуі;

Жоғарыда аталған тәуекелдерді болдырмау немесе мейлінше азайту үшін «Бала құқықтары туралы Конвенцияға Бірінші және Екінші Факультативтік Хаттамалар аясында» төмендегі заңнамаларға толықтырулар енгізілу ұсынылады:

- ✓ «Отбасы туралы» заңнамаға «баланың құқықтары бұзылуы туралы Комитетке шағымдана алады» деген толықтыру;
- ✓ «Бала құқықтары туралы» заңнамаға «баланың құқықтары бұзылуы кезінде Комитетке шағымдану құқы бар» деген толықтыру;

- ✓ Сонымен қатар «Еңбек кодексіне» «баланың құқықтары бұзылуы барысында Комитетке шағымдана алады» деген толықтыру.

Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарын іске асыру практикасын жетілдіру, сондай-ақ халықаралық шарттардың ұлттық, сол сияқты халықаралық деңгейлерде де маңызды рөлін тану мақсатында мыналарға байланысты бірқатар іс-шаралар ұсынылады:

- шарттарды орындау кезінде мемлекеттік органдардың қызметін дұрыс үйлестіруді қамтамасыз ету. Тиісті үйлестірудің, шарттарды орындау процесінде мемлекеттік органдардың келісілген іс-әрекеттерінің болмауы теріс нәтижеге немесе шарттарды уақтылы орындамауға, сондай-ақ тиісінше орындамауға әкеп соғуы мүмкін;

- функциясына халықаралық шарттардың іске асырылуын, сондай-ақ Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын шарттардың ережелерін имплементациялауды нақты бақылау кіретін уәкілетті орталық органның жанынан құрылым құруға мүмкіндік береді;

- уәкілетті органды айқындау не мемлекеттік орган жанындағы арнайы құрылымдық бөлімшеге шарттың мән-мағынасын дәлсіздіктерді және дұрыс Түсінбеуді болдырмау мақсатында, сондай-ақ оны табысты және дұрыс іске асыру үшін халықаралық шарттардың ережелерін түсіндіру жөнінде өкілеттіктер беру туралы мәселені қарау;

- қолданыстағы халықаралық стандарттарды пайдалана отырып, әзірлеу кезінде ұлттық заңнаманы халықаралық шарттар нормаларымен үйлестіруді және синхрондауды қамтамасыз ету;

- одан әрі қолдану мақсатында жасалған шарттар ережелерінің тиімділігін анықтау үшін халықаралық шарттық базаны тұрақты түгендеу;

- ықтимал теріс салдарларды ғана емес, сондай-ақ елдің қазіргі тұрақты ішкі саяси және экономикалық дамуға арналған бағытын нығайта отырып, өз кезегінде Қазақстан Республикасының халықаралық аренадағы ұстанымын нығайтуды қамтамасыз ете отырып, халықаралық шартты қабылдаудың салдарларын алдын ала айқындау үшін құқық қолдану практикасымен тікелей бетпе-бет келетін халықаралық ұйымдардың сарапшыларын, практикадағы заңгерлерді, халықаралық заңгерлерді, саясаттанушыларды шарттар жасасуға дайындау кезінде тарту арқылы жүзеге асырылады.

БҰҰ-ның 2011 жылғы Бала құқықтары жөніндегі конвенциясының үшінші факультативтік хаттамасын ратификациялау үшін бірқатар іс-шаралар жүргізілуі ұсынылады:

- ақпарат алмасу, ұлттық деңгейдегі іс-шаралар мен талқылауларды ұйымдастыру арқылы Факультативтік хаттама туралы ақпараттандыруды арттыру;
- ратификациялау процесіне ұлттық ҮЕҰ мен балалар құқықтары жөніндегі мекемелерге қолдау көрсетуге тарту;
- Үкіметке Факультативтік хаттаманың және Факультативтік хаттаманы ратификациялау жөніндегі халықаралық коалициямен келісілген күш-жігердің маңыздылығы туралы хабарлау.

Халықаралық Коалиция ұлттық, аймақтық және халықаралық ҮЕҰ мен желілердің, құқық қорғау мекемелерінің және басқа да үкіметтік емес органдардың БҰҰ-ның 2011 жылғы Бала құқықтары жөніндегі конвенциясының үшінші факультативтік хаттамасының тез арада күшіне енуіне ұмтылатын келісілген іс-қимылдарына арналған платформаны ұсынады.

Халықаралық Коалиция 2012 жылы БҰҰ-ның 2011 жылғы Бала құқықтары жөніндегі конвенциясының үшінші факультативтік хаттамасы туралы ақпараттандыруды арттыру үшін және БҰҰ-ның 2011 жылғы Бала құқықтары жөніндегі конвенциясының үшінші факультативтік хаттамасын ратификациялауға бағытталған жұмыста мүдделі әріптестерге қолдау көрсету мақсатында ақпарат пен идеялар алмасу үшін құрылды.

Халықаралық Коалицияны Бала құқықтары жөніндегі 13 аймақтық және халықаралық ҮЕҰ-дан тұратын Комитет басқарады. Халықаралық Коалиция ҮЕҰ тобын БҰҰ-ның 2011 жылғы Бала құқықтары жөніндегі конвенциясының үшінші факультативтік хаттамасын әзірлеу және қабылдау жөніндегі науқанды үйлестіретін хабарлаулар рәсімі мәселесі бойынша Комитет жұмыс тобын қолдауға ауыстырды.

Комитетке қатысушы мемлекеттердің Бала құқықтары туралы Конвенцияның 3-бабын (баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету), 2-бабын (кемсітушіліктің барлық нысандарынан қорғау), 8-бабын (өзінің даралығын сақтау құқығы) және 27-бабын (баланың дамуы үшін қажетті өмір сүру деңгейіне құқық) бұзғаны үшін шағымдардың ең көп саны келіп түсті.

2. Отандық заңнаманың Факультативтік хаттаманы ратификациялауға дайындығын талдау

Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстан адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын және Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) 8 құқық қорғау конвенциясын қоса алғанда, адам құқықтары саласындағы 70-тен астам көпжақты әмбебап халықаралық шарттардың қатысушысы болып табылады, олардың барлығы адам құқықтарын қорғаудың негізгі халықаралық құралдары болып табылады.

БҰҰ-мен тығыз ынтымақтастық аясында Қазақстан жүргізілген реформалар мен қол жеткізілген нәтижелер туралы мерзімді ұлттық баяндамаларды БҰҰ-ның тиісті шарттық органдарына дер кезінде жібереді. Бұл есептер Қазақстан БҰҰ-ның әртүрлі конвенцияларының, соның ішінде әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы, нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы, азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы, бала құқықтары туралы, азаматтық және саяси құқықтар туралы, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактілерді қоса алғанда, ұсынымдарын іске асыруға бағытталған жоспарларды қабылдайтынын атап көрсетеді.

2019 жылғы 7 қарашада Әмбебап кезеңдік шолу аясында Қазақстан БҰҰ-ға мүше елдерге елдегі адам құқықтары мен бостандықтарын сақтау жөніндегі Ұлттық баяндаманы ұсынды. Әмбебап кезеңдік шолу қорытындылары бойынша Қазақстан БҰҰ-ға мүше елдерден алынған 245 ұсынымның 214-ін қабылдады және сол арқылы өзінің БҰҰ тетіктерімен тиімді ынтымақтастық пен өзара іс-қимылға әзірлігін растады.

Қазақстан БҰҰ-ның бірнеше комитеттерінің азаматтардың құқықтарын бұзу туралы жеке өтініштерін қабылдау құзыретін мойындады. Бұл азаптауларға қарсы, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою, нәсілдік кемсітушілікті жою және адам құқықтары жөніндегі комитеттер. Хабарлаулар рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасына қосылу бойынша жұмыс жүргізілуде және 2022 жылы Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттаманы ратификациялауды аяқтау жоспарлануда.

Қазақстан Республикасының балалар мүддесін көздейтін мемлекеттік саясатының мақсаттары:

1) балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, оларды кемсітушілікке жол бермеу;

2) балалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің негізгі кепілдіктерін нығайту, сондай-ақ құқықтары бұзылған жағдайларда оларды қалпына келтіру;

3) бала құқықтары кепілдіктерінің құқықтық негіздерін қалыптастыру, баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау жөніндегі тиісті органдар мен ұйымдар құру;

4) балалардың дене бітімі, интеллектуалдық, рухани және имандылық тұрғысынан дамуына, олардың бойында елжандылық, азаматтық және

бейбітшіл сезімдерді тәрбиелеуге, сондай-ақ баланың жеке адами тұлғасының қоғам мүддесі, мемлекет халықтарының дәстүрлері, ұлттық және әлемдік мәдениет жетістіктеріне қол жеткізуі үшін мүмкіндіктерін ашуға жәрдемдесу, т.б.

Қазақстан Республикасы хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасына қосылу бойынша жұмыс жүргізіп отыр.

Хаттамада Бала құқықтары туралы Конвенция шеңберіндегі «хабарлаулар рәсімі» деген атпен белгілі «шағымдар рәсімі» туралы айтылады. Шағымдар процедурасы құқықтары бұзылған адамдарға құқық бұзушыны жауапқа тартуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда құқықтары мемлекет тарапынан бұзылған балалардың шағымдарын БҰҰ-ға қарау рәсімі сипатталады. Бала құқықтары жөніндегі Комитет, Бала құқықтары жөніндегі сарапшылар тобы балалардың мемлекеттерге қарсы берген шағымдарын қарауға, сондай-ақ оларға жауап беруге жауапты болады.

Мемлекеттің БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі шартына қосылуы фактісі балалар Комитетке өз құқықтарының бұзылғаны туралы автоматты түрде шағымдана алады дегенді білдірмейді. Шағымдар процедурасы міндетті емес, яғни шағымдар тек шағымдар рәсімі туралы хаттама қабылдаған мемлекеттерге ғана берілуі мүмкін.

Шағымдар процедурасы келесі үш шартты қамтиды: Бала құқықтары туралы конвенция, бала саудасы туралы қосымша хаттама, балалар жезөкшелігі және балалар порнографиясы және балаларды қарулы қақтығыстарға тарту туралы қосымша хаттама. Әрбір мемлекет осы үш шарттың барлығына қосыла алмады, сондықтан шағымдар нақты мемлекет «ратификацияланған» келісімдерге ғана қатысты болуы мүмкін, яғни мемлекет келісім - шартта жазылғандарды орындауға ресми түрде келіскен жағдайда.

Шағымдарды қарау кезінде Комитет әрқашан баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету қағидатын ұстануы және балалардың өз ойын білдіруге құқығы бар екенін есте сақтауы тиіс. Комитет баланың пікірін тыңдауға және тыңдауға міндетті, бірақ баланың қалағанын немесе ұсынғанын орындауға міндетті емес. Бала неғұрлым ересек және жетілген болса, Комитет оның ойларына көбірек назар аударады.

Комитет процедурасының ережелері шағымды қарау үшін Комитет мүшелерінің қалай кездесетіні туралы егжей-тегжейлі айтады. Процедура ережелері Комитет шағымды алған сәттен бастап баланың құқықтары бұзылғандығы туралы шешім қабылдағанға дейін және болған жағдайды түзету үшін не істеуге болатындығы туралы процесті сипаттайды. Балаға шағым беру мүмкіндігін беру өте маңызды болғандықтан, Комитет шағым беру балаға оңай болатындай ережелер жасауы керек. Алайда, егер шағымды қарау бала үшін үлкен проблемаларға әкелуі мүмкін болса, Комитет шағымды қарастырмау туралы шешім қабылдауы мүмкін. Егер біреу баланың атынан шағым берсе, Комитет шағымның дұрыс себептермен берілгеніне көз жеткізуі керек.

Мемлекеттер Комитетке жүгінетін немесе онымен қарым-қатынас жасайтын адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қолдан келгеннің бәрін

жасауы керек. Бұл, әсіресе, шағым берген адамдар теріс реакцияға немесе қарсылыққа тап болған жағдайлардың алдын алуға қатысты. Шағым беру оны берген адамдардың құқықтарына теріс әсер етпеуі тиіс. Бұған жол бермеу үшін үкіметтердің шағымданушылардың аттарын немесе егер есімдерді жариялауға жеке келісім берілмеген болса, кімге қарсы шағым берілгені туралы ақпаратты жариялауға құқығы жоқ.

Балалар жеке немесе топтық шағым беруге құқылы және оны өздері немесе өздері таңдаған адамның немесе адамдар тобының көмегімен жасай алады. Әрбір шағым баланың құқығы қалай бұзылғанын көрсетуі керек, сонымен қатар мемлекет неге бұл үшін жауап беретінін түсіндіруі керек. Егер шағымды бала жазбаса, онда мұндай адам, әдетте, шағым берілген баланың рұқсатын алуы керек. Егер баланың келісімін алудың мүмкін еместігінің объективті себебі болса, онда басқа адам шағым беруге құқылы. Мысалы, бала келісім беру үшін тым кішкентай жаста болса немесе қол жетімді емес, мысалы, қамауда болса.

Егер шағымды оқығаннан кейін Комитет балаға үлкен қауіп төніп тұр деп санаса, онда Комитет мемлекеттен шағымды қарау аяқталғанға дейін баланы қорғау үшін арнайы шаралар қолдануды сұрауы мүмкін. Бұл мемлекеттің баланың құқықтарын бұзғанын мойындауды білдірмейді, бірақ мұндай шаралар баланың қауіпсіздігіне кепілдік береді, ал Комитеттің шағымды қарау мүмкіндігі болады.

Мемлекет шағымдар рәсімін мақұлдағаннан кейін балалар Бала құқықтары туралы конвенцияға, балалар саудасы, балалар жезөкшелігі және балалар порнографиясы туралы Факультативтік хаттамаға және мемлекет оларды ратификациялаған жағдайда балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуы туралы Факультативтік хаттамаға сәйкес өздерінің кез келген құқықтарының бұзылғаны туралы шағымдар беру құқығына ие болады.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасының мақсаты егер бұзушылықтар ұлттық соттарда толық шешілмеген болса балаларға немесе олардың ата-аналарына (заңды өкілдеріне) БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетіне олардың конвенцияда көрсетілген құқықтарының бұзылуы туралы шағым түсіруге мүмкіндік беру, сонымен қатар, тәуелсіз және бейтарап органдарға жүгіну арқылы мемлекет бұзатын баланың негізгі құқықтарын қорғау тетігін дамыту болып табылады.

Комитетке Испанияға қарсы бірінші шағым келіп түсті, ал 2015 жылғы 4 маусымда Комитет бірінші шешім шығарды. Бұл факт отандық заң доктринасы аясында егжей-тегжейлі қарастыруға және белгілі бір пікірталастарға лайық. Осы уақытқа дейін тек Африканың балалар құқықтары мен әл-ауқатының негіздері жөніндегі сарапшылар комитеті Балалардың құқықтарын бұзу туралы шағымдарды ғана қарастыра алды.

Шағымның мәні келесідей. Автор қатысушы мемлекет 3-бап бойынша Конвенцияның 18 (2) және 20 (1) - баптарымен және 8, 20, 27 және 29-баптары бойынша оның құқықтарын бұзды деп бекітеді.

Автор билік оны кәмелетке толмаған деп танудан өз еркімен бас тартты және төлқұжатында көрсетілген туған күнін елемеді, дегенмен олар бұл

құжаттың жарамдылығына ешқашан дау айтпады. Оның жасын анықтау үшін билік жүргізген медициналық тексерулерді тәжірибелі дәрігер жүргізбеген және жасын бағалау үшін тиісті технологиялар мен сынақтарды қажет етпеген. Сонымен қатар, автор адамның жасын анықтау үшін медициналық сынақтар адамның туған күнін көрсететін құжаттары болмаған жағдайда ғана жүргізілуі керек деп сендірді.

Қатысушы мемлекет билігінің шешімі авторды кәмелетке толмаған бала ретінде мемлекеттік қорғауға құқығынан айырып, оған үнемі зиян келтірді.

Комитеттің қолайлылығы туралы мәселені қарауы. Хабарламадағы қамтылған кез келген шағымды қарастырмас бұрын, Комитет хабарлама рәсіміне қатысты Факультативтік хаттама шеңберінде оның рәсімдер ережесінің 20-ережесіне сәйкес хабарлама қолайлы болып табыла ма, соны шешуі тиіс.

Комитет автордың 2010 жылғы 16 қарашада балалар мен жасөспірімдерді қорғау жөніндегі бас дирекциясы оның кәмелетке толмаған емес екендігі туралы тұжырымдарын назарға алды және оған бала ретінде қорғауға құқығы жоқ екендігі туралы хабарлады; кейіннен бұл шешімге қатысты барлық сот өтініштері қабылданбады; және 2013 жылғы 17 қыркүйекте Жоғарғы Сот сот оның кассациялық шағымын қолайсыз деп таныды. Комитет хабарламада айтылған барлық фактілер, соның ішінде соңғы сатыдағы сот шешімі 2014 жылдың 14 сәуіріне дейін болғанын атап өтті. - қатысушы мемлекет үшін Факультативтік хаттама күшіне енген күнге дейін. Тиісінше, Комитет Факультативтік хаттаманың 7 (g) бабына сәйкес осы хабарламаны қарауға оған *ratione temporis* тыйым салынады деп қорытындылады. Сондықтан Комитет қаулы етті: хабарламаны Факультативтік хаттаманың 7 (g) бабы бойынша қолайсыз деп тану; осы шешімді хабарлама авторына және ақпарат ретінде қатысушы мемлекетке жіберу.

Қазақстан Республикасында отандық заңнаманың Факультативтік хаттаманы ратификациялауға дайындығын талдау бағытында төмендегідей жұмыстар атқарылды:

Елімізде кәмелетке толмағандар балаларға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттерге қылмыстық жауапкершілік күшейтілді. Заманауи телекоммуникация жүйесін, оның ішінде ғаламдық Интернет желісінен суицид жасау үшін қылмыстық жауапкершілік қатайды.

2019 жылғы сәуірде жәбірленушілермен бірге тұратын кәмелетке толмаған балаларға қатысты жыныстық қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік қатандатылды («өгей әке, өгей шеше» сияқты жаңа ұғымдар енгізілді). Білім беру, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау қызметкерлерінің кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын бұзу фактілері туралы құқық қорғау органдарына дер кезінде хабарламағаны үшін әкімшілік жауапкершілік қарастырылды.

Құқық бұзушылықтың жеке алдын алудың жаңа шарасы ретінде «медициналық-әлеуметтік есеп» жүйесі енгізілді, бұл жергілікті атқарушы органдарға кәмелетке толмағандар мен қолайсыз отбасылардың медициналық, психологиялық және әлеуметтік көмек көрсетуі үшін олардың есебін жүргізуге мүмкіндік береді. Мұндай есепке алуды кәмелетке толмағандардың істері және

олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар және білім басқармасы жүзеге асырады.

2019 жылғы қарашада әрбір баланың туу кезінде тіркелуін қамтамасыз ету мақсатында тууды тіркеу рәсімдеріне қолжетімділікті жақсартуға бағытталған заң қабылданды. Азаматтарға ыңғайлы болу үшін азаматтық хал актілерін тіркеудің барлық түрлерінің, қайталама куәліктер мен анықтамалар берудің эксаумақтық қағидаты енгізілді. Аталған құжаттарды туылған жеріне қарамастан кез-келген тіркеуші органнан алуға болады.

Неке және отбасы туралы Кодекске бала асырап алу жөніндегі агенттікті аккредиттеу бойынша нормалар қабылданды, олардың құқықтары Қазақстан азаматтарының отбасында жетім балаларды, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды психологиялық және консультациялық дайындау, көмек арқылы орналастыруға жәрдем көрсету болып табылады.

Кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы қылмыстар үшін, кешірім жасау және мерзімінен бұрын босату құқығынсыз белгіленген мерзімді ұстауды, өтеуді қоса алғанда, жазаны қатаңдатуды көздейтін заң жобасы қабылдану жоспарланып отыр.

Сонымен қатар балаларды кибербуллингтен қорғау нормаларын заңнамалық бекіту, Интернет желісінде кәмелетке толмағандарға қатысты құқыққа қарсы әрекеттері үшін қылмыстық және әкімшілік жауапкершілікті күшейту бойынша жұмыстар атқарылуда.

Балалардың құқықтарын қорғау мәселелеріндегі ведомствоаралық байланысты нығайту мақсатында 2020 жылғы 30 наурызда балалар құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл жасау және жасөспірімдер арасындағы суицидтік мәселелерді шешу бойынша жол картасы қабылданды.

Денсаулық сақтауды дамыту бағдарламасында мектеп психологтарын, алғашқы медициналық-санитарлық көмектің, мектептің медицина қызметкерлерін оқыту, жасөспірімдер арасында суицид қаупін ерте анықтау бойынша шаралар қарастырылған.

Білім және ғылым саласын дамыту бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі шаралар жоспарында мектептердегі зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған ден қою, сонымен қатар өмірлік дағдыларды қалыптастыру және суицидтердің алдын-алу жөніндегі бағдарламаны жүзеге асыру қарастырылған.

Азаматтардың жекелеген санаттарын әлеуметтік қорғау мәселелері жөніндегі заң жобасының аясында мүгедек балалардың құқықтарын жүзеге асыруға, оның ішінде олар кәмелетке толған кезде мемлекеттік қордан тұрғын үй алуға бағытталған түзетулер қамтылады. Бұл мүгедектігі бар балаларға 18 жасқа толғаннан кейін және олар 1 немесе 2 топтағы мүгедектікті белгілегеннен кейін тұрғын үйге өз кезегін сақтауға мүмкіндік береді.

Халықаралық келісімді ратификациялаған мемлекет үлкен көлемдегі мәселені шешу міндетін өзіне алады. Ең алдымен, елдің заңдары осы құжаттың негізгі ережелеріне толық сәйкес келеді деп айтуға мүмкіндік беретін ұлттық заңнаманы жаңғырту қажет. Ол білім беру, денсаулық сақтау, әділет, мәдениет сияқты салалардағы заңнама бойынша өзгерістерді талап етеді.

Қазақстан Республикасында Бала құқықтары туралы конвенцияның және оған факультативтік хаттамаларының нормалары

- Қазақстан Республикасының Конституциясы,
- «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі,
- «Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» Заңы,
- «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардың қызметіне байланысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңнамасы,
- «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне ана мен баланы қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңнамасы,
- «Білім туралы» заңдары Қазақстан Республикасының Заңнамасына енгізілген.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабына сәйкес «балалардың құқықтарын қорғау және заңды мүдделерін қорғау мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады». 30-баптың 1-тармағы бойынша азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті.

«Бала құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына негізделген негізгі құжат болып табылады. Ол заңнама баланың Конституциямен кепілдік берілген негізгі құқықтары мен мүдделерін іске асыруға байланысты туындайтын қатынастарды реттейді. Осы заңнамаға «Бала құқықтары туралы Конвенцияға Бірінші және Екінші Факультативтік Хаттамалар аясында балалардың құқықтары бұзылуы бойынша Комитетке шағымдана алады» деген толықтыру енгізу ұсынылады.

Қазақстанда жалпы балалардың құқықтарын қорғайтын нормалар Қазақстан Республикасының Азаматтық, Неке және отбасы, Азаматтық-процестік, Әкімшілік құқық бұзушылық, Еңбек, Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодекстеріне енгізілген.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі 10-бапта ерлер мен әйелдер үшін он сегіз жастағы неке (ерлі-зайыптылық) жасын айқындайды.

Бұл заңнамаға Факультативтік хаттаманы ратификациялауда ата-ананың «Бала құқықтары туралы Конвенцияға Бірінші және Екінші Факультативтік Хаттамалар аясында баланың Комитетке шағымдану мүмкіндігіне байланысты жауапкершілігін арттыру» бойынша толықтыру енгізу ұсынылады.

2016 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасының жаңа Еңбек кодексі қолданысқа енгізілді. Еңбек заңнамасында кәмелетке толмағандарға қатысты еңбек шартын жасасуға және жұмысқа орналасуға тыйым салу мен шектеулер енгізілді. Үшінші Факультативтік хаттаманы ратификациялауда «Бала құқықтары туралы Конвенцияға Бірінші және Екінші Факультативтік Хаттамалар аясында балалардың құқықтары бұзылуына байланысты Комитетке

шағымдануы» мүмкіндігі қарастырылатындығы туралы толықтыру қажет. Бұл жұмыс берушілердің балалар құқықтарын қорғау бойынша жауапкершілігін арттырады.

Кәмелетке толмағанға қарсы сексуалдық сипаттағы күш қолдану әрекеттері үшін жауапкершілікті күшейту мақсатында Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің осы топқа жататын барлық баптарын толық көрсете отырып, «кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстар» ұғымын бекіткен нормамен толықтырылды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексіне енгізілген толықтыруларға сәйкес қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріне арнайы рұқсатсыз бару құқығы бала құқықтары жөніндегі уәкілге берілді (32-бап).

Осы мәселеге арналған нормативтік актілерді мемлекеттік басқару субъектілері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары қабылдайды. Оқу орындарының жарғыларында да білім алушылардың құқықтары мен міндеттері туралы бөлімдер қамтылады. Және олар жоғарыда аталған барлық құжаттардың талаптарына қайшы келмеуі керек.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 10 ақпандағы №192 Жарлығымен Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі Уәкіл институты құрылды. Уәкілдің негізгі мақсаттары балалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің кепілдіктерін қамтамасыз ету, мемлекеттік және қоғамдық институттармен өзара әрекеттесе отырып, олардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіру болып табылады.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияға факультативтік Хаттаманы ратификациялауға Қазақстан Республикасының дайындығын қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының төмендегідей өзара іс-қимылы талап етіледі:

1. Білім беру мекемелерінің білім алушыларын Бала құқықтары туралы Конвенциясы және оған Факультативтік Хаттамалары бойынша арнайы ақпараттық стендтер, тәрбие сағаттарын өткізіп кең ауқымда ақпараттандыру;
2. Қазақстан Республикасының сот және Прокуратура органдарына бала құқықтарын бұзу бойынша қылмыстық істерге аса жауапкершілікпен қарау;
3. Бала құқықтарын қамтамасыз ету бойынша ведомствалық органдар мен үкіметтік емес ұйымдардың ақпараттандыру қызметін жандандыру;
4. Қазақстан Республикасының басқа да бала құқықтары жөнінде құзыреттіліктері бар ұйымдарды хабардар ету, дөңгелек үстелдер, түсіндірме жұмыстар, конференция, семинарлар ұйымдастыру, т.б.

Комитет баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету барлық тиісті шешімдерде басты мәселе болуы керек екенін және баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету тұжырымдамасы «тиісті баланың немесе балалардың жеке жағдайларын, жағдайын және қажеттіліктерін ескере отырып, олардың жағдайының ерекшеліктеріне қатысты жеке түзетілуі және анықталуы керек екенін еске салады. Жеке жағдайлар бойынша шешім қабылдау кезінде баланың

ең жақсы мүдделерін бағалау және анықтау осы бала тұрған нақты жағдайларға байланысты жүргізілуі тиіс» <30> (ой-пікірлердің 8.3-тармағы).

Комитет... ол, әдетте, фактілер мен дәлелдемелерді қарау ұлттық сот органдарының құзыретіне кіретінін еске салады, мұндай қарау айқын ерікті немесе сот қателігіне тең болған жағдайларды қоспағанда <31>. Осыған байланысты Комитет ұлттық заңнаманы түсіндіру және фактілер мен дәлелдемелерді бағалау кезінде ұлттық органдарды орнын баспайды, бірақ ол билікті бағалауда сот төрелігінен озбырлықтың немесе бас тартудың болмауын тексеруге және осы бағалауда негізгі өлшем ретінде баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету қағидатының қолданылуына кепілдік беруге міндетті (пікірлердің 8.4-тармағы).

Комитет «[Бала құқықтары туралы конвенцияның] 12-бабында баланың өз көзқарасын білдіру құқығына қатысты қандай да бір жас шектеуі белгіленбейді және ол қатысушы мемлекеттерді заңнамада немесе практикада баланың оған қатысты барлық мәселелер бойынша тыңдалу құқығына қысым жасайтын жас шектеуін енгізуге ынталандырмайды. Бала оған қатысты мәселелердің барлық аспектілері туралы жан-жақты білімге ие болмауы керек және оған өз пікірін дұрыс айтуға мүмкіндік беретін мәселені түсіну жеткілікті.» <32>. Комитет... Баланың көзқарасын ескерусіз қабылданатын және олардың жасына және жетілу дәрежесіне сәйкес тиісті мән бермейтін кез-келген шешім балаға немесе балаларға олардың ең жақсы мүдделерін анықтау процесіне әсер ету мүмкіндігі берілмегенін білдіреді. Баланың кішкентай жасы немесе оның жағдайының осалдығы (мысалы, мүгедектік, белгілі бір азшылыққа, мигранттар санына жататындығы және т.б.) оны өз көзқарастарын білдіру құқығынан айырмайды және баланың ең жақсы мүдделерін анықтау кезінде оның көзқарастарының маңыздылығын төмендетпейді. Осындай жағдайларда балалардың өз құқықтарын тең негізде жүзеге асыруына кепілдік беретін нақты шаралар шешімдер қабылдау процесінде және қажет болған жағдайда олардың ең жақсы мүдделерін бағалауға толық құқылы қатысуына қол жеткізу мақсатында ақылға қонымды бейімделуді және қолдауды қамтамасыз етуде балалардың өздеріне белгілі бір рөл беруге арналған жеке бағалау ескеріле отырып қабылдануы тиіс.

Комитет отбасылық ортаны сақтау және баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету тәсілдерін анықтау кезінде ескерілуі керек элементтердің бірі ретінде қарым-қатынасты сақтау мүмкіндіктерін бағалау кезінде «отбасы» терминін кең мағынада биологиялық, асырап алушы немесе ата-аналары немесе тиісті жағдайларда жергілікті әдет-ғұрыпта қарастырылған кеңейтілген отбасы немесе қауымдастық мүшелері ретінде түсіну керек екенін еске салады.

Авторлардың Конвенцияның <37> 10-бабын сақтамауына қатысты шағымына қатысты Комитет қатысушы мемлекеттің дәлелдерін назарға алады, оған сәйкес виза беруге арналған бірінші өтінішті қарау кезінде жеке және отбасылық өмір құқығына ешқандай араласуға жол берілмейді, демек, бала асырап алуға байланысты биологиялық туыстық немесе туыстық болмаса да нақты байланыстардың болуы «отбасын біріктіруге» құқық беретін «отбасылық өмірді» құрайды деп айтуға негіз жоқ.

Бала құқықтары туралы Конвенцияның 10-бабына орай қатысушы мемлекеттердің 9-баптың 1-тармағы бойынша міндеттемелеріне сәйкес баланың немесе оның ата-анасының отбасын біріктіру мақсатында қатысушы мемлекетке келуге немесе одан кетуге берген өтініштерін қатысушы мемлекеттер оң, ізгілікті және жедел түрде қарауға тиіс. Қатысушы мемлекеттер бұдан әрі осындай өтініш берудің өтініш берушілер мен отбасы мүшелері үшін қолайсыз салдарларға әкеп соқтырмауын қамтамасыз етеді.

Үшінші Факультативтік хаттама - бұл Қазақстан үшін жаңа халықаралық шарт, ол қазақстандық балаларға не олардың ата-аналарына Конвенцияда бекітілген өз құқықтарының бұзылуы туралы БҰҰ Бала құқықтары жөніндегі комитетіне (Женева қаласында), егер бұл бұзушылықтар ұлттық соттарда шешілмеген болса, шағым беруге мүмкіндік береді.

Қазақстан басқа екі халықаралық құжатқа 2001 жылы қосылды. Үшінші Факультативтік хаттаманы Албания, Андорра, Аргентина, Армения, Бельгия, Босния және Герцеговина, Бразилия, Германия, Чехия, Ирландия, Испания, Италия, Кипр, Коста-Рика, Лихтенштейн, Люксембург, Мальдив, Моңғолия, Парагвай, Перу, Португалия, Словакия, Словения, Тайланд, Түркия, Украина, Уругвай, Франция, Финляндия, Хорватия, Черногория, Чили, Австрия, Гана, Гвинея Бисау, Литва, Маврикия, Мадагаскар, Мали, Мальта, Марокко, Солтүстік Македония, Сейшель Аралдары, Сенегал, Сербия, Польша, Румыния, Боливия, Грузия, Дания, Маршалл аралдары, Монако, Панама, Сан-Марино, Тунис, Швейцария және т.б. ратификациялады.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті әрбір шағымды мемлекеттің егемендігіне және отбасы өмірінің ішкі мәселелеріне басып кірмей, құпия түрде қарайтын болады. Мемлекетке халықаралық деңгейде балалардың құқықтарының бұзылуы туралы тергеу жүргізуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Бала құқықтары туралы конвенцияның хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасына қосылуға ниеті бар. Президенттің тиісті Жарлығының жобасын Қазақстан Республикасының Үкіметі дайындады.

Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов түсіндірме жазбада осы Факультативтік хаттаманың мақсаты балаларға не олардың ата-аналарына (заңды өкілдеріне), егер бұл бұзушылықтар ұлттық соттарда толық шешілмеген болса, Конвенцияда бекітілген өз құқықтарының бұзылуы туралы БҰҰ комитетіне Бала құқықтары туралы шағым беру болып табылатынын көрсетеді. Сонымен қатар аталған құжат тәуелсіз және бейтарап органдарға жүгіну арқылы мемлекет бұзатын баланың негізгі құқықтарын қорғау тетігін дамытуды көздейді.

Қазіргі уақытта Қазақстан азаматтарының БҰҰ-ның адам құқықтары жөніндегі, азаптауларға қарсы, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі комитеттеріне шағым беруге құқы бар.

Қазақстан әйелдер мен балаларды қорғауға ерекше назар аудара отырып, азаптау және зорлық-зомбылық актілеріне «мүлдем төзбеушілік» саясатын жүргізеді.

Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің түрлі объектілерді инспекциялау жөніндегі өкілеттіктері кеңейтілді. Уәкіл адам құқықтарының болжамды

бұзылуын тексерумен және Үкіметтің қолданыстағы заңдарды сақтауына мониторинг жүргізумен айналысатын Сараптамалық кеңестің жұмысына басшылық жасайды.

2016 жылы Бала құқықтары жөніндегі уәкіл басқармасы құрылды, балалардың құқықтарына кепілдік беретін және балаларға қатыгездікпен қарағаны үшін жазаны көздейтін заңнама жетілдірілді және кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттар құрылды.

Әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу ұлттық басымдықтардың бірі болып табылады.

Президент Қ.Тоқаев құрамына Адам құқықтары жөніндегі топтардың өкілдері, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, Бала құқықтары жөніндегі уәкіл және басқа да сарапшылар кіретін ұлттық қоғамдық сенім кеңесін құрды. Қазақстан Республикасы тегін мектепке дейінгі, бастауыш және орта білім беруге кепілдік береді. Елімізде үш жастан алты жасқа дейінгі балалардың шамамен 93% мектепке дейінгі мекемелерге барады, ал орта білім беру жүйесінде 7000-нан астам мектеп бар, олардың 95% мемлекеттік болып табылады.

Комитет сонымен қатар Қазақстан Республикасына шетелде жасалған қылмыстар үшін экстрадициялау және/немесе қылмыстық жауаптылық үшін іс-әрекеттің қосарланған қылмыстылығы туралы ережені алып тастау үшін өз заңнамасын толықтыруды және балаларды сатуға, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына (түзетулер арқылы немесе жаңа ережелер арқылы) қатысты комиссия құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасына оларды толық сәйкес келтіру мақсатында Қылмыстық кодекстің қолданыстағы ережелерін қайта қарауды ұсынды. Комитет ұлттық заңнаманы Конвенцияның және факультативтік хаттамалардың ережелеріне, атап айтқанда ювеналдық әділет жүйесіне қатысты сәйкестендіруді ұсынады.

Комитет 2015 жылдың өзінде Қазақстан Республикасына балаларға, әсіресе отбасында, мектепте және басқа да мекемелерде қатыгез қарау мен қадағалаусыздықты болдырмау мен қысқартудың жан-жақты стратегиясын әзірлеуді және жүзеге асыруды, сондай-ақ балаларға күтім жасауды одан әрі институттандыруды қысқарту тұрғысынан бала күтімін көтермелеудің тиімді жүйесін құра отырып, мүмкіндігінше барлық жерде балаларға отбасылық күтім жасауды қолдауды және жәрдемдесуді ұсынады.

Комитет Қазақстанға адамдарды пайдалану және сыбайлас жемқорлық мақсатында бала асырап алу практикасын қандай да бір теріс пайдалануға жол бермеу үшін шолу, мониторинг тетіктерін және одан кейінгі шараларды қоса алғанда, бала асырап алу саласындағы кешенді ұлттық саясат пен басшылық қағидаттарын әзірлеуді ұсынды.

Балалардың саяси құқықтары мен азаматтық құқықтарына қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияның ережелерін сақтауға, атап айтқанда, оларды білдіру және пікірін ескеру бостандығын құрметтеуге қатысты ұсынымдар маңызды болып табылады.

2016 жылы Қазақстан Республикасы БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі конвенциялық органдары мен Кеңесінің негізгі ұсынымдарының бірі – Қазақстан Республикасының Бала құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құрды.

Комитет қатысушы мемлекетке Балалардың құқықтарын сақтауды одан әрі нығайту мақсатында хабарлаулар рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманы ратификациялауды да ұсынады.

Жеке хабарлауларды қарауға қабылдау рәсіміне сәйкес Комитет келіп түскен барлық хабарлауларды қолайлы деп есептемейді және олардың жарамсыздығының 8 критерийін белгілейді – бұл анонимділік, негізсіздік, жазбаша түрде ұсынбау, осындай хабарлауларды беру құқығын теріс пайдалану немесе Конвенцияның және факультативтік хаттамалардың ережелерімен үйлеспешілік, Комитеттің осы мәселені немесе халықаралық талқылаудың басқа рәсімін қарауы, Хаттама күшіне енгенге дейін бұзушылықтар жасау және ішкі құқықтық қорғау құралдары таусылған сәттен бастап бір жыл ішінде хабарламаны ұсынбау.

3. Құқықтық ден қою үшін шаралар кешені бойынша әдістемелік ұсынымдар

1994 жылғы 8 маусымда Бала құқықтары туралы халықаралық конвенцияны ратификациялай отырып, Қазақстан Республикасы бала құқықтарын қорғау саласындағы өз заңнамасын халықаралық құқық нормаларына сәйкес келтіру міндеттемесін өзіне алды.

Баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету принципі 1989 жылғы Бала құқықтары туралы конвенцияға факультативті хаттамалардың екеуінде де бекітілген: балаларды сатуға, балалар зинақорлығына және балалар порнографиясына қатысты хаттаманың кіріспесі мен 8-бапта, 2011 жылғы хабарлау рәсіміне қатысты факультативті хаттаманың 2-3-баптарында айтылған.

Егер Комитет шағымды әділ деп шешсе және мемлекет баланың құқықтарын бұзғаны үшін жауап берсе, Комитет мемлекетке қандай шаралар қабылдау керектігі туралы өз пікірлері мен ұсыныстарын жібереді. Мемлекет бұл ұсыныстарды байыпты қабылдауы керек және Комитетке жағдайды шешу үшін не қабылданғаны және не жоспарланғаны туралы хабарлауға міндетті. Қатысушы мемлекеттің ол үшін алты ай уақыты бар, бірақ ол мүмкін болған кезде Комитет алдында есеп беруге бар күшін салуы керек.

Қазақстан Республикасы Үшінші факультативтік Хаттаманы ратификациялағаннан кейін «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» ҚР 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Заңына «балалардың БҰҰ Бала құқықтары туралы Комитетке құқықтары бұзылуы туралы шағым жасауына болады» деген толықтыру енгізілуі керек.

Балалардың ел ішінде және аймақта шағымдануының көптеген жолдары бар және Бала құқықтары туралы конвенцияның шағымдары осы мүмкіндіктерді кеңейтуге және жақсартуға бағытталған. Кіріспеде сонымен қатар «ұлттық құқық қорғау мекемелерінің» - бала құқықтарын сақтау саласында мемлекеттермен жұмыс жүргізетін арнайы тәуелсіз ұйымдардың рөлі туралы айтылады.

Мемлекеттер мен Комитет БҰҰ-да баланың құқықтарын талқылау мақсатында үнемі кездесіп отыратындықтан, Комитет мұндай кездесулерге дейін немесе кездесулер барысында мемлекеттің Комитеттің ұсыныстарын қалай орындайтындығы туралы сұрақтар қоюға құқы бар. Егер мемлекет комитет өз ұсыныстарын жібермес бұрын шағымданушымен ымыраға келе алса, Комитет мемлекеттен ымыраға келу шарттары қалай сақталғанын білуге құқылы.

Шағымдар рәсімін қабылдаған мемлекеттер азаматтарына шағым беру туралы ақпарат беруге міндеттенеді. Мемлекет үшін шағымдар процедурасы туралы ақпаратты жинау және сақтау жеткіліксіз. Ол халыққа жүгініп, азаматтарға осындай ақпарат беруі, сондай-ақ балалар мен мүмкіндігі шектеулі адамдардың шағым беру рәсімі туралы білуі және оның қалай жұмыс істейтінін түсінуі үшін тиісті шаралар қабылдауы тиіс.

Мемлекеттер шағым беру рәсімі деген не және оны қалай пайдалану керектігі туралы ақпаратты халыққа жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар халық Комитеттің шешімдері мен ұсыныстарымен таныса алатындығына көз жеткізуі

керек. Егер сипатталған оқиғалар өз елінде болса, халыққа мұндай ақпарат беру мемлекет үшін одан да маңызды.

Шағымдар рәсімі он мемлекет рәсімге қосылғаны туралы мәлімдегенге дейін қолданыла алмайды. Бұл орын алғаннан кейін үш айдан кейін шағым беруге болады. Егер жаңа мемлекет шағым беру рәсіміне рәсім күшіне енгеннен кейін қосылса, онда оған үш айлық күту кезеңі де қолданылады, содан кейін адамдар мемлекетке қарсы шағым бере алады.

Шағым Комитет шағымдарды қабылдау мүмкіндігін алғаннан кейін жасалған мемлекеттің іс-әрекеттеріне ғана берілуі мүмкін. Егер мемлекет жақында шағымдар рәсіміне қосылса, Комитет мемлекеттің бұрын болған балалардың құқықтарын бұзуын қарастыра алмайды.

Шағымдар сөзсіз тиісті мемлекеттік органдардың балалар құқықтарына деген қызығушылығын арттырады және баланың құқықтарын құрметтеуге ықпал ету үшін жалпы азаматтық науқандарға біріктірілуі мүмкін.

Комитетке қатысушы мемлекеттердің орындауы үшін міндетті шешімдер қабылдауға құзырет берілмегеніне қарамастан, оның шағымдарды қарау жөніндегі өкілеттіктері, сөзсіз, мемлекеттердің іс-әрекеттерін олардың халықаралық міндеттемелерге сәйкес келуі немесе сәйкес келмеуі тұрғысынан қосымша бағалайтын болады, осылайша баланың құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйелерінің жұмысын күшейтуге ықпал етеді.

Қатысушы мемлекеттер Комитеттің сұрауларына жауап дайындау процесінде бұл жауаптарды өздерінің халықаралық міндеттемелерін орындау ретінде ғана емес, сонымен қатар олардың юрисдикциясындағы аумақта баланың құқықтарын қорғау саласындағы жағдайды одан әрі сапалы бағалау, сондай-ақ жаңа проблемаларды анықтау және оларды шешу тәсілдерін әзірлеу мүмкіндігі ретінде қарастыруға мәжбүр болатындығын атап өтуге болады.

Осыған байланысты Комитетке жауап дайындау процесі әрбір мемлекетте төмендегілерге ықпал ететін болады:

1) ұлттық заңнаманы өзі тарапы болып табылатын Бала құқықтары жөніндегі тиісті халықаралық шарттардың ережелеріне сәйкес келтіру үшін қабылданған шараларға жан-жақты шолу жүргізу;

2) жалпы баланың құқықтарын көтермелеу мәнмәтінінде шарттарда бекітілген құқықтарды іске асыруды көтермелеу ісінде қол жеткізілген жетістіктерді бақылау;

3) халықаралық шарттарды іске асыру саласындағы жаңа проблемалар мен олқылықтарды анықтау;

4) анықталған проблемаларды шешу үшін тиісті стратегияларды жоспарлау және әзірлеу.

Бала құқықтары туралы конвенцияға және оған алғашқы екі Факультативтік хаттамаға қатысатын Қазақстан осы халықаралық құжатқа қосылды және ратификациялады. Бұл Қазақстан Республикасының азаматтарына осы тетікті балалар құқықтарының неғұрлым кең тізбесін қалпына келтіру үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Бұл бағыттағы іс-қимыл жоспары әйелдер мен балалар үшін медициналық қызмет көрсетуге қолжетімділікті кеңейту арқылы балалардың өмір сүру

жағдайларын жақсартуға және олардың өмір сүру мүмкіндіктерін арттыруға; профилактикаға ұшырайтын аурулардың таралуын қысқартуға; білім алу үшін неғұрлым кең мүмкіндіктер жасауға; азық-түлік проблемасын шешуге; төтенше жағдайлар аймақтарында қалған балаларды қорғауға бағытталған практикалық іс-шараларды қамтиды.

Конвенциялық бақылаудан басқа, БҰҰ жанындағы арнайы рәсімдер тетіктерінің бірі болып табылатын арнайы баяндамашылар институтын енгізу ретінде халықаралық бақылаудың ерекше түрі де бар. Арнайы баяндамашылар мониторинг жасайды, тергеулер жүргізеді, консультациялық қызметтер көрсетеді және балаларға қатысты зорлық-зомбылық туралы, балалар мен қарулы қақтығыстар туралы, балалар саудасы, балалар жезөкшелігі және балалар порнографиясы туралы, адам саудасы, әсіресе әйелдер мен балалар туралы мәселелер бойынша көпшілік алдында баяндамалар дайындайды.

Алайда, жоғарыда аталған халықаралық бақылау түрлері балалардың құқықтарын жан-жақты қорғау үшін жеткіліксіз болып табылады. Жеке шағымдарды қарастыратын Конвенциядағы бақылау жүйесінің болмауы, бірқатар халықаралық сарапшылардың пікірінше, халықаралық балалар құқығын қорғау жүйесінің маңызды кемшілігі болып табылады.

Осыған байланысты балалардан немесе олардың мүдделерінен жеке шағымдар беру үшін арнайы рәсім жасалды. Ол 2011 жылғы 19 желтоқсанда Бас Ассамблеяның 66/138 қарарымен бекітілген БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына хабарлаулар рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасы болып табылады.

Осы құжаттың кіріспесінде хаттама ұлттық және өңірлік тетіктерді күшейтіп, толықтырады және балаларға өз құқықтарының бұзылуына шағым беруге мүмкіндік береді делінген. Факультативтік хаттама хабарлауларды қараудың екі рәсімін көздейді: жеке хабарлаулар; мемлекетаралық хабарлаулар. Бала құқықтары туралы конвенцияға, балалар саудасына, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына және балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты конвенцияға Факультативтік хаттамаларға сәйкес басқа мемлекеттің қатысушы өз міндеттемелерін орындамауы туралы қатысушы мемлекеттерден хабарлаулар қарастырылады [66].

2011 жылғы 19 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған хабарлауларды беру рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттамаға сәйкес Комитетке Конвенция ережелерін бұзудың құрбандары болып табылатынын растайтын, оның юрисдикциясындағы адамдардың хабарлауларын, балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттаманы, сондай-ақ балаларды сатуға, балалар жезөкшелігіне және балалар порнографиясына қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік хаттаманы алу және қарау құзыреті берілген.

Осы Хаттаманы ратификациялауда Қазақстандағы балалардың жағдайын регламенттейтін қазіргі заманғы заңнама мынадай бағыттар бойынша одан әрі жетілдіруді талап етеді:

1. Әлеуметтік жетімдіктің алдын алуға, тұрмысы қолайсыз отбасылардың әлеуметтік алдын алуға; отбасы институтының қоғам ұясы ретіндегі беделін арттыруға елеулі назар аудару қажет;

2. Балалардың денсаулығын сақтауды қамтамасыз ету саласында проблемалар бар;

3. Даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың проблемалары өткір проблемалардың бірі болып қалуда;

4. Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз және панасыз қалуының профилактикасы мәселесі өзекті болып отыр.

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттаманы БҰҰ Бас Ассамблеясы баланың ең жақсы мүдделеріне қол жеткізу мақсатында баланың бұзылған құқықтарын қорғаудың ұлттық тетіктерін күшейту және толықтыру мақсатында қабылдады. Хаттама құқықтары бұзылған балаға баланың ең жақсы мүдделеріне жауап беретін ішкі деңгейде тиімді құқықтық қорғау құралдарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін тиісті ұлттық тетіктерді белсендендіреді.

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасының кіріспесінде хаттама ұлттық және өңірлік тетіктерді күшейтіп, толықтырады және балаларға өз құқықтарының бұзылуына шағым беруге мүмкіндік береді деген тілек айтылды.

Қазақстан Республикасының хабарлаулар рәсіміне қатысты конвенцияға Факультативтік хаттаманы қабылдауы мемлекетімізге бала құқықтарын қорғаудың ұлттық тетіктерін күшейтуге, бала құқықтарын сақтауға өз бейілділігін растауға және балалардың өз құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Оны ратификациялау республикалық бюджеттің шығыс бөлігін ұлғайтуды қарастырмайды.

Бұл құралдарды қолданудың салдарын дұрыс бағалағаннан кейін мемлекеттер өздерінің егеменді халықтарының, отбасы институтының, сондай-ақ олардың мәдени, діни және адамгершілік ерекшеліктерін қорғау үшін әртүрлі комбинацияларда қолдана алады.

Қазақстанның Бала құқықтары туралы конвенцияға және оған факультативтік алғашқы екі хаттамаға қатысуын назарға ала отырып, аталған халықаралық құжаттың қосылуы мен ратификациялануы мейлінше қисынды әрі орынды.

Бүгінгі таңда біздің азаматтарымыз азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің шеңберінде Адам құқықтары жөніндегі комитетке жүгіну жолымен жеке шағымдар берудің ұқсас халықаралық тетігін пайдалануға құқылы. Осылайша, аталған пактінің 24-бабында әрбір баланың еш кемсітусіз қорғалуы, оның тууын тіркеу және азаматтық алу құқығы жарияланған.

Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің (омбудсменнің) мекемесі өз қызметінде адам құқықтары саласындағы халықаралық шарттарға қосылу және оларды ұлттық заңнамаға имплементациялау қажеттігін насихаттауға, сондай-ақ мемлекеттің біздің мемлекетке БҰҰ-ның әртүрлі келісім-шарттық органдары мен арнайы рәсімдері

берген ұсынымдарды орындауына бағытталған күш-жігерін жұмсайтынын атап өткен жөн.

Әлемдік қоғамдастықтың қазіргі даму кезеңі кәмелетке толмағандардың құқықтарын халықаралық деңгейде қорғаудың ерекше жүйесінің қалыптасуына әкелді, бұған қабылданған халықаралық-құқықтық актілер дәлел бола алады. Қазақстан Республикасы халықаралық қоғамдастықтың белсенді мүшесі бола отырып, БҰҰ ұсынымдарын назардан тыс қалдырмай, Бала құқықтары туралы Конвенцияның қағидаттары мен идеяларын іс жүзінде жүзеге асыруды өзінің басты міндеті етіп қоятыны сөзсіз.

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына, 1990 жылғы балалардың өмір сүруін, қорғалуын және дамуын қамтамасыз ету туралы Дүниежүзілік декларацияға сәйкес Қазақстан мемлекеті мен қоғамының балалардың жағдайын жақсарту саласындағы аса маңызды стратегиялық міндеттері мыналар болып табылады:

қолда бар ресурстар шеңберінде балалардың тыныс-тіршілігі мен дамуын қамтамасыз етудің базалық кепілдіктерін сақтау және олардың өмір сүру деңгейіндегі шығындарын барынша азайту;

балалардың білім беру және денсаулық сақтау жүйелеріне кедергісіз қол жеткізуін қамтамасыз ету, балалы отбасыларды материалдық қолдаудың әртүрлі нысандарын дамыту;

ерекше қиын жағдайдағы балалардың – жетім балалар мен мүгедек балалардың проблемаларына басым назар аудару, Қазақстан үшін жаңа доктринаға негізделген балалардың осы санаттарына баланың құқықтарын құрметтеу және қабылданған шаралар нәтижесінде олардың отбасы мен қоғамға барынша ықтимал кірігуі негізінде осындай балалармен қарым – қатынасты ізгілендіру нысандарын кеңейту;

жаңа тәуекелдердің туындауы – панасыздықтың, балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың кеңеюінің, нашақорлық пен қылмыстың өсуінің, нашақорлықтың және қылмыстың амалсыз орын ауыстыруының, балалар мен;

балалардың құқықтарын және балаларға қатысты саясат шараларын заңнамалық қамтамасыз ету, балалардың құқықтарын қамтамасыз етудің әкімшілік, ұйымдастырушылық және қаржылық тетіктерін құру, бұл үшін қажетті кадрларды даярлау.

«Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға факультативтік хаттамаға қол қою туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарғы жобасы

✓ «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы» 2005 жылғы 30 мамырдағы Қазақстан Республикасы Заңының 8-бабының 1) тармақшасына;

✓ Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 14 қыркүйегіндегі №413 Жарлығымен бекітілген Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауын жүзеге асыру бойынша жалпыұлттық іс-шаралар жоспарының 128-тармағы 2 тармақшасына сәйкес дайындалған.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға факультативтік хаттамаға қосылу егер бұзушылықтар ұлттық соттарда толық шешілмеген болса балаларға немесе олардың ата-аналарына (заңды өкілдеріне) БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетіне олардың конвенцияда көрсетілген құқықтарының бұзылуы туралы шағым түсіруге мүмкіндік беру, сондай-ақ, тәуелсіз және бейтарап органдарға жүгіну арқылы мемлекет бұзатын баланың негізгі құқықтарын қорғау тетігін дамыту болып табылады.

Жарғы жобасын қабылдау теріс әлеуметтік-экономикалық және құқықтық салдарға әкеп соқтырмайды, сонымен қатар республикалық бюджеттен қосымша қаржы шығындарын талап етпейді.

Жоғары аталғандардың негізінде Қазақстан Республикасының Үкіметі «Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға факультативтік хаттамаға қол қою туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарғы жобасын Қазақстан Республикасының Президентінің қарауына енгізеді.

Бүгінде халықаралық құжатқа 64 мемлекет немесе аумақ қол қойды немесе ратификациялады. Осылайша, Литва осы Хаттамаға 2015 жылғы 30 қыркүйекте қол қойды; Украина 2014 жылғы 20 қарашада қол қойды, ал 2016 жылғы 2 қыркүйекте ратификациялады; Грузия 2016 жылғы 19 қыркүйекте ратификациялады; Армения 2019 жылғы 26 қыркүйекте хаттамаға қол қойды. Осылайша, Қазақстан посткеңестік кеңістіктегі Бала құқықтары туралы конвенцияның хабарлау рәсіміне қатысты Факультативтік хаттамасына қосылған бесінші мемлекет болады.

Комитет Конвенцияның толық шамада барлық ішкі заңнаманы және Конвенцияны сақтауды қамтамасыз ету бойынша сәйкес әкімшілік ережелерді жан-жақты қайта қарауды міндеттеме деп қарастырады.

Қатысушы мемлекеттерге Конвенцияның ережелері олардың ішкі құқықтық жүйелерінде заң күшіне ие болуын барлық құралдармен қамтамасыз ету қажет. Бұл ең алдымен Қазақстан сияқты көптеген қатысушы мемлекеттерде шешімін табуға тиіс. Конвенция «конституциялық статусқа» ие мемлекеттерде ішкі заңнамаға инкорпорациялануы керек.

Конвенцияны тиімді жүзеге асыру барлық мемлекеттік басқару органдарының, әртүрлі мемлекеттік билік деңгейлерінде, сонымен қатар Үкімет пен азаматтық қоғам арасында бала құқықтарын жүзеге асыру бойынша қызметті сектораралық үйлестіруді талап етеді.

Үкімет тұтастай және барлық деңгейлерде бала құқықтарын қолдап және сақтау үшін Конвенция ережелеріне негізделген жалпыұлттық стратегияға сүйенгені дұрыс.

Үкімет өзін-өзі бақылау және талдау жүргізгені дұрыс. Бұл жерде Конвенцияның ережелерін жүзеге асыру барысына тәуелсіз бақылау парламенттік комитеттер, үкіметтік емес ұйымдар, тәуелсіз ұлттық құқық қорғау мекемелері күшімен жүргізген өте маңызды.

Конвенцияны жүзеге асыру мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастығы аясында техникалық көмек алуды қарастыратын процесс

болып табылады. Мұндай техникалық көмек ЮНИСЕФ және БҰҰ басқа да мекемелерімен ұсынылады.

Сонымен қатар мемлекеттер қоғамның барлық мүшелері арасында Конвенция туралы білімді тарату стратегиясын әзірлеуді мақұлдайды.

Шағымда БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясының немесе оның екі Факультативтік хаттамасының бұзылуына сілтеме жасалған кезде оны тек бала құқықтары жөніндегі комитет зерттей алады. Бала құқықтары жөніндегі комитетке шағым беру тетігі адам құқықтары жөніндегі хабарлаулардың басқа рәсімдерінен өзгеше екенін атап өту маңызды, өйткені ол баланың ерекшелігін ескере отырып құрылған.

2011 жылғы Факультативтік хаттама әлем мемлекеттері қалыптастырған Балаларды қорғаудың ұлттық жүйелерінің орнын ауыстыра алмайды. Бұл факультативтік хаттама балалардың құқықтарын қорғаудың қолданыстағы ұлттық және өңірлік тетіктерін күшейтуге және толықтыруға бағытталған және құқықтары мемлекет тарапынан бұзылған балаға мемлекетішілік деңгейде құқықтық қорғаудың пәрменді құралдарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін тиісті ұлттық тетіктерді әзірлеуге ықпал ететін болады.

Іске асыру жөніндегі жалпы шаралар Конвенцияға Хаттаманы тұтастай орындауға көмектеседі және нақты құқықтарды іске асыруды қамтамасыз етуге арналған рәсімдер үшін негіз болады. Үшінші Хаттаманы ратификациялау Комитет анықтаған жалпы шараларды қамтиды:

- ұлттық жоспарлар мен стратегиялар;
- үйлестіру тетіктері;
- балалар құқықтары жөніндегі уәкілдер мен омбудсмендер;
- ресурстарды бөлу;
- ақпараттандыру, білім беру және кәсіби дайындық;
- балалардың қатысуын қоса алғанда, азаматтық қоғамның қатысуы;
- бала құқықтары жағдайын бақылау.

Балалар құқығын қорғау бойынша Комитетке қатысушы мемлекеттердің орындауы үшін міндетті шешімдер қабылдауға құзырет берілмегеніне қарамастан, оның шағымдарды қарау жөніндегі өкілеттіктері қатысушы мемлекеттердің іс-әрекеттерін олардың халықаралық міндеттемелерге сәйкес келуі немесе сәйкес келмеуі тұрғысынан қосымша бағалайтын болады, осылайша баланың құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйелерінің жұмысын күшейтуге ықпал етеді.

Қазақстанда БҰҰ-ның шарттық органдарының адам құқықтары жөніндегі көзқарастарының ұлттық құқықтық жүйедегі мәртебесін анықтауға мүмкіндік беретін нақты нормаларды құқықтық реттеу жоқ. Сонымен қатар, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі шарттық органдарының пайымдаулары орындалуға жатады деп пайымдауға мүмкіндік беретін бірқатар фактілер бар және Қазақстан Республикасы қатысушы мемлекет болып табылатын әмбебап деңгейдегі адам құқықтарын қорғау саласындағы негізгі халықаралық шарттар бойынша өзіне алған міндеттемелерді адал орындау қағидатын ұстанады.

Біріншіден, адам құқықтары мен бостандықтары бұзылған жағдайда жеке шағымдар беру құқығын беретін БҰҰ жүйесінің халықаралық шарттарына қосылу кезінде Қазақстан қандай да бір халықаралық шартты ратификациялау туралы заң шеңберінде қандай да бір шарттық органның құзыретін тану туралы өтінішті тұжырымдады.

Мысалы, «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге Факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Заңында төмендегілер белгіленген.

Қазақстан Республикасының атынан 2007 жылғы 25 қыркүйекте қол қойылған 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге Факультативтік хаттама мынадай өтінішпен ратификациялансын: «Қазақстан Республикасы Факультативтік хаттаманың 1-бабына сәйкес адам құқықтары жөніндегі комитеттің Қазақстан Республикасы үшін осы Факультативтік хаттама күшіне енген күннен кейін орын алған мемлекеттік билік органдарының өздері қабылдаған актілерге немесе шешімдерге қатысты әрекеттері мен әрекетсіздіктеріне қатысты Қазақстан Республикасының юрисдикциясына жататын жекелеген адамдардың хабарламаларын қабылдау және қарау құзыретін таниды».

Жоғарыда көрсетілген норма Қазақстан Республикасының Комитеттің құзыретін мойындай отырып, өзінің құзыретіне кіретін барлық іс-әрекеттерді (шешімдерді), оның ішінде қаралып отырған Факультативтік хаттаманың 4-бабында бекітілген іс-әрекеттерді орындау міндеттемесін алды деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді.

БҰҰ комитеттері шешімдерінің, ой-пікірлерінің міндеттілігі бұл шешімдердің Қазақстан Республикасы ратификациялаған факультативтік хаттамалар негізінде шығарылатындығымен де шартталған, олардың міндеттемелері мен ережелерін Қазақстан сол арқылы өзіне міндетті деп қабылдаған.

Екіншіден, Қазақстанда әрекет етуші сот тәжірибесі БҰҰ комитеттері шешімдерінің мәртебесін айқындауда маңызды рөл атқарады.

Осылайша, «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарының нормаларын қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2008 жылғы 10 шілдедегі №1 Нормативтік қаулысының 6-тармағына сәйкес, тікелей қолданылатын және оларды қолдану үшін заңдар шығаруды талап етпейтін ратификацияланған халықаралық шарттар істерді шешу кезінде материалдық (қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық қатынастар салаларын қоспағанда) немесе процесік құқық нормалары ретінде пайдаланылады.

Осыған байланысты, Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық құқықтық шарттардың нормалары ҚР ұлттық заңнамасы алдында басымдыққа ие және сот азаматтық істерді қарау кезінде материалдық құқық нормалары ретінде немесе процесік құқық нормалары ретінде тікелей қолданады.

Қорытындылар мен шаралар:

- Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі БҰҰ Комитеті ойларының (шешімдерінің) балалар құқықтарының бұзылуына арналған

хабарламаларды қарау бойынша жүргізілген жұмыс қорытындылары бойынша келіп түсетін құқықтық мәртебесін заңнамалық түрде айқындау;

- Қазақстан Республикасы құзыретін мойындаған Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі шарттық органдарының түсініктерін орындау жөніндегі қағидаларды қабылдау;

- Факультативтік хаттаманың 12-бабына сәйкес БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің мемлекетаралық қатынас жөніндегі құзыретін танымау;

- баланың құқықтары туралы БҰҰ Комитетінің Факультативтік хаттаманың 13-бабының 7-тармағына сәйкес өрескел немесе жүйелі бұзушылықтарды тексеру рәсімі бойынша құзыретін тану;

- балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мақсатында олардың құқықтарын бұзуға жол бермеу үшін уақытша шараларды қолдану бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға факультативтік хаттамаға қол қоюға Қазақстан Республикасының дайындығын қамтамасыз ету бойынша орталық мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының өзара әрекетіндегі саяси және әлеуметтік тәуекелдерді төмендету үшін ұсынылатын ұсыныстар төмендегідей шараларды қамтиды:

- БҰҰ-мен және басқа да халықаралық ұйымдармен бала құқықтары саласындағы ынтымақтастықты республикалық және өңірлік деңгейлерде жалғастыру;

- басқа елдермен озық тәжірибемен және тиімді практикамен алмасу мақсатында әртүрлі ғылыми-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, қоғамдық шаралар өткізу;

- бала құқықтары жөніндегі негізгі халықаралық шарттарға қосылуға байланысты Бала құқықтары туралы Конвенцияға Бірінші және Екінші факультативтік хаттамалар аясында «Бала құқықтары туралы», «Неке (ерлі-зайыптылық және отбасы туралы)», «ҚР Еңбек кодексі» ұлттық заңнамаларына «балалардың құқықтары бұзылуы туралы Комитетке шағымдану мүмкіндігі бар екендігі» туралы толықтырулар енгізу;

- Қазақстанның балалар құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелері туралы қоғамның хабардар болу деңгейін арттыру үшін БАҚ, республикалық, облыстық және аудандық қоғамдық-саяси газеттерде және тиісті орталық мемлекеттік органдар мен жергілікті атқарушы органдардың ресми сайттары мен әлеуметтік желі парақшаларында ақпараттық жұмыстар жүргізу;

- Үшінші факультативтік Хаттаманы ратификациялау бойынша мемлекет пен тиісті Үкіметтік емес ұйымдардың ынтымақтастығын нығайту.

Тағы бір маңызды ұсыныс Үшінші Факультативтік Хаттаманың ережелерін, әсіресе соттарды, прокурорларды және адвокаттарды хабардар ету деңгейін арттыруға байланысты болып табылады.

Үшінші Факультативтік Хаттаманы ратификациялау үшін Орталық мемлекеттік органдар мен жергілікті атқарушы органдардың қызметіне төмендегідей іс-шаралар өткізу ұсынылады:

а) жұртшылықпен, балалармен және зардап шеккен балалармен тығыз ынтымақтастықта балалар саудасының, балалар зинақорлығы мен балалар

порнографиясының алдын алу шаралары мен теріс салдарлары туралы білім беру орындарында белсенді ақпараттық-ағартушылық және оқу бағдарламаларын әзірлеу;

- b) Факультативтік хаттама туралы ақпаратты барлық тиісті кәсіби топтар арасында, атап айтқанда полиция қызметкерлері, судьялар, прокурорлар, бұқаралық ақпарат құралдары өкілдері және әлеуметтік қызметкерлер арасында тарату;
- c) факультативтік хаттамамен қамтылатын қылмыстар туралы хабардар болу деңгейін арттыру және ағарту жұмыстарын жүргізу үшін нақты кедергілер мен мүмкіндіктерді анықтау мақсатында әртүрлі салалар мен әлеуметтік-мәдени топтарда егжей-тегжейлі зерттеулер жүргізу;
- d) Факультативтік хаттаманың ережелері бойынша оқу бағдарламаларын әзірлеу және балалармен консультация арқылы жүзеге асыру;
- e) Факультативтік хаттама ережелерін жүзеге асыруға қатысты барлық мәселелер бойынша азаматтық қоғам ұйымдарымен, үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастығын жандандыру;
- f) Балалар құқықтары бұзылуы бойынша учаскелік полиция қызметкерлері мен мектеп әкімшілігінің алдын-алу шараларын жүргізуін жетілдіру;
- g) құқықтары бұзылған балалар үшін шағымдарды қарау тетіктерінің оңай қол жетімді болуын қамтамасыз ету;
- h) Факультативтік хаттамада көрсетілген бағыттарды қамтитын жалпыұлттық телефон қызметін құру және оның өңірлерде жұмыс жасауын, веб-сайты/порталы бар, тәулігіне 24 сағат қол жетімді және есте сақтау оңай үш-төрт таңбалы нөмірі бар, балалармен байланыс орнатуға және тиісті шаралар қабылдау үшін қоңырауларды талдауға дайындалған тиісті қаржылық және техникалық ресурстар мен персоналды қамтамасыз ету.

Қорытынды

Балалардың құқықтарын халықаралық қорғаудың маңызды жаңалықтарының бірі кәмелетке толмағандарға өз құқықтарын қорғау үшін халықаралық органдарға жүгінуге құқық беру болып табылады. Бала құқықтары туралы Конвенция және оған факультативтік хаттамалар баланың құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі құқықтық кепілдіктерді нығайту ісіне елеулі үлес қосты және бұл ретте Конвенцияда бекітілген және бұдан әрі баланың құқықтары мен мүдделерін жан-жақты және толық қамтамасыз ету жөніндегі іс жүзіндегі құқық қорғау қызметінде өңірлік және ұлттық деңгейлерде арнайы басшы бастаулар ретінде қабылданған баланың мүдделерін ең жақсы қамтамасыз ету қағидаты шешуші рөл атқарады.

Балалардың құқықтары туралы шағымдарды беру және қарау тетігі БҰҰ-да ұзақ уақыт бойы қалыптасу процесінде болды. 20 жылдан астам уақыт бұрын бала құқықтары туралы Конвенция күшіне енді және қазіргі уақытта әрбір мемлекет баланың халықаралық құқықтарын мойындау және құрметтеу міндеттемелерін ресми түрде қабылдады. БҰҰ — ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті — конвенцияның орындалуын бақылауды жүзеге асыруға жауапты орган-басынан бастап елдердің бала құқықтарын сақтау жөніндегі өз міндеттемелерін қалай орындайтынын бақылау құқығын алды. Алайда, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі басқа конвенцияларын бұзу жағдайларына қарағанда, бала құқықтары жөніндегі Комитет мемлекеттер олардың құқықтарын бұзған жағдайларда зардап шеккен балаларға келтірілген өтініштерді қарауға және зиянды түзетуге құқылы емес еді.

2007 ж. Біріккен Ұлттар Ұйымынан Конвенция шеңберінде шағымдарды беру және қарау тетігін («шағымдар тетігі») құруды талап еткен неғұрлым кең науқан өткізілді. Науқанның басталғаны туралы ресми хабарланғаннан кейін, 2008 жылы Адам құқықтары жөніндегі кеңестің кезекті сессиясында Бала құқықтары жөніндегі Комитет науқанды ресми түрде қолдады. Шағымдар механизмін құру жоспары мақұлданып, 2010 жылдың қыркүйегінде Бала құқықтары туралы конвенцияға хабарлау рәсімі туралы Факультативтік хаттаманың алғашқы жобасы жарияланды.

Енді балаларды құқық субъектісі ретінде тану мұнымен шектелмейді: жақында балалардың құқықтарын қорғаудың жаңа тетігі күшіне енді, ол кәмелетке толмағандардың БҰҰ-ның Балалар құқықтары жөніндегі комитетіне өз құқықтарын қорғау үшін жүгіну құқығын бекітті. Бұл құқық 2014 жылғы 14 сәуірде күшіне енген 2011 жылғы 19 желтоқсандағы 2011 жылғы Бала құқықтары туралы конвенцияға үшінші факультативтік Хаттамада көзделген.

Әлемде тиісті құқықтық құжаттармен бекітілген халықаралық деңгейде балалардың құқықтарын қорғау жүйесі қалыптасты. Қазақстанға келетін болсақ, мемлекеттің негізгі міндеті балалар құқықтары туралы Конвенцияның қағидаттарын іс жүзінде қамтамасыз ету, БҰҰ ұсынымдарын орындау болып табылады.

Адам құқықтары тұжырымдамасының дамуымен баланың құқықтары ерекше санатқа бөлінді. Басқаша айтқанда, халықаралық қауымдастық

Декларацияда жарияланған барлық бостандықтарға балалардың тең құқықтарын мойындай отырып, балаларға қосымша көмек пен қолдау көрсету қажеттілігін мойындады.

Қазақстан Республикасында балалар құқығын қорғауды құқықтық реттеудің конституциялық қағидаттары ана мен балаға ерекше қамқорлық пен көмекке құқық беретіндігі жөнінде адам құқықтарының Жалпыға ортақ декларациясы мен балалар құқығы туралы БҰҰ Конвенциясының идеяларына негізделген.

1994 жылы Қазақстан Республикасы БҰҰ - ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына, ал 2002 және 2003 жылдары балалар саудасы, балалар жезөкшелігі және балалар порнографиясына қатысты Факультативтік хаттамаға және балалардың қарулы қақтығыстарға қатысуына қатысты Факультативтік хаттамаға қосылды. 2003 жылдан бастап Қазақстан Республикасы конвенцияға және факультативтік хаттамаларға сәйкес өз міндеттемелерін орындау туралы Ұлттық баяндамаларды бірнеше рет ұсынды. Қазақстан БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің ұсынымын орындады және 2010 жылы шетелдік бала асырап алуға қатысты іс-әрекеттерді қорғау және ынтымақтастық туралы Гаага конвенциясына қосылды, алайда БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясына Факультативтік хаттамаға, хабарлама рәсімдеріне тән емес, осыған байланысты БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті оған осыны жасауды ұсынды.

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясының халықаралық міндеттемелері мен ережелерін ұстана отырып, Қазақстан Балалардың құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау жөніндегі саясатты толық көлемде іске асырады.

Қазіргі уақытта Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауын іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасы Бала құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік хаттамасына қосылу бойынша жұмыс жүргізуде.

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясына сәйкес Қазақстан мемлекеті мен қоғамының балалардың жағдайын жақсарту саласындағы неғұрлым маңызды стратегиялық міндеттері мыналар болып табылады: қолда бар ресурстар шеңберінде балалардың тыныс-тіршілігі мен дамуын қамтамасыз етудің базалық кепілдіктерін барынша ықтимал сақтау және олардың өмір сүру деңгейінде шығындарын барынша азайту; балалардың білім беру және денсаулық сақтау жүйелеріне кедергісіз қол жеткізуін қамтамасыз ету, балалы отбасыларды материалдық қолдаудың; ерекше қиын жағдайдағы балалардың – жетім балалар мен мүгедек балалардың проблемаларына басым назар аудару, Қазақстан үшін жаңа доктринаға негізделген балалардың осы санаттарына баланың құқықтарын құрметтеу және қабылданған шаралар нәтижесінде олардың отбасы мен қоғамға барынша ықтимал кірігуі негізінде осындай балалармен қарым – қатынасты ізгілендіру нысандарын кеңейту; жаңа тәуекелдердің туындауы – панасыздықтың, балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың кеңеюінің, нашарлық пен қылмыстың өсуінің, нашарлықтың және қылмыстың амалсыз орын ауыстыруының, балалар мен; балалардың

құқықтарын және балаларға қатысты саясат шараларын заңнамалық қамтамасыз ету, балалардың құқықтарын қамтамасыз етудің әкімшілік, ұйымдастырушылық және қаржылық тетіктерін құру, бұл үшін қажетті кадрларды даярлау болып табылады.

Қазақстан Республикасының құқықтық базасы балаларды қорғау саласындағы жалпы қабылданған халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Сонымен бірге, заңнаманы жетілдіру мен құқық қолданудың жоғарыда баяндалған бағыттарын барлық мемлекеттік органдарға, қоғамдық институттарға, жалпы қоғамға хабарлап шешу керек болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Конвенция ООН о правах ребенка – КПР (1989 г.) // Основные международные договоры по правам человека. Нью-Йорк и Женева: Организация Объединенных Наций, 2014. С. 131–161.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007 жылдың 27 шілдедегі №319 Заңы
 - 1) Қазақстан Республикасының «Бала құқықтары туралы» 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345>
 - 2) Қазақстан Республикасының «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңы
 - 3) Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
 - 4) Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауын іске асырудың жалпыұлттық жоспары
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанынан Кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссиясы туралы Ережесі.
4. «Балаларды саудалауға, балалар зинақорлығына және балалар порнографиясына қатысты Баланың құқықтары туралы конвенцияның факультативтік хаттамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 4 шілде N 219-II Заңы
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000219>
5. Факультативный протокол к КПР о вовлечении детей в вооруженные конфликты
6. Факультативный протокол к КПР о торговле детьми, детской проституции и детской порнографии
7. Веб-сайт по правам детей в Республике Казахстан www.balazan.kz
8. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила), принятые резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 40/33 от 29 ноября 1985 года;
9. Факультативные протокол, касающийся процедуры сообщений// Сайт ООН. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/child_optprot.shtml.
10. Механизм подачи жалоб в рамках Конвенции по правам ребенка. Приложение 1: Факультативный протокол с примечанием <https://archive.crin.org/en/docs/op3%20crc%20annex%20I.pdf>
11. Процедура подачи индивидуальных жалоб в рамках договоров по правам человека // Организация Объединенных Наций. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ohchr.org/ru/HRBodies/TVPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx>. Процедура подачи индивидуальных жалоб в рамках договоров по правам человека // Организация Объединенных Наций.

[Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx>.

12. Решение Комитета по правам ребенка в соответствии с Факультативным протоколом к Конвенции о правах ребенка, касающимся процедуры сообщений (шестьдесят девятая сессия). Сообщение № 1/ 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://juris.ohchr.org/ru/search/results?Bodies=5&sortOrder=Date>.

13. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся процедуры сообщений, от 19 декабря 2011 г. — принят резолюцией ГА ООН A/RES/66/138. URL: <http://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx> (дата обращения: 09.09.2015).

14. URL: <http://www.crin.org/ru/biblioteka/arhiv-novostyey/oon-razrabotala-mehanizm-zhalob-dlyadety> (дата обращения: 31.08.2015).

15. Правила процедуры в соответствии с Факультативным протоколом к Конвенции о правах ребенка, касающиеся процедуры сообщений, от 16 апреля 2013 г. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/62/3&Lang=ru (дата обращения: 09.09.2015).

16. Решение Комитета по правам человека по делу 1554/2007 «Mohamed El-Nichou против Дании». URL: <http://juris.ohchr.org/Search/Details/1119> (дата обращения: 09.09.2015). 5. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся процедуры сообщений, от 19 декабря 2011 г. URL: <http://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx> (дата обращения: 28.08.2015).

17. Дела: A. B. v. Italy, Communication N 565/1993 // [An electronic resource]. Accessmode: http://www.bayefsky.com/html/108_italydec565.php (дата обращения: 09.09.2015). 7. Дело Mohammed Sahid and ors. v. New Zealand, Communication N 893/1999. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/893-1999.html> (дата обращения: 08.09.2015).

18. Дело L. P. v. The Czech Republic, Communication N 946/2000. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/946-2000.html> (дата обращения: 08.09.2015). 9. Дело E. B. and ors. v. New Zealand, Communication 1368/2005. URL: http://www.bayefsky.com/html/newzealand_ccpr_follow_juris.php (дата обращения: 28.08.2015).

19. Решение Комитета по ликвидации расовой дискриминации по делу 46/2009 “Dawas and Shavav. Denmark”. URL: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/jurisprudence.htm> (дата обращения: 27.08.2015).

20. Решение Комитета по правам человека по делу 397/1990 “P. S. v. Denmark”. URL: <http://www.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec397.htm> (дата обращения: 08.09.2016).

21. Замечание общего порядка № 12 Комитета ООН по правам ребенка о праве ребенка быть заслушанным (2009 г.) URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f12&Lang=ru (дата обращения: 09.09.2015).

22. Заключительные замечания Комитета по правам ребенка ООН, 2005 г. URL: <http://www.crin.org/docs/ChinaCOs.doc> (дата обращения: 09.09.2015). 14. URL: <http://www.crin.org/ru/biblioteka/arhiv-novostyey/oon-razrabotala-mehanizm-zhalob-dlyadetej> (дата обращения: 29.08.2015)

23. Научно-методическое сопровождение юридических механизмов реализации комплексной защиты прав детей в современной России: основные проблемы: учебное пособие / С. Б. Зинковский, Н. А. Пянзина, М. В. Фёдоров. – Москва: РУДН, 2015

24. Сафронова, Е. В. Комитет ООН по правам ребенка как механизм универсальной защиты прав детей / Е. В. Сафронова, М. А. Новиков // Кооперация без границ: расширение рамок социальной экономики : Материалы международной студенческой научной конференции: в 5 частях, Белгород, 03–07 апреля 2017 года. – Белгород: Белгородский университет кооперации, экономики и права, 2017. – С. 216-223.

25. Пянзина, Н. А. Международно-правовые обязательства государств по конвенции о правах ребенка как нормативно-концептуальный каркас развития национального законодательства / Н. А. Пянзина, И. А. Черных // День юриста : материалы Межвузовской научно-практической конференции с международным участием, Москва, 03 декабря 2015 года / Российский университет дружбы народов. – Москва: Российский университет дружбы народов, 2015. – С. 201-211.

26. Подробнее об обязательствах государств по Конвенции о правах ребенка см.: Пянзина Н.А. Обязательства государств-участников по Конвенции о правах ребенка // Актуальные проблемы современного международного права: Материалы X ежегодной Всероссийской научно-практической конференции, посвященной памяти профессора И.П. Блищенко: в 2 ч. - Ч. Москва, 13-14 апреля 2012 г. / Отв. ред. А.Х. Абашидзе, Е.В. Киселева.- М.: РУДН, 2012.

27. Права человека: Сб. международных договоров. - Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк и Женева, 2002. - Т. I (часть первая). Универсальные договоры.

28. Пянзина, Н. А. Развитие нормативных механизмов обеспечения и защиты прав детей как необходимая предпосылка создания конвенции о правах ребенка / Н. А. Пянзина // День юриста : материалы Межвузовской научно-практической конференции с международным участием, Москва, 03 декабря 2015 года / Российский университет дружбы народов. – Москва: Российский университет дружбы народов, 2015. – С. 167-173.

29. Пянзина, Н. А. Обязательства государств по реализации Конвенции о правах ребенка / Н. А. Пянзина // Научно-аналитический журнал Обозреватель - Observer. – 2013. – № 1(276). – С. 69-79.

30. Кулакова, Н. А. Механизм подачи жалоб в рамках конвенции ООН о правах ребенка 1989 г / Н. А. Кулакова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Право. – 2015. – № 3. – С. 75-86.

31. Беспалов, Ю. Ф. Обзор докладов и сообщений международной научно-практической конференции "права ребенка в Российской Федерации: законодательство, правоприменительная деятельность, Российская наука" / Ю. Ф. Беспалов // Вестник Российской правовой академии. – 2018. – № 1. – С. 91-94.

32. Неправомочные (*ultra vires*) действия Комитета ООН по правам ребенка и новый Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка Аналитический доклад Код документа: INT-12-034, май 2012 <http://www.familypolicy.ru/rep/int-12-034.pdf>

33. Декларация прав ребенка. Принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 г. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml

34. Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов, 1974 г.

35. [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/armed.shtml. 10.2014 г.

36. Декларация о социальных и правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, 1986 г. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childpri.shtml. 10.2014 г.

37. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon

38. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающейся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии, 2000 года. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/.../rightschild_protocol2.shtml. 10.2014 г.;

39. Конвенция о правах ребенка, касающаяся участия детей в вооруженных конфликтах, 2000 года (факультативный протокол). — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/.../rightschild_protocol.shtml. 14.10.2014 г.

40. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о правах ребенка» от 8 июня 1994 г. — [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400>

41. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающейся процедуры сообщений, 2011 г. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/child_optprot.shtml. 10.2014 г.

42. Орлова, О. Ю. Особенности формирования и содержание социальных практик института защиты прав ребенка в Европе и в современной России / О. Ю. Орлова, Д. Н. Черезов // Устойчивое развитие науки и образования. – 2017. – № 2. – С. 32-39.

43. Ларионова, В. Л. Международно-правовая регламентация прав ребенка / В. Л. Ларионова // Верховенство права: человек в государстве : Сборник научных статей, докладов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, Ижевск, 24 октября 2019 года. – Ижевск: Ижевский институт (филиал) федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования "Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России)", 2019. – С. 282-287.

44. Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка»

45. Кабанов, В. Л. Реализация принципа наилучшего обеспечения интересов ребенка по международному и национальному праву / В. Л. Кабанов. – Москва : Общество с ограниченной ответственностью "Издательство "Экон-Информ", 2018. – 332 с. – ISBN 9785907057777.

46. Международная и внутригосударственная защита прав человека : учебник / под ред. Р. М. Валеева. – М. : Статут, 2011. 2. Международная защита прав детей : программа курса / А. Х. Абашидзе, Д. А. Гугунский, В. Л. Кабанов и др. – М. : РУДН, 2017. 3. Система договоров Организации Объединенных Наций в области прав человека. Изложение фактов № 30/Rev.1. – Нью-Йорк : Женева : ООН, 2012.

47. Анисимова, С. А. Актуальные вопросы международной защиты прав детей (к 30-летию Конвенции о правах ребенка) / С. А. Анисимова, С. И. Глушкова // Вестник Гуманитарного университета. – 2019. – № 1(24). – С. 63-70.

48. Нугманова, Э. А. Совершенствование законодательства Республики Казахстан по правам ребенка в соответствии с международными стандартами / Э. А. Нугманова // Право и государство. – 2014. – № 3(64). – С. 29-35.

49. Қапсыямов Қ.Ж. Орталық Азия мен Қазақстанның балалар құқығын қорғау саласындағы аймақтық ынтымақтастығы және даму перспективалары / Ж. Қапсыямов Қ.Ж., Қапсыямова С.С., Р. Т. Аккулов // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Серия: Право. – 2019. – № 3(128). – Р. 23-30. – DOI 10.32523/2616-6844-2019-128-3-23-30.

50. Косевич, Н. Р. Система международной защиты прав ребенка: определение, этапы становления и развития, принципы защиты прав ребенка / Н. Р. Косевич // Актуальные проблемы уголовного права, криминологии и исполнительного права: научные труды кафедры уголовного права. – М.: РГУП, 2015. – Вып. 5. – 192 с

51. Магденко, А. Д. Международный механизм защиты прав детей: генезис и современное состояние / А. Д. Магденко, А. А. Агаджанов // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право. – 2019. – Т. 19. – № 4. – С. 70-73.

52. Медведева, Т. А. Конвенция о правах ребенка ООН тридцать лет спустя: достижения и вызовы (на примере Латинской Америки) / Т. А. Медведева // Ибероамериканские тетради. – 2019. – № 3(25). – С. 38-41.

53. Голубева, Т. Ю. Роль ООН в защите прав ребенка / Т. Ю. Голубева, М. А. Афанасьев // Таврический научный обозреватель. – 2015. – № 4-3. – С. 144-148.

54. Кабанов, В. Л. Международное право прав человека. Права ребёнка в международной защите прав человека : Учебник для студентов высших учебных заведений, обучающийся по юридическим направлениям / В. Л. Кабанов, Р. А. Каламкарян. – Москва : Общество с ограниченной ответственностью "Издательство "КноРус", 2020. – 366 с. – ISBN 9785436566177.

55. Универсальный периодический обзор - Республика Казахстан (<https://www.ohchr.org/RU/HRBodies/UPR/Pages/KZindex.aspx>);
56. Республика Казахстан и договорные органы ООН (https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=Ru&CountryID=89);
57. Официальный сайт Президента Республики Казахстан (<http://www.akorda.kz/ru>);
58. Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан (<https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman?lang=ru>);
59. Цели устойчивого развития в Республике Казахстан (<https://www.gov.kz/page/sdg?lang=ru>);
60. Официальный сайт Парламента Республики Казахстан (<http://www.parlam.kz/ru>);
61. Открытое Правительство Республики Казахстан (<https://open.egov.kz/>)
62. Никонов Катажина. Международно-правовая защита прав отдельных категорий детей: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Никонов Катажина. М., 2010. 186 с.
63. Кравчук Н.В. «Наилучшие интересы ребенка»: содержание понятия и его место в семейном законодательстве России / Н.В. Кравчук // Актуальные проблемы российского права. 2017.
64. Baksh N., Murphy L. In the Best Interest of the Child. A Manual for Divorcing Parents. Kindle Edition / N. Baksh, L. Murphy. Prescott: HOHM Press, 2011. 146 p.
65. Кабанов В.Л. Реализация общепризнанного международно-правового принципа, обеспечивающего наилучшие интересы ребенка: универсальные и региональные аспекты. Москва: РУДН, 2016. Приложение
66. Абашидзе А.Х., Гугунский Д.А., Конева А.Е., Солнцев А.М. Защита прав детей при возникновении споров о воспитании детей между родителями, проживающими на территории разных государств // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: юридические науки. 2014. № 3. С. 241–249.
67. Кабанов, В. Л. Первая жалоба в Комитете ООН по правам ребенка / В. Л. Кабанов // Евразийский юридический журнал. – 2017. – № 4(107). – С. 287-288. – EDN YOAFNN.

<p>1989 ж. БҰҰ Балалар құқықтары туралы Конвенциясы БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған, 1990 жылғы қыркүйекте заңды күшіне енген (Конвенцияға сәйкес, бала - 18 жасқа дейінгі адам)</p>		
<p>Бірінші Факультативтік Хаттама Балаларды қарулы қақтығыстарда пайдалануға тыйым салу 2000 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясында қабылданды</p>	<p>Екінші Факультативтік Хаттама Балалар саудасымен, балалар зинақорлығымен және порнографиясымен күрес</p>	<p>Үшінші Факультативтік Хаттама Баланың Адам құқықтары жөніндегі БҰҰ Комитетіне шағымдану құқығы (2021 жылғы мамырдағы жағдай бойынша Хабарламалар рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультативтік Хаттамаға 52 мемлекет қол қойды, ал 47 мемлекет оны ратификациялады немесе оған қосылды)</p>

**Қатысушысы Қазақстан болып табылатын
Балалар құқықтары бойынша халықаралық келісім-шарттар туралы
негізгі мәлімет**

№	Халықаралық келісім-шарт атауы	Құқық (құқықтар тобы)	Қосылу немесе ратификациялау туралы нормативтік актінің ҚР қабылданған күні	ҚР үшін халықаралық шарттың күшіне енген күні
1	Бала құқықтары туралы Конвенция (20.11.1989 ж. қабылданды; 02.09.1990 ж. күшіне енді.)	Бала құқықтары	08.06.1994	11.09.1994
2	Балаларды саудалауға, балалар зинақорлығына және балалар порнографиясына қатысты баланың құқықтары туралы Конвенцияның факультативтік Хаттамасы (25.05.2000 ж. қабылданды; 18.01.2002 ж. күшіне енді)	Бала құқықтары	04.07.2001	18.01.2002
3	Балалардың қарулы жанжалдарға қатысуына байланысты баланың құқықтары туралы Конвенцияның Факультативтік Хаттамасы (25.05.2000 ж. қабылданды; 12.02.2002 ж. күшіне енді)	Бала құқықтары	04.07.2001	10.05.2003

Хабарлау рәсіміне қатысты Бала құқықтары туралы Конвенцияға Факультативтік хаттамасының маңызды ерекшеліктері (кәмелетке толмаған балалардың Бала құқықтары жөніндегі Комитетке шағымдану құқы бекітілген)	
1	Шағымды қарау кезінде баланың құқықтары жөніндегі Комитет баланың мүдделерін барынша қамтамасыз ету қағидатын ұстануға және баланың құқықтары мен пікірін ескеруге тиіс
2	Балалармен немесе балалардың ықтимал манипуляцияларының алдын алу үшін Комитетке баланың ең жақсы мүдделеріне сай келмейтін шағымдарды қараудан бас тартуға мүмкіндік беретін арнайы кепілдіктер енгізілген
3	Шағым беруге қатысы бар кез келген адамның жеке басы, оның ішінде жәбірленуші балалардың келісімінсіз оларды көпшілік алдында ашуға болмайды
4	Шағым беруші тұлға өзінің іс-әрекетін баланың келісімінсіз оның атынан негіздей алатын жағдайларды қоспағанда, шағым зардап шеккен баланың келісімімен берілуге тиіс

МАЗМҰНЫ

	Кіріспе	3
1	Факультативтік хаттаманы ратификациялауға мемлекеттің дайындығын қамтамасыз ету жөніндегі халықаралық практиканы талдау. Елдердің ұлттық мүдделерді ескере отырып, заңнаманы жетілдіру тәсілдері	6
2	Отандық заңнаманың Факультативтік хаттаманы ратификациялауға дайындығын талдау	38
3	Құқықтық ден қою үшін шаралар кешені бойынша әдістемелік ұсынымдар	49
	Қорытынды	59
	Пайдаланған әдебиеттер тізімі	62
	Қосымшалар	70

**«Мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының
Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясына қатысты: саяси және әлеуметтік тәуекел
туралы факультативтік хаттаманы ратификациялауға Қазақстан Республикасының
дайындығын қамтамасыз ету жөніндегі өзара ынтымақтастық»
Әдістемелік ұсынымдар**

Басуға 23.09.2022 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 4